

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

Signature
2011

พระครูเจริญธรรม

พระผู้เจริญพร้อม

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
พิมพ์ครั้งแรก ตุลาคม ๒๕๕๒ - กรุงเทพฯ จำนวน ๑๕,๐๐๐ เล่ม

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

จัดพิมพ์น้อมถวายสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ในงานฉลองพระชันษา ๙๖ ปี วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๒

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
อัจฉราวดี สต็อคมันน์.

พระผู้เจริญพร้อม สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก.- กรุงเทพฯ : สำนักเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช, ๒๕๕๒
๒๗๒ หน้า.

๑. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), ๒๕๕๖
I. ชูลิพร วิริยะวงศ์ชัย, II. ศิริวรรณ สุขวิเศษ, ผู้แต่งร่วม. III. ชื่อเรื่อง.

ISBN 978-074-235-112-0

คณะทำงานฝ่ายสงฆ์

บรรณาธิการอำนวยการ พระ ดร. อนิล ธมฺมสาภิโย บรรณาธิการวิชาการ รศ. สุเชาวน์ พลอยชุม
กองบรรณาธิการ พระมหาโณน จิตตสุทโธ พระครูสังฆสิทธิกร (อิริศ สิริภุทโ) ประธานงานกองบรรณาธิการ
พระไกรวิสุทธิ จิตวิสุทธิ (รณชันธ์)

คณะทำงานอาสาสมัคร

บรรณาธิการบริหาร ชูลิพรวิริยะวงศ์ชัยบรรณาธิการอาวุโส อัจฉราวดี สต็อคมันน์บรรณาธิการสร้างสรรค์และ
ศิลปกรรม พีรพงศ์ พงษ์ประภาพันธ์ บริษัท 1000 PONIES จำกัด ออกแบบและรูปเล่ม อุดมลักษณ์ สภาพ
ดูแลและจัดเก็บภาพต้นฉบับ นิตยา อนิวรรณชนน ภาพปก พลอยฉาย อนุรักษ์นภาพประกอบลายเส้น จักรกฤษ
เรืองรัมย์ชัย ภาพประกอบสีน้ำมัน รุจิพัฒน์ สุวรรณสัย สร้างสรรค์ลวดลายศิลปะ พลชัย ทองประดิษฐ์
กองบรรณาธิการ ศิริวรรณ สุขวิเศษ โชติกา คงเพชรสถิตย์ชุตติมาอนิวรรณชนนประธานงานกองบรรณาธิการ
พารณี เจียรเกียรติ พิสูจน์อักษร อุดม ตันติตองตาจงจิต อนันตคุศรี ใบบุญ ชูทรง ผู้ร่วมสนับสนุนโครงการ
อลิศา रिมนุสติ ผู้จัดการฝ่ายผลิต เฉลิมพล น้ำเต้าทอง

พิมพ์ที่ : บริษัท ศิริวัฒนา อินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน)

๑๒๕ ซอยจันทน์ ๓๒ ถนนจันทน์ แขวงทุ่งวัดดอน เขตสาทร กทม. ๑๐๑๒๐ โทร. ๐-๒๖๗๕-๕๖๐๐

บริษัท ผลิตภัณฑ์กระดาษไทย จำกัด สนับสนุนกระดาษบางส่วน

* ห้ามคัดลอกตัดตอนหรือนำไปพิมพ์โดยไม่ได้รับอนุญาต หากท่านประสงค์พิมพ์แจกเป็นธรรมบรรณภาพ
โปรดติดต่อขออนุญาต

เจ้าของลิขสิทธิ์ : สำนักเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช

วัดบวรนิเวศวิหาร ๒๔๘ ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทร. ๐-๒๒๘๐-๘๒๐๒ โทรสาร. ๐-๒๒๘๐-๐๓๕๓ อีเมล : asakya@gmail.com

“ผู้เจริญดี” ...พระผู้ “เจริญ” พร้อม

จากเด็กชายเจริญ คชวัตร ผู้มีพละนามัยอ่อนแอ ต้องบวชเณรกับบ...มาเป็นพระเปรียญธรรมในฉายา “สุขุตฺตโน” (ผู้เจริญดี) ก้าวหน้าทางธรรมและการปกครองสงฆ์เป็นลำดับจนกระทั่งได้รับการสถาปนาเป็น “สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก” สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙ ของประเทศไทย

...๙๖ ปีที่ผ่านมาในพระชนม์ชีพ มีเรื่องน่าสนใจมากมายที่สะท้อนให้เห็นถึงพระปฏิภาณและพระจริยวัตรอันงดงามในทุกด้านของพระองค์ท่านซึ่งผู้ที่เคยอ่านหรือศึกษาพระประวัติอย่างถี่ถ้วนย่อมจะประจักษ์แก่ใจ

ถึงกระนั้น ผู้ใกล้ชิดพระองค์ท่านก็ยิ่งรู้สึกว่ามีบางแง่มุมในพระประวัติที่มีคุณค่าแก่การเรียนรู้แต่ยังไม่มีใครนำมาบอกเล่าสู่สาธารณชนและหากยังคงทิ้งไว้จนกระทั่งผู้มีส่วนรู้เห็นในเรื่องราวอันเป็นส่วนหนึ่งของพระประวัติล้มหายตายจากไป เรื่องราวอันทรงคุณค่าเหล่านั้นก็จะสูญหายไปอย่างน่าเสียดายและน่าเสียใจ

คณะผู้เรียบเรียงหนังสือ “พระผู้เจริญพร้อม” นี้จึงได้อุทิศกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญาช่วยกันสืบหาและรวบรวมข้อมูลต่างๆ จากบุคคลผู้เกี่ยวข้องในแต่ละช่วงชีวิตของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชจากทุกที่ทุกแห่งเท่าที่จะสามารถสืบสาวไปถึง แล้วนำมาร้อยเรียงบอกเล่าถึงพระประวัติ เสนอต่อท่านผู้อ่านเท่าที่สติปัญญาจะทำได้โดยมุ่งหวังว่าจะเกิดประโยชน์แก่ผู้อ่านทุกท่านอย่างคุ้มค่าแก่เวลา

พร้อมกันนี้ยังได้รวบรวมภาพของพระองค์ท่านตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ พระกรณียกิจต่างๆ รวมทั้งบุคคลผู้ใกล้ชิดและเกี่ยวข้อง มาคัดสรรจัดเรียงและจัดพิมพ์เป็นหนังสือภาพสี่สีทั้งเล่มอีกเล่มหนึ่งเพื่อให้เห็นกันเต็มตาให้ชื่นชมกันได้เต็มที่ โดยใช้ชื่อหนังสือว่า “พระของประชาชน”

คณะผู้เรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ ขอน้อมถวายกุศลผลบุญอันจะพึงเกิดจากหนังสือนี้ เป็นเครื่องสักการบูชาพระคุณแด่เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขอทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน เสด็จสถิตเป็นธรรมาและธรรมาของพุทธบริษัททั้งปวงตลอดไป

คณะผู้เรียบเรียง

สารบัญ

- ๑ ผู้เจริญพร้อม ๙
 เด็กชายเจริญ คชวัตร ดรณวัยในบ้านเกิด
 กับความสนุกในวัยเด็ก
- ๒ ชีวิตที่หล่อเลี้ยงด้วยพระธรรม ๑๔
 สู้ร่มกาสาฬพัศตร์ เส้นทางจากวัดเทวสังฆาราม ถึงวัดเสนาหา
 และเข้ากรุงเทพฯ มาบวชเรียนที่วัดบวรนิเวศวิหาร
- ๓ พระผู้รักการศึกษา ๖๙
 รั้าเรียนด้วยอุตสาหะ ทั้งวิชาปริยัติธรรม ภาษา
 และการปฏิบัติกรรมฐาน
- ๔ พระวิริยะเพื่อพระศาสนา ๙๕
 คือครูผู้สอนธรรมของพระพุทธเจ้า แก่พระภิกษุสงฆ์
 และคฤหัสถ์ ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ
- ๕ กลิ่นหอมที่ฟุ้งจรสู่สากล ๑๕
 เผยแผ่และวางรากฐานพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

๖ เสาหลักแห่งบวรพระพุทธศาสนา
สถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙
กับพระกรณียกิจในฐานะผู้เป็นหลักแห่งธรรม

๑๖๑

๗ พระอัจฉริยภาพ
พระนิพนธ์เพื่อพระพุทธศาสนาว่าร้อยชิ้นงาน
และพระภารกิจในการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์เพื่อสนองคุณ
บูรพคณาจารย์และสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าอีกมากมาย

๕

๘ พระจริยาวัตร
พระกิจวัตรใน ๒๔ ชั่วโมง สะท้อนพระอุปนิสัย
และปฏิปทาที่เป็นแบบอย่างอันดีงาม

๒๑๕

๙ พระเมตตาบารมี
เมตตาที่ปลูกในใจคนทุกหมู่เหล่า
ด้วยทรงเป็น “พระของประชาชน”

๒

“...ชีวิตคนคนหนึ่ง
ที่รุ่งเรืองสว่างด้วยอำนาจของความคิด
คือ จุดหนึ่งแห่งความร่มเย็นของบ้านเรือน
ของประเทศชาติ
ถ้าหลายๆ ชีวิตดำรงอยู่ด้วยความดี
ความร่มเย็นเป็นสุขย่อมกว้างขวางออกไป
และความร่มเย็นเป็นสุขนั้น
เกิดขึ้นที่ไหน
ย่อมขับไล่ความทุกข์ความร้อนที่นั่น
ให้บางเบา
ถึงหมดสิ้นไปก็ยังสามารถ...”

จากเรื่อง มนุษย์นั้นเป็นผู้มีบุญที่สุด
หนังสือ “อำนาจอันยิ่งใหญ่แห่งกรรม พุทโธโลยี”

ผู้เจริญพร้อม

๓ นนปากแพรก ตำบลบ้านเหนือ จังหวัดกาญจนบุรี...

เอ็กอีเอ็ก เอ็ก...เอ็กอีเอ็ก เอ็ก...เอ็กอีเอ็ก เอ็ก

ฝูงไก่พากันโง่คอซันดั่งทอดต่อกันเป็นระยะขับไล่ความสังัดแห่ง
คืนพระจันทร์เสี้ยววันใหม่จะเริ่มต้นแล้วดวงอาทิตย์กำลังทอดวงอีกไม่
นานแสงแรกแห่งวันจะปรากฏ

ช่วงเวลาปลายฝนต้นหนาวเช่นนี้อากาศหัวรุ่งเย็นสดชื่นพวกเด็กยังคง
นอนหลับกันอุตุอยู่ใต้ผ้าห่มอุ่นตายายปู่ย่าพี่บ้าน้ำอาค่อยๆทยอยตื่น
ก่อไฟนไฟหุงข้าวหอบปลา เตรียมอาหารเข้าใส่บาตรอันเป็นกิจวัตรแรก
ของชาวบ้านส่วนใหญ่ในละแวกนี้

ส่วนคนในบ้านคชวัตรและบ้านรุ่งสว่างก็กำลังซุลงมุนแทบจะไม่มีใคร
ได้นอน ด้วยว่าเมื่อคืนแม่กิมน้อยเจ็บท้องตั้งแต่หัวค่ำ แม่หมอดำแย
ถูกตามตัวมากกลางดึกเพื่อทำคลอดให้แม่กิมน้อย

ประสูติกาลแห่งสังฆราชา

วันแสงส่องใจพุทธมามกะทั้งแผ่นดิน

แม่กิมน้อย เกิดในตระกูลรุ่งสว่าง พบรักและแต่งงานกับนายน้อย
คหวัตรพอแต่งงานแม่กิมน้อยก็ย้ายไปอยู่กับสามีที่บ้านคหวัตรซึ่งตั้งอยู่
ใกล้เรียงเคียงกัน เดินเพียงไม่กี่ก้าวก็ถึงแล้ว

เมื่อแม่กิมน้อยท้องแก่ใกล้คลอด ธรรมเนียมของตระกูลรุ่งสว่าง
เมื่อลูกสาวท้องแก่ก็จะกลับบ้านมาเตรียมคลอดที่บ้านเดิมที่มีห้องหับ
เตรียมสำหรับเป็นห้องคลอด มีข้าวของเครื่องใช้พร้อมหมดไม่ว่าจะชื่อ
สำหรับผูกเขavnเชือกเพื่อไว้จับเหนี่ยวยึดเวลาเบ่งคลอดกระดังสำหรับ
เด็กแรกเกิด มีกระดานไฟที่จัดทำเฉพาะสำหรับเวลาอยู่ไฟ เรียกว่าทุก
อย่างพร้อมสรรพ อีกทั้งยังเป็นห้องที่มีที่ทางเหมาะสำหรับแม่ลูกอ่อน
ด้วยมีเปลสะติงเตรียมไว้ใช้สำหรับเด็กอ่อนเป็นเปลที่ทำจากต้นไม้ใหญ่
ผ่าครึ่งออกแบบให้มีลักษณะมั่นคงไม่โยกเยกเวลาไกว ลูกหลานเหลน
โหล่นในตระกูลนี้จึงต่างเติบโตกันที่นั่นมาแล้วทั้งนั้น

...

ควันไฟขาวขุ่นลอยขึ้นจากเตาฟืน น้ำร้อนในหม้อดินเดือดปุดๆ
แม่หมอดำแยเหล่าไม้ไผ่จนคมกริบเสร็จแล้วเพื่อเตรียมไว้สำหรับตัดสาย
สะดือของทารก

คนที่ต้นเตาที่สูดตอนนี้คงจะไม่มีใครเกินนายน้อยผู้กำลังจะเป็นพ่อ
ครั้งแรกในชีวิต

ส่วนอีกคนคือแม่กิมเฮง พี่สาวคนโตของแม่กิมน้อยที่คอยอยู่ใกล้ๆ
น้องสาวไม่ห่างแม้จะช่วยหยิบจับทำอะไรได้ไม่มากเท่าคนอื่นด้วยดวงตา
ที่มองไม่เห็นทั้งสองข้างแต่น้ำเสียงนุ่มนวลอ่อนโยนอันเต็มเปี่ยมไปด้วย
ความรักที่มีต่อน้องและหลานคนแรกที่กำลังจะเกิดก็ช่วยให้อุ่นใจได้มากโข

วันศุกร์ที่ ๓ เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

ก่อนอรุณรุ่ง ประมาณตีสี่เศษ ขึ้นสี่ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ปีฉลู เสียงร้องของทารกดังแผดจ้ำลมหายใจแรกของชีวิตใหม่ได้เริ่มขึ้น ลูกชายคนแรกของนายน้อยและนางกิมน้อย คชวัตร ลืมตาดูโลก แม่กิมน้อยมองดูลูกชายตัวกระจิดริดหลับตาพริ้มนอนแนบอกนำตาปิดสุษรินไหล เมื่อความรักของแม่ที่มีต่อลูกนั้นเบ่งบาน

วันนี้ถือเป็นวันแห่งความสุขของครอบครัวคชวัตรและครอบครัว รุ่งสว่างโดยแท้

...เสียงระฆังดังหึ่งห่างลอยมาจากวัดเทวสังฆาราม (วัดเหนือ) ได้เวลารวมจิตของหมู่พระสงฆ์เพื่อทำวัตรเช้าเสียงสวดมนต์ดังชัดกังวานอย่างสงบเย็นอยู่ในโบสถ์เก่าแก่ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ ในเวลานั้นใครเลยจะคาดคิดว่าอีก ๗๕ ปีต่อมา การถือกำเนิดของทารกชายในเช้ามีวันนี้จะเป็นวันแห่งประวัติศาสตร์ วันที่เป็นดังแสงส่องใจของเหล่าพุทธมามกะทั้งแผ่นดิน

...สังฆราชาประสูติแล้ว...

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (สุวฑฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙ พระผู้ทรงดำรงสมณศักดิ์นี้ยาวนานที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์

พระชนก “น้อย”

เด็กชายเจริญ คชวัตร เป็นพระนามเดิมของเจ้าพระคุณสมเด็จพระชนกและพระชนนีเลือกชื่อนี้ ด้วยความรักและความปรารถนาให้ลูกชายคนโตเป็นผู้เจริญพร้อมในทุกด้าน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระที่นั่งอยู่ใกล้ชิดกับพระชนกได้เพียง ๙ ปี พระชนกก็ได้จากไปด้วยโรคเนื้อร้ายถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้เพียง ๓๘ ปี พระชนกในความทรงจำของเจ้าพระคุณสมเด็จพระที่นั่ง จึงรางเลือนนัก

...พระชนกน้อยเกิดเมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือนยี่ ปวศก ตรงกับวันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๗

ได้เรียนหนังสือ อุปสมบทเป็นพระภิกษุอยู่ ๒ พรรษา ในสำนักพระครูสังคิบุตรคณาจารย์ (สุด) เจ้าอาวาสวัดเหนือ ซึ่งเป็นอาคนเล็กของพระชนกและเป็นปู่ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระที่นั่ง เมื่อพระชนกลาสิกขาแล้ว ได้เข้ารับราชการ เริ่มด้วยตำแหน่งเสมียนสังกัดกระทรวงมหาดไทย ประจำอยู่เมืองกาญจนบุรี

ตามประวัติพระชนกเป็นคนเรียบร้อยตั้งใจทำงานอยู่ในกฎระเบียบวินัยโดยเคร่งครัด เริ่มรับราชการเป็นเสมียนอำเภอเมืองกาญจนบุรีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นผู้ที่รั้งปลัดขวา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑

...ต่อมาไปตรวจราชการท้องที่จนป่วยหนักต้องลาออกจากราชการ แต่ด้วยคุณงามความดีที่เคยรับราชการมาเมื่อหายป่วยแล้วพระชนกจึงสามารถกลับเข้ารับราชการใหม่ได้

พระชนกพบรักแต่งงานกับพระชนนีปี พ.ศ. ๒๔๕๔ พอแต่งงานได้ ๒ ปี มีบุตรชายคนโต คือเจ้าพระคุณสมเด็จพระที่นั่ง ปีถัดมาเจ้าพระคุณสมเด็จพระที่นั่งเจริญพระชนมายุได้ ๑ ปีหน้าที่การงานของพระชนกก็ก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นปลัดขวาอำเภอวังขนาย

ด้วยพื้นนิสัยของพระชนกเป็นคนรักชาติรักแผ่นดินเกิดยิ่งชีพเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศรับอาสาสมัครสมาชิกเสือป่าเพื่อทรงส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่ประชาชนในการช่วยทหารป้องกันภัยอันอาจเกิดขึ้นแก่ประเทศชาติ

พระชนกได้ร่วมเป็นอาสาสมัครครั้งนี้และรับการฝึกปฏิบัติถ้าเป็น เวลาสงครามต้องช่วยรักษาบ้านเมืองปะทะด้านทวนหน่วงเหนี่ยวข้าศึกไว้ เพื่อให้กองทหารยกไปทันรักษาด่านและช่วยกองทหารขัดตาทัพในที่บางแห่ง รักษาการติดต่อและบรรเทาภารกิจของกองทหารรวมทั้งช่วยลาดตระเวน สืบข่าวแม่ในยามที่บ้านเมืองสงบเรียบร้อยเสื่อปากก็รวมพลกันดูแลสังคม ให้สงบสุข เช่น ช่วยเหลือประชาชนในยามเกิดเพลิงไหม้ น้ำท่วม เป็นต้น

ความภูมิใจในชีวิตอีกครั้งหนึ่งของพระชนก คือมีโอกาสได้ร่วมฝึกซ้อมรบเสื่อปากกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยมีการฝึก การประลองยุทธ์ครั้งนั้นมีการฝึกเสื่อปากโดยเดินทางไกลจากค่ายหลวง พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐมไปจนถึงเจดีย์ยุทธหัตถีจังหวัด สุพรรณบุรี และเลยไปถึงกาญจนบุรีด้วย

และในศกเดียวกันนั้นเองสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ มนุสสุนาโค) ได้เสด็จตรวจ การคณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรีขณะประทับที่วัดเหนือโปรดให้ชาวบ้าน ข้าราชการนำบุตรหลานเข้าเฝ้าพระชนกได้จึงมีน้อยๆของเจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งขณะนั้นอายุเพียง ๒ ขวบ เพื่อเข้าเฝ้าสมเด็จพระ สมณเจ้าฯ

ณ เหตุการณ์นั้นทางพระพุทธศาสนาถือว่าไม่มีเหตุบังเอิญทุกอย่าง เป็นไปตามเหตุปัจจัย

...สมเด็จพระสมณเจ้าฯ ผู้เป็นราชาแห่งพระสงฆ์ ได้พบกับ เด็กชายน้อยๆ ผู้ซึ่งจะได้เป็นองค์สังฆราชาในอนาคต พระผู้เป็นเลิศ ทั้งความเป็นนักปริยัติและปฏิบัติ และความเป็นนักปกครองผู้มีจิตใจ ที่เปี่ยมด้วยความเมตตา

ตำแหน่งสุดท้ายในชีวิตราชการของพระชนกนั้น ท่านได้ย้าย

ครอบครัว พระชนนี พร้อมด้วยเด็กชายจำเนียรและเด็กชายสมุทร น้องชายของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าตากสิน ทั้งสองคน ไปรับตำแหน่งเป็น ปลัดอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในครั้งนั้นท่านเจ้าพระคุณ สมเด็จพระเจ้าตากสินไม่ได้ติดตามไปด้วย คงยังอยู่กับป่ากิมเฮงพี่สาวของพระชนนี ผู้ซึ่งเลี้ยงดูเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าตากสิน ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์

ต่อมาครอบครัวคหวัตรจำเป็นต้องตัดสินใจกลับบ้าน เนื่องจาก พระชนกป่วยหนักอีกครั้งด้วยโรคเนื้อร้ายต้องกลับมารักษาตัวที่บ้านเกิด และสิ้นบุญในที่สุดต้องจำใจจากลูกน้อยๆทั้งสามคนไปโดยปล่อยให้ อยู่ในความอุปการะของภริยาผู้เป็นที่รักด้วยไม่อาจหนีพ้นกฎของธรรมชาติ เพราะชีวิตทุกชีวิตล้วนอยู่ในกฎแห่งความเป็นอนิจจัง

พระชนนี “น้อย”

พระชนนีกิมน้อยคหวัตรเป็นลูกสาวคนที่สองของพ่อเฮงเล็กแซ่ตั้ง และแม่ทองคำ มีพี่น้องแม่เดียวกันสองคนคือ ป่ากิมเฮงและพระชนนี ปีใดไม่ปรากฏพ่อเฮงเล็กเสียชีวิต แม่ทองคำได้แต่งงานใหม่กับพ่อสุ ขู่สว่างพระชนนีน้อยมีน้องชายคลานตามกันมาอีก ๔ คนชื่อนายเสียม นายเต็ม นายแถม และนายทองดี

พระชนนีเกิดเมื่อวันจันทร์ในคืนเดือนแรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีจอ ตรงกับวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๙ ที่ตำบลบ้านเหนือ

พระชนกกับพระชนนีเติบโตมาในหมู่บ้านเดียวกัน เห็นกันตั้งแต่ ยังเป็นเด็ก มีวัยที่ไล่เลี่ยกัน อายุห่างกันเพียงแค่สองปี

ชื่อ “กิมน้อย” เป็นชื่อที่พ่อแม่เรียกกันมาตั้งแต่เด็ก กิมน้อยแปลว่า เข็มน้อย คำว่า “กิม” ได้มาจากภาษาญวน แปลว่า เข็ม

พระชนนีแต่งงานกับพระชนกขณะที่พระชนนีอายุ ๒๕ ปี ซึ่งถือว่า

ถนนปากแพรก หน้าบ้านรุ่งสว่าง

ป้ายบ้านรุ่งสว่างในอดีต

นำชายทั้งสี่ คือ (จากซ้าย) เสียม เต็ม แถม ทองดี

สุฯ รุ่งสว่าง คุณตาของ
เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช

งานศพป่าไผ่

สามเณรเจริญกับเพื่อนเณรและน้องชายทั้งสองคน

แต่งงานช้ามากในสมัยนั้น

ตามที่พบในสมุดบันทึกของพระชนกพบว่า พระชนนีได้ใช้ชื่อว่า “แดงแก้ว” ตอนแต่งงาน แต่ไม่ปรากฏว่ามีใครเรียกชื่อนี้อีก คาดว่าคงเปลี่ยนกลับมาใช้กิมน้อยหรือเรียกสั้นๆ ว่า “น้อย”

ทั้งพระชนกและพระชนนีจึงมีชื่อเดียวกัน ชาวบ้านเรียกกันว่า “พ่อน้อย” “แม่” ส่วนชื่อ “แม่เนาะ” เป็นชื่อที่ลูกชายสามคนรวมทั้งหลานๆ เรียกกันจนติดปาก

พระชนนีเกิดมาในช่วงเวลาที่ครอบครัวตกอับจึงต้องช่วยบิดามารดาทำงานเลี้ยงชีพแต่เด็ก ซ้ำยังเคราะห์ร้ายประสบอัคคีภัยไหม้บ้านถึง ๓ ครั้ง ๓ ครา

เมื่อมีครอบครัวของท่านเอง ก็ทำงานปรนนิบัติสามีและลูก ต้องเดินทางไปมาระหว่างกาญจนบุรีกับสมุทรสงคราม เพราะสามีไปเป็นปลัดอำเภออยู่ที่นั่น การเดินทางสมัยนั้นต้องใช้เรือ จึงมีเหตุให้ครั้งหนึ่งเรือโดยสารล่ม ท่านต้องอุ้มลูกชายคนเล็กกระเสือกกระสนขึ้นจากน้ำเกือบเอาชีวิตไม่รอด

วิบากกรรมชีวิตคงเปิดทางสู่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง พระชนนีปฏิบัติกรรมฐานมาตั้งแต่ปฐมวัยก่อนนอนจะต้องสวดมนต์ให้พระเป็นประจำ

พระชนนีอ่านเขียนภาษาไทยได้เล็กน้อย แต่มีฝีมือด้านอื่น อีกทั้งเป็นคนขยันขึ้นชื่อ ละเอียด พิถีพิถัน เน้นการประหยัด สันโดษในการบริโภค รู้จักขอบเขตในการใช้สิ่งของ คำนี้ถึงคุณค่าของสิ่งของที่ได้มา และใช้สิ่งของนั้นๆ อย่างเต็มประโยชน์

ท่านไม่เคยปล่อยให้เวลาให้เปล่าตาย ...กลางวันที่ท่านรับจ้างเย็บผ้า สมัยนั้นยังใช้จักรถีบ ฝีมือสวยประณีตนัก รับจ้างเย็บทุกแบบ ทั้งเสื้อ

คอกลม คอแหลม คอปก แขนสั้น แขนยาว ถ้ามีเศษผ้าเหลือก็เก็บไว้ใช้ประโยชน์ อย่างเช่น เย็บเสื้อผ้าให้ลูกชายใส่ เรียกว่าในพอดนั้นใครๆ ก็ต้องมีเสื้อผ้าฝีมือพระชนนีเย็บกันทั้งนั้นค่าเย็บเสื้อผ้าก็ไม่แพงราคาตัวละคร สิบสตางค์เท่านั้น

พระชนนียังมีฝีมือในการทำขนมอีกด้วยมือว่างเมื่อไรท่านก็จะกวน ทอพฟ์เก็บใส่โหลไว้ขายทอพฟ์ตำรับนี้สมัยนี้ไม่เห็นที่ไหนเป็นทอพฟ์ที่ทำจากน้ำตาลอ้อยและมะพร้าว เคี้ยวกวนในกระทะไบบัวใหญ่ เคี้ยวไปจนเหนียวชั้นได้ที่ เทใส่รางไม้ยาวๆ ทำทีหนึ่งเป็นสิบๆ ราง ผึ่งลมจนได้ที่แล้วใช้มีดเซาะมาดึงให้เป็นเส้นแล้วตัดเป็นท่อนๆ ห่อด้วยกระดาษ แก้วสารพัดสี ทั้ง...สีแดง เขียว เหลือง น้ำเงิน อร่อยหวานมันและหอมกรุ่นด้วยเทียนอบเป็นที่ติดอกติดใจของเด็กๆ โดยเฉพาะเจ้าพระคุณ สมเด็จฯ พระองค์โปรดมาก

ขนมขายดีที่ทำเมื่อไรก็ขายหมดยังมีอีก เช่น ลอดช่องน้ำกะทิ กล้วยหักมุกเชื่อม น้ำเชื่อมใสแจ๋วเหมือนแก้ว พอตกเย็นท่านก็ขาย เต้าทึงร้อนๆ

ด้วยชีวิตที่พบแต่ความยากลำบาก จึงทำให้ท่านมีความเจียมตน ประหยัด และถ่อมตัวในการใช้จ่าย มีการจ่ายค่าน้อยๆ เพียง ๒ อย่าง คือ ทำบุญ กับ “ให้ลูก”

...

พระชนนีน้อยเป็นแม่ผู้ประเสริฐเสียสละความสุขส่วนตัวทั้งมวลเพื่อทะนุถนอมดูแลลูกน้อยทั้งสามอย่างเต็มหัวใจและความสามารถอะไรที่ทำให้ลูกได้ไม่เคยร้อ ทั้งชีวิตทุ่มเทให้กับลูก สมกับเป็นมารดาผู้ให้กำเนิดชีวิต ประพฤติตนสมกับเป็นพระอรหันต์ของลูกที่ลูกสามารถก้มกราบด้วยใจรักและเทิดทูน

พระชนนีน้อยเสียชีวิตลงด้วยโรคชราเมื่ออายุได้ ๗๙ ปีในปี พ.ศ.
๒๕๐๘ ที่จังหวัดกาญจนบุรี

สาแหรกแห่งชีวิต

แม้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชและครอบครัวจะตั้งรกรากอยู่ที่เมืองกาญจนบุรี แต่บรรพบุรุษมาจากสี่ทิศทางด้วยกัน จากบันทึกพบว่า พระชนกน้อยมีเชื้อสายมาจากกรุงเก่าทางหนึ่ง จากปักข์ใต้ทางหนึ่ง

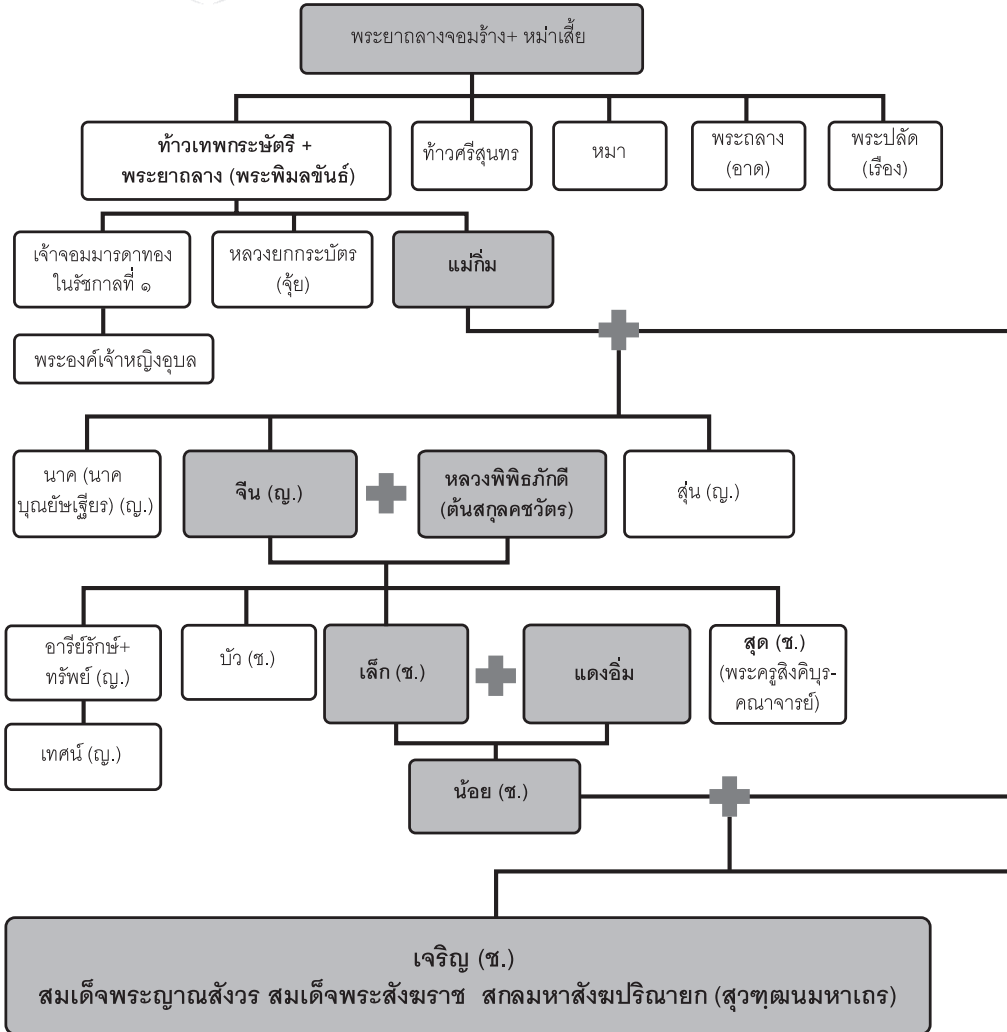
พระชนกเป็นบุตรนายเล็กและนางแดงอิมเป็นหลานปู่หลานย่าหลวงพิพิธภักดี (ต้นสกุล “คชวัตร”) และนางจีน ผู้เป็นหลานของท้าวเทพกระษัตรีและเป็นทายาทตระกูล ณ ตะกั่วทุ่ง

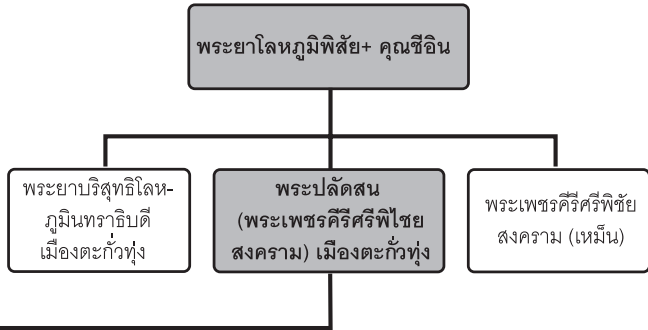
ตามทีเล่ากันมานั้น หลวงพิพิธภักดีเป็นชาวกรุงเก่า เข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ แต่ได้ออกไปเป็นผู้ช่วยราชการอยู่ที่เมืองไชยาและเป็นผู้หนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปคุมเขตอยู่ที่เมืองพระตะบอง

แต่เดิมนั้นหลวงพิพิธภักดีมีภริยาชาวเมืองไชยา ๒ คน ชื่อทับและนุ่น และได้ภริยาชาวเมืองพุมเรียงอีก ๑ คน ชื่อ เต็ม ต่อมาเมื่อครั้งพวกแขกยกเข้ามาตีเมืองไทร เมืองตรัง เมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์เป็นแม่ทัพยกออกไปปราบปรามหลวงพิพิธภักดีได้ไปในราชการทัพครั้งนั้นด้วยและไปได้ภริยาชื่อจีนซึ่งเป็นธิดาของพระยาปลัดเมืองตะกั่วทุ่ง (สน) เป็นหลานสาวพระตะกั่วทุ่งหรือพระยาโลหภูมิพิสัย (ขุนดำ ชาวเมืองนครศรีธรรมราช)

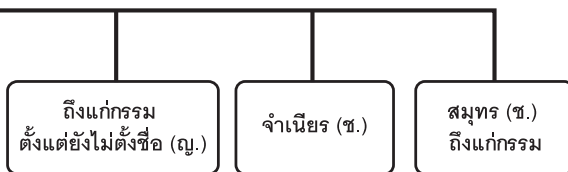
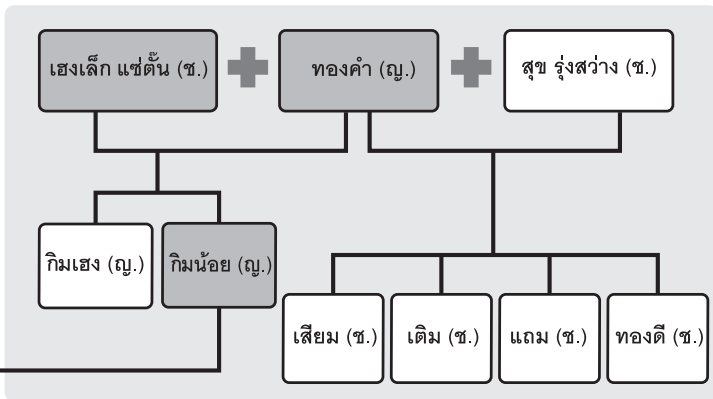
มีเรื่องราวดังที่บันทึกไว้ในจดหมายหลวงอุดมสมบัติว่าหลวงพิพิธภักดีได้พาเงินภริยาจากตะกั่วทุ่งมาตั้งครอบครัวอยู่ในกรุงเทพฯ ได้รับภริยาเดิม

ตระกูลฝ่ายพระชนก

ตระกูลฝ่ายพระชนนี

น้อย คชวีตร พระชนก

กิมน้อย คชวีตร พระชนนี

ป้ากิมเฮง

ชื่อ เต็ม จากพุมเรียงมาอยู่ด้วย เล่ากันมาว่า หลวงพิพิธภักดีเป็นคนดู
เมื่อรับราชการเป็นผู้ช่วยราชการเมืองไชยาเคยเขียนนักโทษตายทั้งคา
เป็นเหตุให้หลวงพิพิธภักดีสลดใจลาออกจากราชการแต่บ้างก็บอกว่า
การต้องออกจากราชการเพราะมีความที่เกี่ยวกับนางจิ้นหลานสาว
พระตะกั่วทุ่ง ด้วยว่านางจิ้นเป็นคนสวยจนเป็นที่รำลือ หลวงพิพิธภักดี
เมื่อได้พบนางจิ้นก็เกิดต้องใจจึงพานางจิ้นไปเป็นภริยาทำให้หลวงพิพิธ
ภักดีอยู่ที่เดิมไม่ได้ ต้องพานางจิ้นหนีไปกรุงเทพฯ

ประจวบกับเวลานั้นพี่ชายของหลวงพิพิธภักดีเป็นพระพิชัยสงคราม
เจ้าเมืองศรีสวัสดิ์ กาญจนบุรี และพระยาประสิทธิสงคราม (ข้า) เจ้าเมือง
กาญจนบุรี ก็เป็นอาของหลวงพิพิธภักดีจะด้วยเหตุนี้หรือไม่ไม่ปรากฏ
ในบันทึก ที่ทำให้หลวงพิพิธภักดีพาภริยาทั้งสองย้ายจากกรุงเทพฯ
ไปตั้งครอบครัวอยู่ที่เมืองกาญจนบุรี

เมื่อหลวงพิพิธภักดีปักหลักอยู่ที่เมืองกาญจนบุรีแล้ว พระพิชัย
สงครามอยากให้หลวงพิพิธภักดีกลับเข้ารับราชการอีกแต่ท่านก็ไม่กลับ
มาใช้ชีวิตแบบเดิมแล้ว ขอสมัครใจเลี้ยงครอบครัวด้วยอาชีพทำนา
มีฐานะมั่นคงต่อมา

ส่วนพระชนนีน้อย มีเชื้อสายบรรพชนทางญวนและจีน บรรพชน
สายญวนนั้นเข้ามาในเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อครั้งเจ้าพระยา
บดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ยกทัพไปปราบจลาจลเมืองญวนเล่ากันใน
พี่น้องในสกุลว่า ครอบครัวของพระชนนีทางสายบิดาเป็นเชื้อพระวงศ์
ของญวน พออพยพเข้ามาเมืองไทยได้รับพระเมตตาจากรัชกาลที่ ๓
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ญวนพวกที่นับถือพระพุทธศาสนาไปอยู่ที่
เมืองกาญจนบุรี เมื่อปลายปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๗๒ เพื่อรักษาป้อมเมือง
ส่วนบรรพชนสายจีนทางมารดาของพระชนนีนั้นโดยสารเรือสำเภามา
จากเมืองจีน เรือมาแตกก่อนจะถึงฝั่งไทย แต่ก็รอดชีวิตมาขึ้นฝั่งเมือง
ไทยได้และไปตั้งหลักปักฐานทำการค้าอยู่ที่ถนนปากแพรกเมืองกาญจน์
มาถึงทุกวันนี้

ดรุณวัยในแผ่นดินปิตุภูมิ

แม้ปัจจุบันสถานที่ประสูติของเจ้าพระคุณสมเด็จพระศรีสุริเยศราชกุมารี
แล้วแต่บ้านใหม่ก็ยังคงตั้งอยู่บนผืนแผ่นดินเดิมเวลาที่ท่านเจ้าพระคุณ

สมเด็จพระเสด็จกลับเยี่ยมบ้านพระองค์เคยตรัสกับนายจำเนียรน้องชายว่า
“จำเนียรจำบ้านเกิดเราได้ไหม ที่นี้จำไม่ได้แล้ว” (ทรงแทนพระองค์เอง
ว่า ที่นี้)

บ้านเก่าที่พระองค์ประสูติและเติบโตมานั้นสร้างมาแล้วกว่าร้อยปี
ไม่พบภาพที่บันทึกบ้านเดิมแต่คนเก่าคนแก่ในตระกูลก็ยังพอช่วยกันเล่า
ปะติดปะต่อให้ได้เห็นภาพบ้านในบรรยากาศเดิมๆ ว่า

...เจ้าพระคุณสมเด็จพระ เสด็จโตมาในบ้านไม้ทรงไทย หลังคามุง
กระเบื้องว่าว มีชานเรือนกว้างให้นั่งเล่นนอนเล่นเอกชนก บ้านหลังนี้
เป็นบ้านชั้นเดียวหน้าต่างทุกบานมีลูกกรงไม้สร้างติดไว้พื้นบ้านปูด้วย
ไม้กระดานแผ่นหนาใหญ่และหนักมากจนไม่ต้องตอกตะปู ส่วนความ
กว้างก็กว้างขนาดพวกเด็กต้องวิ่งไถ่ไถ่ไม่แต่ละแผ่นสามารถรอบจิ้งจะเสร็จ

...ลักษณะบ้านสร้างเป็นแนวยาวมีการแยกสัดส่วนพื้นที่ใช้สอยด้วย
การยกพื้นลดหลั่นกันโดยค่อยๆลดระดับบริเวณหน้าบ้านมีใต้ถุนสูงจาก
พื้นไม่ถึงเมตรช่วงสูงที่สุดของใต้ถุนก็สูงพอแค่พวกเด็กลอดเข้าไปวิ่งเล่น
ได้ ส่วนผู้ใหญ่ต้องก้มหัวจึงจะลอดได้

...หลังบ้านตั้งขนานไปตามลำน้ำแควน้อยส่วนหน้าบ้านซึ่งอยู่ติดกับ
ถนนปากแพรกเปิดเป็นห้องแถวเพื่อทำการค้า

ถนนปากแพรกเป็นศูนย์กลางความเจริญมาตั้งแต่สมัยพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่๓เป็นจุดที่แม่น้ำแควน้อยไหลมา
บรรจบกันกับแม่น้ำแควใหญ่เป็นถนนสายหลักที่เลียบริมแม่น้ำเป็นจุด
ชุมนุมการค้าของพ่อค้าแม่ค้าที่อาศัยอยู่ที่นี้และยังมีพ่อค้าเร่จากใกล้และ
ไกลมาขายด้วย

ถนนปากแพรกเป็นแหล่งรวมจับจ่ายซื้อขายข้าวของนานาสารพัน
มีถนนกว้างประมาณ ๑๐ คอก ทั้งสองข้างทางกันรั้วด้วยไม้รวกสูงๆ

อุบาสิกาเทศน์-อุบาสิกาทรรักษ์ ณ ตะกั่วทุ่ง

ขายของอยู่ในเรือการค้าในตลาดยุคนั้นอยู่ในมือของผู้มีเชื้อสายญวน เป็นส่วนใหญ่ ขายของกินของใช้ ถ้วยชาม เครื่องหนัง ยาสูบ เครื่องยาจีน และมีของป่าหายาก อย่างสมุนไพรร เครื่องเทศ อีกทั้งยังมีไม้รวก ไม้ซุง ไม้สัก ที่ใส่เรือล่องแม่น้ำมาขายจากอำเภอใกล้เคียง แถวศรีสวัสดิ์ทองผาภูมิ สังขละบุรี แต่ไม่ว่าพ่อค้าแม่ขายจะขายอะไรกัน ต่างก็ต้องล่องเรือมาขึ้นกันที่ท่าเมืองปากแพรกนี้ทั้งนั้น

บ้านเกิดของครอบครัวเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช จึงถือว่าตั้งอยู่บนท่าเลทอง สะดวกต่อการทำมาค้าขาย ถึงแม้ครอบครัวของพระองค์

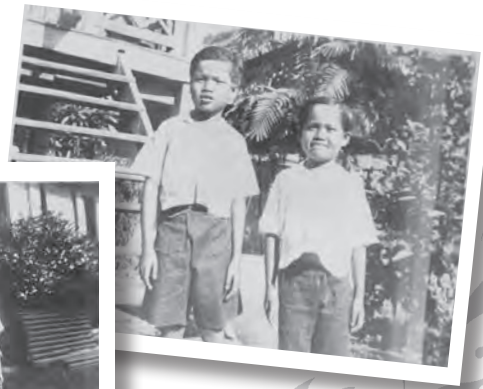
ต้องขาดเสาหลักไปแต่ก็เป็นครอบครัวใหญ่อยู่ด้วยกันหลายคนมีความ
ลำบากขัดสนอยู่บ้าง แต่ครอบครัวของพระองค์ก็มีความขยันขันแข็ง
และดูแลช่วยเหลือกัน...

บ้านเป็นแบบห้องแถวเรียงติดกันสามสี่ห้อง ห้องหนึ่งแบ่งเป็น
ร้านเย็บผ้าของพระชนนีที่เหลือแบ่งเป็นร้านขายของชำทุกชนิดน้ำตาล
กะปิ น้ำปลา ข้าวสาร ข้าวของไม่ต้องซื้อ กินด้วยกันในครอบครัว...มีโรงสี
ที่สมัยนั้นยังรับจ้างสีข้าวด้วยมือ มีทั้งครกตำมือและครกกระเดื่อง รับ
ข้าวเปลือกมาสี ทำทุกขั้นตอนจนเสร็จเป็นข้าวสาร

ชีวิตในครอบครัวดำเนินไปด้วยความเรียบง่าย สมถะ มัธยัสถ์
รู้จักกิน รู้จักใช้ รู้จักอดออม ทุกคนต่างช่วยกันทำมาหาเก็บ จึงทำให้
ฐานะการเงินของครอบครัวมั่นคงขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับ

ส่วนในเรื่องหลักทางใจ ครอบครัวของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ แม้ขาด
พระชนกแต่ก็ไม่ได้ใช้ชีวิตโดดเดี่ยวเพียงลำพังสี่คนแม่ลูกพระองค์ทรง

เพื่อนๆ

จำเริญพรและสมุทร

เติบโตท่ามกลางความกลมเกลียวรักใคร่ของญาติพี่น้องทั้งฝ่ายพระชนก และพระชนนี อยู่กันเป็นกลุ่มก้อนแบบไม่แยกเรือนใครเป็นเรือนใคร ทำอะไรก็ถึงกันหมด แยกหม้อหนึ่งแบ่งกันได้หลายครัวเรือน แบ่งปัน เกื้อกูล ดูแลกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันโดย ไม่อาจแบ่งแยก

พี่สาวคนโตอย่างป่ากิมเฮงหรือป่าเฮ้งของหลานๆ เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง สำคัญในการดูแลหลานเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระมาจากน้องสาวที่มีงานทำ รับผิดชอบในตอนกลางวัน และยังมีลูกชายเล็กๆ อีกสองคนที่ต้องดูแล

แม้จะตาบอดทั้งสองข้างป่าเฮ้งก็ยังรับอาสาดูแลเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่เยาว์วัยประหนึ่งว่าขอมาเลี้ยงเป็นลูกชายจนเป็นที่รู้ว่าเจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราช เป็นหลานรักของป่าเฮ้ง ป่าเฮ้งเลี้ยงดูพระองค์อย่างทะนุถนอม พระองค์ทรงติดป่าเฮ้งมากกลางคืนก็นอนกับป่าเฮ้งนอนก็ตื่นพร้อมป่า

ป่าเฮ้งเป็นคนใจเย็น เรียบร้อย พุดจาณีมณฑลเป็นนิสัย ขยันไม่แพ้ พระชนนีและพี่น้องคนอื่นๆ ทำงานในบ้านทุกอย่างสู้งานทั้งงานเบา งานหนัก ไม่เว้นแม้งานในโรงสีข้าว ซ่อมข้าวหรือดำข้าว เก็บพลูเก็บ หมากขาย ทำได้ทั้งนั้น หรือแม้แต่งานละเอียดประณีตอย่างเย็บผ้า ป่าเฮ้งก็เย็บได้เรียบร้อย แต่ที่ลูกหลานทั้งก็คือเรื่องเงินๆ ทองๆ ไม่มีใคร หลอกป่าเฮ้งได้ ธนบัตรสิบ ยี่สิบ หรือร้อย คนตาบอดอย่างป่าเฮ้งก็ สามารถค้าขายหยิบจับทองเงินได้อย่างคล่องแคล่วราวกับตาเห็น

ส่วนเรื่องดวงตาของป่าเฮ้งที่มองไม่เห็นนั้น เล่ากันในครอบครัวว่า เป็นเพราะป่าเฮ้งไม่ยอมไปปลูกผี ด้วยค่าปลูกผีสมัยนั้นต้องเสียเงินถึง หนึ่งบาทถือว่าเป็นราคาที่สูงป่าเฮ้งจึงตัดใจเก็บเงินจำนวนนี้ไว้ใช้ในส่วน ที่คิดว่าจำเป็นมากกว่าการปลูกผี ซึ่งเงินก็ไม่ได้ไปใช้ที่ไหน นอกจาก ใช้นี้ใช้ในครอบครัว ว่ากันว่าเหตุนี้แหละที่เป็นผลทำให้ดวงตาทั้งสอง

ข้างของป่าเฮ้งค่อยๆมีดมัวลง(แม้จะไม่ใช่เหตุเป็นผลในทางการแพทย์ปัจจุบัน)

ความเสียสละของป่าเฮ้งเป็นที่ซาบซึ้งใจในหมู่พี่น้องด้วยความรักที่ป่าเฮ้งมีต่อครอบครัว ประกอบกับป่าไม่ได้แต่งงาน เวลาทั้งชีวิตที่มีจึงทุ่มเทดูแลพ่อแม่เป็นหลักคำจุนให้น้องสาวน้องชายทั้งห้าคนรวมทั้งหลานๆ ด้วย ป่าเฮ้งจึงเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของทุกคน

ความรักที่ป่าเฮ้งมีต่อครอบครัวญาติพี่น้องนั้น ทำให้พี่น้องทุกคนพร้อมที่จะทำทุกอย่างเพื่อตอบแทนป่าเฮ้งทันทีที่มีโอกาสไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดูแลข้าวของเครื่องใช้หรือเสื้อผ้าของป่าเฮ้ง น้องชายที่ชื่อนายเต็มก็เป็นผู้ซักผ้าให้ทุกชิ้นหาบน้ำจากแม่น้ำให้อาบและอีกสารพัดอะไรที่สามารถทำได้ก็อยากทำให้โดยไม่เห็นแก่เหนื่อย

ที่ใดมีความรัก ความเอื้ออาทร ณ ที่นั้นย่อมเป็นความพร้อมที่ดีในการบ่มเพาะจิตใจให้เจริญงอกงาม และที่แห่งนี้สั่งสมให้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงมีพื้นใจที่ดั่งงาม รู้จักการเกื้อกูลกันและกัน ด้วยคนที่อยู่ร่วมกันต้องพึ่งพาอาศัยไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม

...

ช่วงหัวค่ำ หลังจากรับประทานข้าวเย็นกันอิ่ม อาบน้ำอาบทำกันสบายตัว หากปลอดฝน ก็จะเป็นเวลาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันอีกครั้ง ลูกเด็กเล็กแดง รวมทั้งเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ด้วย ต่างพากันหิ้วเมาะ(เบาะ) มานั่งเล่นนอนเล่น ดูดาว ชมแสงจันทร์กันไปตามธรรมชาติ

เวลารวมตัวกันในช่วงหัวค่ำกับบรรยากาศธรรมดาก็แสนอบอุ่นใจเช่นนี้เป็นเวลาหนึ่งที่ทั้งพระชนนีป่าเฮ้งและผู้ใหญ่ในบ้านมักใช้บรมบ่มนิสัยลูกหลานเพื่อปลูกฝังให้ลูกหลานมีจิตใจดีงามมั่นคง คำสอนเหล่านี้เป็นคำสอนของครอบครัวที่ลูกหลานจำจนขึ้นใจ

...มีสติ มีน้ำใจ มีเมตตากรุณาต่อทุกคน โดยเฉพาะกับผู้ที่อ่อนกว่า
อย่าดูถูกคน...

...ทำความดีไว้ไม่ต้องหวังผลตอบแทน ความดีทำแล้วมีความสุข
คนใกล้ๆ ก็มีความสุข...

...รู้จักกาลเทศะ รู้จักเด็ก รู้จักผู้ใหญ่ ไม่ล่วงล้ำก้าเกิน ไม่หยาบคาย
ลบหลู่ ทั้งกายวาจาใจ รักษาภิริยามารยาทเมื่ออยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่...

...อย่าเกรง อย่าทำให้ใครเดือดร้อน อย่าดี้อ อย่าคดโกงใคร...

...จงซื่อสัตย์ รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักคุณคน รู้จักตอบแทน...

คนไทยโบราณเป็นคนรักชาติรักสกุล จะพยายามไม่ทำให้ชื่อสกุล
เสียหาย อีกทั้งยังพยายามสร้างชื่อให้วงศ์ตระกูลด้วย ครอบครัวของ
เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ก็เช่นเดียวกัน มีความนับถือในสายเลือดที่ดีของ
บรรพบุรุษ สิ่งที่ผู้ใหญ่กำชับและเฝ้าย้ำเตือนลูกหลานอยู่เสมอคือ
อย่าทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติยศของบรรพบุรุษที่ได้สั่งสมความดี
ในแผ่นดินนี้มาแล้วหลายชั่วอายุคนควรถนอมรักษาไว้และแลกได้แม้กับ
ทรัพย์สินเงินจำนวนมาก

คำสอนของครอบครัวแทรกซึมอยู่ในการดำเนินชีวิตทั้งจากคำพูด
ที่ตั้งใจสอนตรงๆ และจากการที่ผู้ใหญ่ประพฤติปฏิบัติโดยใช้ทั้งชีวิต
เป็นเยี่ยงให้เห็นแก่เช่นนี้วิถีชีวิตเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชที่เติบโตท่ามกลาง
ความเต็มพร้อมในความดีงาม เป็นแบบอย่างของชีวิตที่มีคุณธรรม
ของความเป็นคนที่แท้ให้เจริญรอยตาม

ความสนุกในวัยเด็ก

ในวัยเด็ก ชีวิตประจำวันของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชมักเกี่ยวล้อไปกับ
วิถีชีวิตของป่าเข้างเวลาป่าเข้างทำอะไรเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชก็มักจะทำบ้าง

พระองค์มักทรงอยู่ใกล้ๆ ไม่ไกลหูไกลตาป่าเอ็ง

ทุกวันนี้ป่าเอ็งจะเริ่มต้นชีวิตพร้อมเสียงไก่... พอป่าตื่น เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็จะไม่บรรทมต่อ ในสมัยนั้นยังไม่มีไฟฟ้าใช้ พอป่าเอ็งรู้ว่ หลานตื่น ก็จะทำให้จุดเทียนไขหนึ่งเล่มเพื่อใช้เป็นแสงสว่างให้หลานเป็น ดั่งนี้ทุกวันนี้

ป่าเอ็งเริ่มกิจวัตรประจำวันของตน... หลานชายก็นั่งเล่นมองแสงเทียนไป ไม่คือไม่ชน

...การได้นั่งมองแสงเทียนสว่างริบหรี่พลิวไหวตามแรงลมนั้นเป็นสิ่ง ที่พระองค์โปรดจนกลายเป็นกิจวัตรในระหว่างคอยแสงตะวันขึ้นฟ้า ทุกเช้าหน้าบ้านที่มีทางจัดโต๊ะเตรียมไว้สำหรับตั้งของใส่บาตร โดยเฉพาะ รอคอยพระจากวัดเหนือมารับบิณฑบาต

พอได้อรุณ... พระสงฆ์ร่วมยี่สิบรูปจะเดินผ่านหน้าบ้านทุกวันแต่สิ่งโปรดปรานของเด็กๆ ที่เรียกรอยยิ้มได้ทุกเช้า คือการได้เรียกทักทาย ...เจ้าฉนวน หม่าไทยพันทาง ลูกศิษย์วัดตัวพิเศษที่คอยคาบปืนโตตาม หลวงพ่อวัดเหนือมาทุกวัน

คนบ้านนี้ใญ่บุญสุนทานมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง ไปป่าเพื่อกุศลตามเทศกาลต่างๆ ไปฟังเทศน์ฟังธรรมโดยเฉพาะตอนมี การเทศน์ชาดกในช่วงเข้าพรรษาเจ้าพระคุณสมเด็จฯ จะติดพระทัยมาก เร่งป่าให้ไปวัด บอกว่า “ไปฟังนิทาน”

...

หากเทียบกับเด็กอื่นแล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จะทรงดูแตกต่าง อยู่มาก เมื่อคนในครอบครัวมองย้อนกลับไปก็พากันพูดเหมือนกันว่า พระองค์ทรงเป็นพระมาตั้งแต่เยาว์วัยแล้ว

เรื่องเล่นสนุกในวัยเยาว์ของพระองค์คือการสมมุติบทบาทพระองค์

เป็นพระสงฆ์อุปการณ์ของเล่นก็เป็นสิ่งของใกล้ตัวทั้งนั้นไม่ต้องเสียเงินซื้อหาจากที่ไหน

...ผ้าขาวม้าของน้ำเต็ม สมมุติเป็นสบงจีวร เล่นจตุรปู จตุเทียน และเดินบิณฑบาต กะเกณฑ์น้องๆ มาเล่นใส่บาตรพระ ไบลานตำราโบราณของน้ำเสียมมาทำเป็นคัมภีร์เทศน์เล็กๆ พัดยศขนาดย่อมตามที่เห็นคือพัดของหลวงพ่อดีที่วัดเหนือครั้งนั้น ไปไม่เป็นตาลปัตร ครกตำข้าวจินตนาการเป็นธรรมาสัน

...พระองค์มักนั่งเด่นสงบบอยู่บนครกตำข้าวมีผ้าขาวม้าผ้าพาดไหล่ถือไบลานนั่งเทศน์ คำที่เทศน์ก็จดจำมาจากตอนตามบ้ำไปวัด

น้ำเสียมเล่าให้ลูกหลานฟังว่า ตอนนั้นเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชมีพระชันษาสักสี่ห้าปีเห็นจะได้ พระองค์ชวนน้ำเสียมเล่นด้วย แต่น้ำเสียมบอกกับพระองค์ว่า “กินข้าวนะ น้ำจะรีบไปช่วยแม่ (พระชนนี) ทำงาน” ความเป็นเด็กจึงติดเล่น ทำให้พระองค์อดอดจนขอต่อรอง “นำทิดฟังที่นี้เทศน์ก่อนนะ แล้วจะกิน”

ไม่ว่าจะพูดอย่างไร พระองค์ก็ไม่ยอมเคี้ยวข้าวแม้จะเป็นข้าวกับเนื้อเค็มทอดของโปรดก็ตาม พระองค์ยังอมข้าวไว้ ต้องเล่นเทศน์ก่อนถึงจะเสวยข้าวหมดได้

นอกจากโปรดเล่นเป็นพระนั่งเทศน์อยู่บนครกเป็นนิจแล้วพระองค์ยังโปรดเล่นสมมุติถวายผ้าป่า ถวายกฐิน เก็บหินมาทำภูเขา มีถ้ำ สร้างเจดีย์เล็กบนยอดเขา และพักรูปยลมบาลเล็กๆ ด้วยกระดาษแบบพิธีทิ้งกระดาษ ตามที่เคยทอดพระเนตรที่วัดญวน

...

สิ่งที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชโปรดมากอีกอย่างหนึ่งซึ่งก็ไม่ได้แตกต่างจากเด็กคนอื่นที่มีบ้านอยู่ริมแม่น้ำนั่นคือการได้เล่นน้ำและกระโดดน้ำเล่น

โดยเฉพาะกระโดดน้ำที่ทำน้ำบริเวณหน้าตึกตาเตวตึกสูงใหญ่ของพ่อค้า
ชาวญวนที่มีฐานะมั่งคั่งในสมัยนั้น

ริมแม่น้ำแควน้อยสมัยที่ยังไม่สร้างเขื่อนสายน้ำยังไม่เปลี่ยนทิศทาง
แม่น้ำแควน้อยในสมัยที่พระองค์ยังทรงเป็นเยาว์วัยมีหาดทรายขาวทอด
ยาวไหลพันแม่น้ำเป็นทัศนียภาพที่สวยงามนักและไม่ว่าแดดจะร้อนหรือ
แดดจะเปรี้ยงก็ตาม การลงเล่นน้ำก็นำความสนุกเย็นชื่นใจมาให้

น้ำทองดิน้องชายคนสุดท้องของพระชนนีอายุไม่ห่างจากเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระเอกาทศโลก ไล่เลยแค่ ๗ ปี น้ำทองดีจึงเป็นดังพี่ชายและเพื่อน
คนหนึ่ง ความสนุกของน้ำหลานคู่นี้ คือ การได้พากันขี่คอเล่นน้ำ
ขี่ลงมาจากท่าน้ำวัดเหนือมาขึ้นที่ท่าน้ำหลังบ้านระยะทางเกือบกิโลเมตร
เห็นจะได้ สนุกจนเต็มที่ตามประสา ไม่คิดถึงอันตรายจากกระแส
พอลูกผู้ใหญ่รู้เข้า น้ำทองดีก็โดนตีใหญ่ ส่วนพระองค์ทรงไม่โดนด้วย
แต่ถูกสั่งห้ามไม่ให้ไปขี่คอเล่นน้ำแบบนี้กันอีก

...

ในบางคืนที่นอกชานจะมีการเล่นหลอกผีกัน ยิ่งถ้าคืนไหนเป็น
เดือนมืด มีลมแรงพัดอุจันเปลวไฟในตะเกียงดับ ผุ่งหมาพากันกระโชก
เห่าไปไม้กระพ้อไหวการหลอกผีก็ยังเข้มข้นแรงลมจะลดขึ้นมาตาม
รู่องระหว่างแผ่นไม้กระดานที่ปูพื้นไว้ต่อกันไม่สนิทเนื่องจากการเลื่อยไม้
สมัยก่อนจะไม่ตัดไม้ตรงๆเหมือนสมัยนี้พวกเด็กๆ ก็กลัวว่าผีจะขึ้นมา
ตามรู่องกระดาน

...การเล่นหลอกผีนั้นเป็นเรื่องที่พวกเด็กๆ ทั้งสนุกทั้งกลัว...เจ้าพระคุณ
สมเด็จพระเอกาทศโลก ทรงมีจิตใจที่แตกต่างจากเด็กอื่นๆ ครั้งใดที่เล่นผีหลอกกัน
ทุกคนพากันหวีดร้องกอดกันกลมพระองค์ท่านผู้ทรงเป็นหลานชายคนโต
ก็ไม่ได้ทรงเข้าร่วมวงอีกด้วย ได้แต่ประทับบอมยิ้มดูพวกน้องๆ เล่น

ผีหลอกกันอย่างสนุกสนานเฮฮา

มืออรร้อย อาหารบ้านเกิด

ครอบครัวเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชก็เหมือนกับบ้านของคนในชนบททั่วไปที่จะปลูกต้นไม้พืชผักสวนครัว รวมทั้งสมุนไพรต่างๆไว้ในบ้านและแม่ความทรงจำครั้งเมื่อเยาว์วัยของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ไม่แม่นยำแล้วก็ตามแต่มีสิ่งหนึ่งที่พระองค์ยังทรงคุ้นและไม่เคยลืม นั่นคือต้นไม้ที่ปลูกอยู่บริเวณลานบ้าน...

พระองค์เคยรับสั่งกับน้องชายว่า “จำเนียรที่นี้จำได้ว่าบ้านของเราปลูกต้นดีปลี กับต้นมะรุม”

ต้นดีปลีกับต้นมะรุมเป็นต้นไม้ที่มีสรรพคุณมาก ดีปลีใช้เป็นยาได้หลายอย่าง เช่น บำรุงธาตุ แก้จุกเสียด ส่วนมะรุมกินได้ตั้งแต่ใบไปจนถึงราก ใช้ถอนพิษไข้ไปจนถึงป้องกันมะเร็ง

นอกจากนี้ดีปลียังให้รสชาติเผ็ดร้อนและเป็นส่วนผสมที่ขาดไม่ได้ในเครื่องแกงสูตรเมืองกาญจน์

คนกาญจน์บุรีภูมิใจมากกับความอรร้อยของอาหารบ้านเกิดทุกอย่าง ต้องถึงเครื่อง อรร้อยเต็มรส แบบไม่ยั้งมือ ไม่หวงของ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช โปรดเสวยแกงป่าแบบเมืองกาญจน์ไม่โปรดแกงกะทิแต่โปรดแกงป่าปลาเผ็ดน้อยๆ รสอย่าหวานจัดเต็มสูตรอย่างพื้นบ้าน ผัดเครื่องแกงกับน้ำมันหมู ใส่ น้ำนิดหน่อย แล้วใส่มะเขือ จะเป็นมะเขือขึ้นหรือมะเขือจานก็ได้ คนรุ่นหลังไม่ค่อยรู้จักมะเขือจานลักษณะกลมแบนใหญ่ประมาณผลส้ม มีทั้งผลสีม่วงและสีขาว เป็นมะเขือพันธุ์พื้นบ้านที่อรร้อยมาก

ส่วนมะรุม ก็เป็นของอรร้อยคู่ครัว ช่วงต้นฤดูหนาว ทั้งผัก ยอด ใบ

และดอกออกเต็มต้น เก็บไปลวกรับประทานกับน้ำพริก แต่ถ้าเป็นน้ำพริกกะปิพระองค์โปรดมากกว่า แต่ต้องรสไม่หวานจัด ไม่เผ็ดหนัก ออกเค็มๆ มีพริก กระเทียม กะปิ ไม่ใส่กุ้งแห้ง ตำแบบบ้านนอก ท่านโปรดเสวยแก้มกับปลาทุ

ผักมะรุมนำมาแกงส้มก็อร่อยเข้ากันมะรุมต้องเป็นแบบไม่ปอกเปลือก ส่วนพริกแกงโขลกเองไม่ซื้อเหมือนสมัยนี้ทุกอย่างใหม่สดพริกขี้หนูสด โขลกรวมกับหัวหอม กะปิ แกงกับปลาเนื้อแข็ง อย่างปลากด ปลาคัง หรือปลาเล็กปลาน้อยที่หามาได้จากแม่น้ำหลังบ้าน แกงส้ม...อาหารประจำบ้าน ของที่ทำบ่อยแต่ไม่เบื่อ แกงส้มใส่มันเทศ ผักบึง ดอกแค หรือใบกะเพรา เป็นของที่พระองค์โปรดทั้งสิ้น

คนสมัยก่อนอยู่กับความเป็นจริง ดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกลมกลืนตามธรรมชาติแวดล้อมได้มากกว่าสมัยนี้นักเวลาทำกับข้าวจะหาผักตามฤดูกาลมาใช้ต้มยำทำแกง อย่างช่วงเดือนตุลาคมไปจนถึงปีใหม่ก็ต้องเห็นโคน อาหารพิเศษของบ้าน รับประทานกันปีละครั้ง

ความอุดมสมบูรณ์ของกาญจนบุรีมีเทือกเขามีป่ามีพรรณไม้นานาชนิด อากาศที่เปลี่ยนแปลงเร็ว ฤดูร้อนกลางวันจะร้อนมาก แต่พอตกเวลากลางคืนอากาศก็หนาวเย็นเหมือนฤดูหนาวจากสภาพอากาศเช่นนี้ทำให้เห็นโคนออกดอกสะพรั่งเริ่มทยอยผลุดพื้นดินตั้งแต่เดือนตุลาคมเห็นโคนเมืองกาญจน์ลือชื่อมากกว่ากรุง กรอบ อร่อย

ทุกคนในบ้านชอบรับประทานเห็นโคน มีวิธีทำง่ายๆ แต่ใช้เวลาได้เห็นโคนมาก็จะซูดเอาดินที่ติดอยู่ล้างออกให้หมดนำไปเคล้ากับเกลือนำไปต้มโดยไม่ต้องใส่น้ำ น้ำหวานของเห็นจะออกมาเอง บางทีทำเป็นเห็นโคนยำซอยหัวหอมแดงบีบน้ำมะนาวใส่พริกขี้หนูสวนหรือทำเป็นหลนทำข้าวต้มเห็นโคน ทำแกงเลียง ก็อร่อยได้ไม่ซ้ำ

ความอ้อยที่ไหนจะเทียมอาหารบ้านเกิด อาหารพื้นบ้านที่พระองค์ทรงคุ้นเคยมาตั้งแต่วัยเยาว์

ไปโรงเรียน

วัดเหนือเป็นวัดที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระมัทลุงมิ่งมุนีเป็นองค์เจ้าอาวาส พระชนกพระชนนีบำเพ็ญรวมทั้งญาติพี่น้องต่างไปช่วยงานวัดอยู่เนืองๆ เจ้าพระคุณสมเด็จพระมัทลุงมิ่งมุนี ได้ติดสอยห้อยตามไปด้วยเป็นประจำ

เข้าวันนั้น การไปวัดของเจ้าพระคุณสมเด็จพระมัทลุงมิ่งมุนี ไม่เหมือนวันไหนๆ เพราะเป็นวันพิเศษ โรงเรียนประชาบาลวัดเทพสังฆารามเปิดเทอมวันแรก เด็กชายเจริญวัย ๘ ขวบ ได้สมัครเข้าเรียนชั้นประถมปีที่ ๑

ห้องเรียนในสมัยนั้นใช้ศาลาใหญ่ของวัดเหนือเป็นที่เรียนบรรยากาศโล่งโปร่งสบายกลมกลืนกับธรรมชาติมีต้นไม้ใหญ่อย่างต้นมะขามสมอพิเภก มะขวิด สารภี พิกุล ให้ร่มเงา ภายในบริเวณลานวัดเตียนสะอาด

พระองค์ทรงเป็นเด็กเรียนเก่ง รู้ว่าเด็กควรมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน และทำหน้าที่ของพระองค์อย่างดีที่สุดตั้งแต่เริ่มเรียน สละเวลาที่จะได้เที่ยวได้เล่น ได้สนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อมีเวลาศึกษาเล่าเรียนให้มากขึ้น ผลลัพธ์ก็คือ ทรงมีผลการเรียนดีมาโดยตลอด จนเรียนจบชั้นประถมปีที่ ๓ ซึ่งขณะนั้นเทียบเท่ากับจบช่วงชั้นประถมศึกษา

พอเรียนจบชั้นประถมเป็นช่วงที่ต้องตัดสินใจเลือกว่าจะเรียนต่อที่เดิม ซึ่งเพิ่งได้รับอนุมัติให้เปิดเรียนชั้นประถมปีที่ ๔ เป็นปีแรก หรือจะไปเรียนต่อที่วัดไชยชุมพลชนะสงคราม (วัดใต้) โรงเรียนประจำจังหวัดระดับมาตรฐานและมีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ

ณ วันนั้นกับทางเลือกที่ต้องตัดสินใจ ไม่มีสองมือของพระชนกที่คอยจูงพระองค์ให้เดินเหมือนเดิมแล้ว เหลือเพียงแต่พระชนนีและบำ

ผู้เป็นหลักวางฐานใจให้พระองค์เดินต่อไปอย่างมั่นคง

ในที่สุดเจ้าพระคุณสมเด็จพระทรงตกลงใจปักหลักเรียนต่อที่วัดเหนือ ด้วยปัจจัยหลายอย่าง ทั้งความคุ้นเคยที่มีต่อครูบาอาจารย์และสถานที่ เดิมที่อาจให้ความอบอุ่นใจต่อพระองค์ได้มากกว่าไปเรียนตามเพื่อนที่ ขณะนั้นนิยมเรียนต่อกันที่วัดใต้

ในระหว่างนี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระได้สมัครเป็นสมาชิกอนุชาตและ ลูกเสือ สอบวิชาลูกเสือได้เป็นลูกเสือเอกตอนอายุ ๑๒ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ โดยต้องผ่านการฝึกซ้อมรบบวิธีการฝึกคล้ายกับการฝึกทหารแต่ ใช้ไม้พลองแทนปืน

แผนการฝึกนี้จัดเตรียมขึ้นสำหรับส่งผู้ผ่านการฝึกในฐานะเป็นลูกเสือ จากจังหวัดกาญจนบุรีไปร่วมซ้อมรบกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวพร้อมคณะเสือป่าที่นครปฐมและบ้านโป่งแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตเสียก่อน หมายกำหนดการนี้จึง ยกเลิกไป

ระหว่างเป็นนักเรียนอยู่ที่วัดเหนือ มีเจ้านายชั้นสูงหลายพระองค์ เช่น สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นต้น ได้เสด็จประพาสวัดเหนือ พระองค์ทรงมีโอกาสเข้าเฝ้าและรับเสด็จทุกครั้ง

เจ้าพระคุณสมเด็จพระเคยตรัสเล่าว่า พระองค์ในช่วงเริ่มวัยรุ่นโปรด การขี่ม้า และมีนิสัยไม่ตีบ้าง เช่น เลี้ยงปลากัด ชนไก่ หัดตีมีสรว้าง มี เรื่องชกต่อยกับเพื่อนบ้าง เพราะพระองค์ถูกเพื่อนรังแกจนรู้สึก ทนไม่ไหวต้องลุกขึ้นสู้เจ้าพระคุณสมเด็จพระชวนเพื่อนที่ชอบทางชกต่อย ไปร่วมด้วยตะลุมบอนจนได้แผลเล็กๆน้อยๆกลับมาแต่ในที่สุดตามไปจับ มือคืนดีและเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน

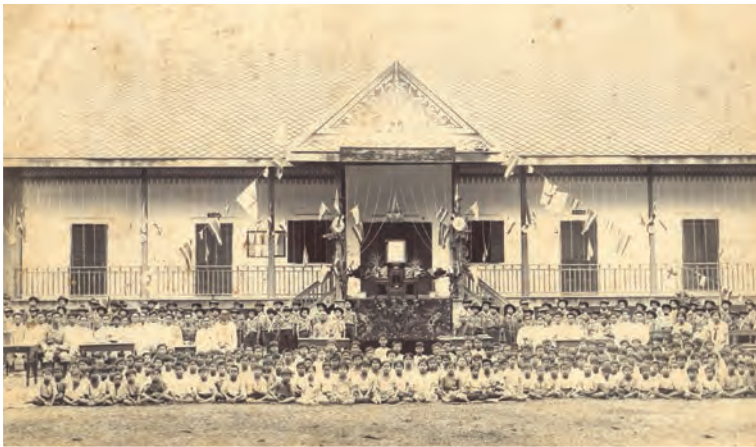
อย่างไรก็ดี ภาพความทรงจำที่คนในครอบครัวมีต่อพระองค์และเล่าต่อกันให้ลูกให้หลานฟังก็คือเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจษฎาทรงเป็นเด็กชายที่มีจริยวัตรตรงดงามฝังจิตฝังใจของคนในตระกูล แม้อยู่ในวัยเยาว์แต่ก็ริยาทุกอย่างบ่งบอกถึงความสำรวม ผ่านการคิดดี พูดดี ทำดี และพยายามมีสติตั้งใจทำความดีอยู่เสมอ สำหรับคนในครอบครัวแล้ว พระองค์จึงเป็นยิ่งกว่าแบบอย่าง เป็นยิ่งกว่าความภูมิใจของคนในตระกูล

อัจฉราวดี สติอคมน์น : เรื่อง

วัดถาวรารามหรือวัดญวน

หน้าโรงเรียนวัดใต้

វិទ្យាស្ថានព្រះបាទសីហនុ
វិទ្យាស្ថានព្រះបាទសីហនុ

“...การบวช
ย่อมเป็นโอกาสให้ได้บำเพ็ญกุศลอย่างสูง...
แต่จะได้บุญกุศลเพียงไรนั้น
ย่อมแล้วแต่ทางที่ปฏิบัติ
และความสามารถในการปฏิบัติ
เมื่อได้ทางที่ถูกและสามารถปฏิบัติไปในทางนั้น
ได้จนถึงที่สุด ก็ย่อมจะประสบผล
ที่สุดของการบวชได้อย่างแน่นอน
ดังเช่นสมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย
และพุทธสาวกทั้งหลาย...”

จากเรื่องบวชดี ในหนังสือ “พระประวัติสมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ที่ระลึกการฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษา”

๒

ชีวิตที่หล่อเลี้ยงด้วยพระธรรม

๒
๑

วชิรศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงไม่กวัดแกว่งซัดส่ายหรือ
สงสัยในบาปบุญคุณโทษ เชื่อมั่นในเรื่องกรรม ถือนำเอาพระศาสนา
มาอยู่ในชีวิตจิตใจ จึงเป็นเรื่องปกติที่เวลาพระชนนีและป้าเฝ้าไปวัด
ไม่ว่าจะครั้งใดมักพาเด็กๆ ไปด้วยเสมอ

การพาลูกไปวัดเป็นวิธีหนึ่งที่คนไทยโบราณสอนลูกให้ซึมซาบ
พระพุทธศาสนาเข้าไปอยู่ในจิตใจมีชีวิตที่อยู่ใกล้คำสอนของพระพุทธองค์
เพื่อเก็บสั่งสมไว้วันละเล็กละน้อย เพราะรู้ว่าสิ่งนี้คือต้นทุนชีวิตที่ไม่
สามารถสร้างได้เพียงวันเดียว เพราะว่าพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ว่าด้วย
ความจริงแห่งชีวิตเป็นความจำเป็นสูงสุดในการเรียนรู้ของผู้ที่หวังจะฝึก
อบรมใจตนเองให้อยู่กับความเป็นธรรมดาของธรรมชาติได้อย่างไม่ขัดแย้ง

วัดกับชีวิต

น่าสังเกตว่าในละแวกบ้านของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ นั้นมีวัดสำคัญๆ
อยู่ถึงสามวัดทิศเหนือมีวัดเหนือกับวัดญวนทางทิศใต้มีวัดใต้ทั้งสามวัดนี้

สามเณรเจริญ

เป็นวัดที่เก่าแก่คู่บ้านคู่มืองทั้งสิ้น และเป็นพระอารามหลวงถึงสองวัด
สถานที่เกิดและเติบโตของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ
ให้พระองค์สั่งสมความรู้ทางธรรม

...วัดเหนือคูเป็นวัดที่พระองค์ใกล้ชิดที่สุดอยู่ห่างจากบ้านแคสามสี่
ร้อยเมตร พระชนกเคยบวชอยู่วัดนี้ และปู่ชื่อพระครูสังคิบุตรคณาจารย์
(สุด) เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ ๘ คุณย่าชื่ทรัพย์ แม่ของคุณป้าชื่เทศน์ ณ
ตะกั่วทุ่ง ก็บวชชอยู่ที่นี่โดยอาศัยปฏิบัติธรรมในกุฏิอุยริมแม่น้ำ
ทางด้านทิศใต้ของวัด ก่อนที่จะไปตั้งสำนักชีที่วัดต้นแฮะ จังหวัดภูเก็ต
จนมีชาวบ้านเลื่อมใสเป็นจำนวนมาก

วัดเหนือเป็นพระอารามหลวงและเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของจังหวัด
กาญจนบุรี อุยริมฝั่งแม่น้ำศรีสวัสดิ์ ไม่มีบันทึกว่าสร้างเมื่อใด แต่มี
ประวัติเล่าต่อกันว่า

...ตอนกรุงศรีอยุธยาแตก พม่ากวาดต้อนผู้คนรวมทั้งทรัพย์สิน
ผ่านกาญจนบุรีไปยังประเทศพม่า ครั้งนั้นสมภารเสี้ยมยังเป็นสามเณร
และบ้านเดิมอยู่กาญจนบุรีก็โดนกวาดต้อนไปยังพม่าพร้อมโยมมารดาด้วย
และต้องติดอยู่ในประเทศพม่าจนถึงเวลาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ

...ต่อมาท่านคิดถึงบ้านเกิดมากจึงชวนเพื่อนคนไทยอีกห้าหกคน
ปลอมตัวเป็นคนมอญแอบหนีเข้ามาทางกาญจนบุรีก่อนมาโยมมารดาได้
บอกที่ฝั่งทรัพย์สินไว้ที่บ้านเก่า

เล่ากันว่าพอสมภารเสี้ยมได้นำทรัพย์สินออกจากที่ซ่อนได้ท่านก็มี
ความมุ่งมั่นและศรัทธาที่แรงกล้าต่อพระพุทธศาสนาจะนำทรัพย์สินของ
โยมแม่มาสร้างวัดแต่ท่านก็พบว่าบ้านเดิมได้เปลี่ยนแปลงไปมาก มีการย้าย
เมืองกาญจนบุรีไปตั้งที่ปากแพรกท่านจึงไม่สร้างวัดที่บ้านเดิมด้วยมองว่า
ที่ปากแพรกเจริญรุ่งเรืองเป็นที่ชุมนุมชนจึงตกลงใจสร้างวัดที่ปากแพรก

เพื่อผู้คนจะได้ไปวัดสะดวก วัดเหนือมีท่านเป็นเจ้าอาวาสองค์แรก และพวกนี้เรียกท่านว่า สมภารเสียง

ส่วนวัดญวนหรือวัดถาวราราม เป็นวัดฝ่ายอนันนิกาย ลัทธิมหายาน มีชื่อตามภาษาญวนว่า “วัดคั่นถ่อตือ” ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัดเหนือ สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่๓ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่บรรพบุรุษของเจ้าพระคุณสมเด็จจอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านเหนือคนญวนเป็นคนรักเชื้อสายตัวเองมากแค่มิใช่เดียวกันอยู่ที่ไหนก็จะดูแลกันพอมิดำริจะสร้างวัดญวนชาวญวนก็ช่วยกันคนละไม้คนละมือ ระดมทั้งความคิด แรงกาย แรงทรัพย์ ช่วยกันเต็มทีจนสำเร็จเป็นที่พึงและศุภย์รวมจิตใจของชาวญวนผู้พลัดถิ่น

บ้านเจ้าพระคุณสมเด็จจออยู่ห่างจากวัดญวนประมาณห้าหกร้อยเมตร เดิมทีวัดนี้มีเจดีย์บรรพบุรุษของเจ้าพระคุณสมเด็จจอ โดยอยู่บริเวณหอรบวังพระชนนีและป่าเฮ้งจึงมากราไปไหว้บรรพบุรุษสมาเสมอส่วนงานประเพณีต่างๆ ก็มาได้ขาด

ในสมัยเด็กๆ เจ้าพระคุณสมเด็จจอ โปรดวิ่งเล่นอยู่ที่วัดญวนบ่อยๆ พระองค์จึงผูกพันกับที่นี่ไม่น้อย ตอนเป็นนักเรียนอยู่วัดเหนือ พระองค์มักเสด็จมาที่วัดญวนตอนนั้นวัดญวนกับวัดเหนือก็รั้วด้วยต้นไม้ทั้งต้นเรียงเป็นแนว

“...ตรงข้างหลังวัดญวนเป็นสุสาน ที่นี่ตอนยังเรียนหนังสือที่วัดเหนือ เดินมาเที่ยวบ่อยๆ มากับสับเหร้อเจออะไรต่อมิอะไรแปลกๆ บางทีก็เจอศพพวกผู้ร้ายที่ทางบ้านเมืองเขาจับมาแขวนคอ ตอนนั้นไม่กลัว เพราะมากับสับเหร้อเขามีวิชา...”

ส่วนอีกวัดที่อยู่ท้ายถนนชื่อวัดไชยชุมพลชนะสงคราม หรือวัดใต้ เป็นพระอารามหลวงวัดใต้เป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองเช่นกัน เชื่อว่าวัดนี้ได้เริ่ม

ทรงฉายพระรูปร่วมกับคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่กองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย
เมื่อครั้งเป็นพระมหาเจริฎฐ (แถวยืนหลังสุดองค์ที่ ๒ จากซ้าย) พ.ศ. ๒๔๘๒

ก่อสร้างราวสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง
หาประวัติแน่ชัดไม่ได้ แต่เล่าต่อกันมาว่า พระยาตากแดงเป็นผู้สร้าง
วัดนี้เป็นวัดสำคัญทางประวัติศาสตร์ทัพไทยที่ยกออกไปต่อสู้ทัพพม่า
จะต้องมาพักที่นี่

ไทยกับพม่าเคยรบกันที่จังหวัดกาญจนบุรีสองครั้งคือพ.ศ. ๒๓๒๘
ชนะพม่าที่ลาดหญ้า และพ.ศ. ๒๓๒๙ ชนะพม่าที่ท่าดินแดงในการรบ
ชนะทั้งสองครั้งได้ประชุมพลที่วัดนี้จึงได้ชื่อว่า “วัดไชยชุมพลชนะสงคราม”

เจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สมเด็จพระสังฆราช) เคยไปวัดได้เพื่อกราบหลวงปู่เปลี่ยน
อินทสุโร (พระวิสุทธีรังษี) ครั้งนั้นหลวงปู่ได้เจิมกระหม่อมให้ รวมทั้งให้
ศีลให้พรและเคยทักเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชว่า “โตขึ้นจะได้เป็นใหญ่เป็นโต”

หลวงปู่เปลี่ยนเป็นเกจิอาจารย์ดัง และชาวบ้านเคารพรักทำนมา

วัดทิวสิ่งฆาราม

สามเณรพรจนาแรกๆ

พระมหาเจริญ

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองมีเรื่องรู้กันทั่วว่าเวลาที่ทหารฝ่ายพันธมิตรทิ้งระเบิดเพื่อทำลายสะพานข้ามแม่น้ำแควบางครั้งลูกระเบิดก็ลอยมาตกในชุมชนใกล้วัดได้ผู้คนต่างหลบเข้ามาในวัดด้วยรู้ว่าปลอดภัยเพราะหลวงปู่เปลี่ยนมีคาถาบดเป่าลูกระเบิดให้ตกลงในแม่น้ำ ทำให้ทุกคนปลอดภัย

....

สามวัดสำคัญของปากแควครั้งนี้มีส่วนในการหล่อหลอมเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ให้เติบโตอย่างมีธรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง สังฆมครุฑา ที่ถูกต้องในการนำไปสู่การมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง พึ่งพระพุทธเจ้า เป็นผู้บอกทางให้ พึ่งพระธรรมเป็นทางเดิน พึ่งพระสงฆ์เป็นผู้เดินนำ และพึ่งตนเองในการปฏิบัติทั้งปวงด้วยว่าพระพุทธศาสนาประเสริฐเลิศล้ำ ไม่มีใครเสมอ...

สู่ร่มกาสาวพัสตร์

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ อยู่กับป่าไม่เคยห่าง นอกจากต้องไปแรมคืน เวลาเข้าค่ายลูกเสือบ้างเป็นบางครั้งเท่านั้น

“คืนนี้เป็นคืนสุดท้ายที่จะอยู่ด้วยกัน” ป่าแข็งพูดกับเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ด้วยความอาลัย ด้วยว่าหลานชายจะบรรพชาเป็นสามเณรในวันรุ่งขึ้น

คำสนทนาในวันนั้นป่าแข็งไม่รู้เลยว่าสิ่งที่ได้พูดกับหลานชายจะเป็นความจริงในเวลาต่อมา หลังจากบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงใช้ชีวิตพรหมจรรย์นับจากนั้น และไม่เคยกลับไปค้างคืนที่บ้านป่าอีกเลย แสงจันทร์คืนนั้นจึงนับเป็นแสงสุดท้ายของชีวิตทางโลก

การที่พระชนนีและป้าตัดสินใจให้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ บรรพชาตั้งแต่วัยเด็กนั้น ด้วยเหตุที่ประจวบเหมาะ และมีครั้งหนึ่งพระอาการหนัก

จนคิดว่าอาจถึงแก่ชีวิตด้วยความรักที่มีต่อเลือดในอกพระชนนีบนบานศาลกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

...ขอให้ลูกชายหายเจ็บไข้ ถ้าลูกหายจะให้บวช...

ครั้นแล้วเจ้าพระคุณสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงแข็งแรงขึ้นตามลำดับพร้อมกับเรียนจบชั้นประถมปีที่ ๕ ที่โรงเรียนพระราชาลวัดเทวสังฆาราม ในระหว่างนั้นก็เป็นที่หนึ่งช่วงชีวิตที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงต้องตัดสินใจพระทัยเลือกทางชีวิตด้วยว่าตอนที่โรงเรียนไม่มีชั้นเรียนให้เรียนต่อแล้ว

แต่แล้วเหตุปัจจัยถึงพร้อมน้ำชายสองคนจะอุปสมบทในปีที่พระชนนี ป้าเฮ้ง ปรีक्षाกันในครอบครัว และตกลงใจให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ บรรพชาพร้อมกับน้ำชายเสียทีเดียว และเมื่อเอ่ยถามความสมัครใจพระองค์ก็ไม่ทรงคัดค้าน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงบรรพชาในต้นพรรษาปี พ.ศ. ๒๔๖๙ เมื่อพระชันษาเข้า ๑๔ ปี มีหลวงพ่อดีหรือพระครูอดุลยสมณกิจ เจ้าอาวาสวัดเหนือเป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูนิวาสมาจร เจ้าอาวาสวัดศรีอุปการาม หรือ “หลวงพ่อดีหนองบัว” เป็นพระอาจารย์ให้สวดและศีล

เมื่อบรรพชาเป็นสามเณรแล้วเจ้าพระคุณสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ก็จำพรรษาอยู่ที่วัดเหนือ

บรรยากาศในวันบรรพชาของเจ้าพระคุณสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ มีผู้เฒ่าผู้แก่มาให้ลูกหลานฟังต่อๆ กันมาว่า

...วันที่สามเณรเจริญบรรพชานั้น พระองค์ทรงขี่ม้าสีขาว รื้อขบวนแห่หน้าค่านตลาดบ้านเหนือและมุ่งไปยังวัดเหนือ..สาธุชนที่เห็นยกมืออนุโมทนา...

การบรรพชาเป็นสามเณรของเจ้าพระคุณสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ในวันนั้นนำความสุขความปลื้มปีติมาสู่หัวใจของพระชนนี ป้าเฮ้ง และญาติพี่น้องอย่างที่สุด

วัดเสนาหา นครปฐม

พระศาสนโสภณ ที่จังหวัดกาญจนบุรี

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช
ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑

นายพระครูกับพระเปรียญ สำนักเรียนวัดบวรนิเวศ พ.ศ. ๒๔๘๒

โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่หลวงพ่อดีสร้างใหม่ไว้รอให้
เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงกลับมาสอน

การบรรพชาของเจ้าพระคุณสมเด็จฯจึงมีที่มาด้วยเหตุในเบื้องต้นแรก
คือการแก่นหรือจะเป็นด้วยว่า...นี่คือเหตุปัจจัยแห่งชีวิตที่ได้ลิขิตมา...
ชีวิตพรหมจรรย์เป็นทางแห่งความเจริญพระองค์ผู้มีพระนามว่า “เจริญ”
ไม่มีเส้นทางอื่นให้เลือกเดิน...

ด้วยเลือกมาแล้วจากการตั้งสัจอธิษฐานบารมีในชาติแล้วชาติเล่า
หากมีการเกิดไม่ว่าครั้งใดก็ขอให้เป็นไปเพื่อการค้นหาและเข้าถึงความ
จริงแห่งพุทธะให้ได้ก้าวพ้นจากอำนาจแห่งกิเลสไปสู่ดินแดนที่องค์พระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ล่วงไปถึงแล้ว

หลวงพ่อดี ครูบาอาจารย์คนสำคัญ

วัดเหนือเป็นวัดที่ได้ชื่อว่ามีพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมาตั้งแต่

ครั้งโบราณ เป็นที่รับรู้ถึงพระเนตรพระกรรณ และได้รับพระบรมราชา
นุเคราะห์มาโดยตลอด โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เคยเสด็จประพาสวัดเหนือถึง ๓ ครั้ง และมีบันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า
...แวะเข้าไปดูวัดนี้สมภารเธอรักษาดีจริงๆ เตียนตลอดรอบบริเวณ
มีต้นไม้เล็กน้อยเหมือนกับสวนฝรั่งที่เข้าไปโดยรอบโบสถ์เห็นโบสถ์ชำระดู
มาก ได้สั่งให้พระยาภาณุจนบุรีเอาส่วยในเมืองภาณุจนบุรีซ่อมแซม...”

วัดเหนือได้รับโอกาสเสมอ ในการต้อนรับพระมหากษัตริย์และ
พระบรมวงศานุวงศ์ และพระราชวงศ์ชั้นสูง

ในครั้งหนึ่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ยังได้เคยเสด็จออกมาตรวจการคณะสงฆ์จังหวัดภาณุจนบุรีพระองค์ได้
ดูการปฏิบัติของพระที่วัดเหนือ โดยสมัยนั้นมีหลวงพ่อดีเป็นเจ้าอาวาส
สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเห็นข้อวัตรของพระสงฆ์ที่นี้ปฏิบัติดี
จนถึงกับมีพระดำรัสว่า

“อยากเห็นพระดีให้มาดูที่วัดเหนือ”

และเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เสด็จไปยังวัดอื่น จังหวัดอื่น
พระองค์ก็ได้ตรัสแนะนำให้ไปดูวัดเทวสังฆารามเป็นตัวอย่าง

“...วัดเทวสังฆารามที่เสด็จทอดพระเนตรวันนี้ คนพื้นเมืองเรียกว่า
วัดเหนือ... มีลานกว้างมีต้นไม้ร่มรื่น พื้นรักษาเตียนดี มีของก่อสร้าง
เป็นสิ่งเป็นอันรักษาสะอาดเอี่ยม มีพระสงฆ์ ๒๙ รูป เป็นมหานิกาย
แต่งปฏิบัติเคร่งครัด พระอธิการดีเป็นเจ้าอาวาส เป็นผู้คล่องแคล่ว
เอាកารเอางาน...”

หลวงพ่อดีเจ้าอาวาสเป็นพระสงฆ์ที่บรรพชิตและชาวบ้านเคารพรัก
ศรัทธากันมาก

อย่างไรก็ดีในสายตาของชาวบ้านก็พูดเป็นเสียงเดียวกันว่าหลวงพ่อดี

ดูและเข้มงวด มีเรื่องเล่าว่า ขนาดพระสงฆ์ยังโดนท่านตีขาถ้าพระสงฆ์
รูปนั้นปฏิบัติตนไม่ถูกต้องไม่ควร

หากใครผ่านไปแถววัดเหนือในเวลากลางวัน ไม่มีหรือที่จะได้เห็น
ชายจีวรสีเหลืองเดินไปเดินมา เพราะภิกษุสามเณรทุกรูปต้องเข้าเรียน
เข้าปฏิบัติกันหมดทั้งวัดตามแนวทางของวัดเหนือที่กำหนดไว้ตั้งแต่โบราณ
โบราณ คือ ภิกษุสามเณรต้องได้รับการเรียนการสอนทำวัตรสวดมนต์
และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทุกวัน...

ถ้าช่วงไหนมีเทศกาลงานวัดมีหนังกลางแปลงมาฉายมีวงดนตรีมา
เล่น ภิกษุสามเณรต้องอยู่ในกุฏิปิดห้องเงียบ ห้ามออกมาเดินข้างนอก
เลย เวลาต้องการออกนอกเขตวัดก็ต้องบอกลาหลวงพ่อดีทุกครั้ง

แต่ถึงใครจะว่าหลวงพ่อดีเป็นพระดีแต่เด็กๆ ส่วนใหญ่มักไม่มีใคร
กลัว มีเรื่องเล่าว่า มีเด็กผู้หญิงกำลังชกแก๊งคนแค้นคนหนึ่งช่วยยาย
ขนมห่ออยากขายขนมให้หมดเร็วๆ แอบคิดแผนการไปขายหลวงพ่อวัด
เหนือใจกล้าไม่กลัวใครถึงกับไปหาท่านถึงกุฏิขณะที่ท่านกำลังฉันเพล
ใช้ขูบายขอให้ท่านซื้อขนม...บอกว่ามีคนไปเรียกมาให้หาเชื่อว่าหลวงพ่อ
ก็รู้ แต่คงด้วยความเอ็นดู ท่านจึงให้คนรับซื้อขนมไว้ทั้งหมด

ขณะที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าทรงเป็นสามเณรในพรรษาแรกหลวงพ่อดี
มีอายุได้ ๕๓ ปี เป็นพระสงฆ์ผู้เคร่งครัดในธรรมวินัยมีความรู้ความสามารถ
ในการฝึกสอนผู้อยู่ในปกครองให้เป็นพระภิกษุสามเณรที่ดีตามพระธรรม
วินัยและระเบียบแบบแผนของคณะสงฆ์ อีกทั้งยังมีจิตใจเอื้อเฟื้อเป็น
แบบอย่างอันดีของภิกษุสามเณรที่สำคัญท่านเป็นพระนักปฏิบัติมีความ
สนใจในวิปัสสนาธุระเป็นอย่างมาก

เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าทรงมีพระอุปชฌาย์อาจารย์ผู้ปฏิบัติดีพร้อมแล้ว
เป็นผู้นำทาง

หลวงพ่อดี้นับเป็นครูบาอาจารย์ที่สำคัญที่สุดองค์หนึ่งของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นดั่งบิดาทางธรรมก็ว่าได้ เป็นพระผู้สนับสนุนทุกอย่างให้พระองค์ก้าวหน้าอย่างถึงที่สุดชี้ทางให้เห็นซึ่งความจริงอันเป็นธรรมดาของชีวิต มุ่งให้มีพระธรรมคุ้มครองรักษา สอนสั่งให้เป็นคนเต็มคน ผู้มีความสงบเย็นอยู่ในจิตใจเป็นนิจ

สามเณร เหล่ากอกของสมณะ

ในพระพุทธกาล แรกเริ่มมีแต่ภิกษุ คือชายที่มีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เด็กชายที่มีอายุไม่ถึงเกณฑ์สามารถบวชได้ เรียกว่า สามเณร

สำหรับพระพุทธองค์แล้วทรงมีพระเมตตาต่อเด็กทรงถือว่าสามเณรนั้นคือเหล่ากอกแห่งสมณะ หรือ “ลูกพระ”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีสามเณร ก็ได้ทรงลดหย่อนข้อปฏิบัติทางวินัยลงมาให้พอเหมาะกับภาวะของเด็ก

ศีล ๑๐ ข้อ จึงเป็นศีลที่สามเณรน้อยต้องปฏิบัติรักษาไม่ให้ขาดไม่ให้ถูกทำลาย

ในช่วงแรกขณะที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังทรงเป็นสามเณรใหม่ พระองค์ต้องปรับตัวอยู่มาก เนื่องจากต้องละทิ้งชีวิตเดิม หากแต่พระองค์ก็ทรงเริ่มพรรษาแรกแห่งชีวิตพรหมจรรย์ด้วยความตั้งใจอย่างเคร่งครัด พยายามรักษาศีลทั้งสิบข้อไม่ให้ขาด

...ห้องสามเณรสิกขา สมาทานสิกขาบทในวันพระหรือวันอุโบสถ ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ฝึกออกเสียงสวดมนต์บทต่างๆ ให้ชัดเจนและท่องจำให้ขึ้นใจ...

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงรักการศึกษามีปัญญาแตกฉานขะมักเขม้น

พระธรรมวราภรณ์

ทรงฉายพระรูปบริเวณหน้าโรงเรียน
ปริยัติธรรม (หลังเดิม) วัดเทพสังฆา
ราม ขณะเป็นสามเณร

สมัยเป็นพระมหาเจริญ สุวาทมโน
ทรงฉายพระรูปร่วมกับคณะครูพระปริยัติธรรม ผู้นำนักเรียนวัดบวรนิเวศฯ

ทำทุกอย่างในข้อวัตรที่สามเนรผู้เป็นเหล่ากอของสมณะที่ดีพึงกระทำ
ระวังไม่ให้ขาดตกบกพร่อง แต่ด้วยพระองค์ทรงมีความเมตตาอยู่ใน
พื้นจิตอยู่แล้ว การรักษาศีลจึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้โดยง่ายเป็นปกตินิสัย

หลวงพ่อดูอัปษฌาย์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเห็นแนวสามเนรใหม่
ผู้นี้อย่างชัดแจ้ง ท่านเฝ้าคอยดูแลเอาใจใส่ ตักเตือนและติดตามความ
เป็นอยู่ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช อยู่เสมอ เหมือนดังพ่อผู้คอยดูแลลูก
หากเห็นสิ่งใดที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทำไม่ถูกต้องคอยแนะนำสั่งสอน ให้
ระวังในบาปไม่ทำสิ่งที่เป็นอกุศล ผิดการเจริญกุศลไว้ให้เป็นปกตินิสัย
และเฝ้าอบรมสั่งสอนให้มีจิตตั้งมั่นอยู่ในธรรมที่ควรศึกษา

อีกสิ่งที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ฝึกปฏิบัติเป็นประจำ นั่นคือการทำ
อัปษฌายวัตร

ในพระไตรปิฎกได้มีข้อปฏิบัติในข้อวัตรอัปษฌายะไว้อย่างละเอียด
โดยรวมแบบพื้นๆคือถ้าอัปษฌาย์ประสงค์สิ่งใดก็ถวายสิ่งนั้นเป็นต้นว่า
ลูกศิษย์ควรตื่นแต่เช้าตรู่เพื่อเตรียมถวายน้ำล้างหน้าปูอาสนะไว้ถวาย
เครื่องดื่มตอนเช้า ดูแลกุฏิและเครื่องใช้ทุกอย่างให้สะอาดเรียบร้อย
เก็บพับเก็บจีวรโดยมิให้มีรอยพับ ตกกลางคืนช่วงหัวค่ำเข้าไปนวดให้
อัปษฌาย์ผ่อนคลาย...

หลวงพ่อดูเริ่มสอนเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ในช่วงกลางคืน ท่านได้ต่อ
คำเทศน์กัณฑ์อริยทรัพย์ ๗ ประการให้โดยใช้วิธีสอนแบบโบราณหลวง
พ่อก็อ่านกัณฑ์อริยทรัพย์นำให้ฟังก่อนแล้วให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช
ตามทีละวรรค คืบละตอน

พระองค์ทรงตั้งใจฟังอย่างลึกซึ้งด้วยสติตั้งมั่นจำจดไว้ทุกวรรคทุกตอน
หลวงพ่อดูสอนเช่นนี้ติดต่อกันทุกคืนจนเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชจดจำ
กัณฑ์อริยทรัพย์ ๗ ประการได้ทั้งกัณฑ์

...คำเทศน์กัณฑ์อริยทรัพย์ได้รับการคัดลอกทุกคำเก็บไว้ในสมุด
ด้วยตัวอักษรคัดลายมือตัวบรรจง...

ในคืนวันพระคืนหนึ่งในพรรษาแรก

หลวงพ่อดีให้โอกาสสามเณรใหม่ได้ขึ้นเทศน์ปากเปล่าให้เหล่า
อุบาสกอุบาสิกาฟัง

...เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงเตรียมพระองค์เป็นอย่างดีก่อนขึ้นเทศน์
ทรงท่องบทพรรณนารวมทั้งทำความเข้าใจความหมายในบทธรรมอย่างลึกซึ้ง
แม่นยำ

ในคืนวันพระนั้นสามเณรน้อยนั่งขัดสมาธิตัวตรงสงบสำรวมอยู่บน
ธรรมาสน์ เทศน์กัณฑ์อริยทรัพย์ ๗ ประการได้อย่างไม่ติดขัด เสียงดั่ง
ฟังชัดทุกถ้อยคำเต็มพลังความหมายตั้งแต่ต้นตลอดไปจนจบแม้เป็นเพียง
สามเณรใหม่แต่เทศน์ได้ยอดเยี่ยมเกินพรรษา ผู้ได้ยินได้ฟังธรรมจาก
พระโอษฐ์ของพระพุทธรองค์ผ่านสามเณรน้อยในคืนนั้น ต่างปลื้มปีติ
อิมเอมใจ

พระชนนีกับป้าแข็งนั่งฟังเจียบสงบอยู่ตรงมุมหนึ่งภายในอุโบสถ
ชื่นใจยิ่งนักที่ลูกเณรมีความก้าวหน้าในธรรมอันงาม

....

ชีวิต “ลูกพระ” ในพรรษาดำเนินไป...

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชมีพระทัยใฝ่ศึกษาจากบั้นปากเพียรท่องจำ
บทสวดมนต์บทต่างๆ ได้ชัดเจนขึ้นใจบางครั้งมีญาติโยมนิมนต์ไปสวดมนต์
ในงานพิธีกรรมและงานประเพณีต่างๆ แม้เป็นสามเณรใหม่หลวงพ่อดี
ท่านก็อนุญาตให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชได้ติดตามคณะพระสงฆ์ไปด้วย
มีครั้งหนึ่งที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงมีกิจนิมนต์ และประสบกับ

นายพระรูปกับหลวงพ่อดิ
ณ วัดเทวสังฆาราม

พระสาสนโสภณ

สมเด็จพระสังฆราช ๓ พระองค์คือ องค์ซ้าย สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ฉานินทมมหาเถร)
องค์ขวา สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสนมหาเถร)
องค์กลาง เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ในพิธีเททองหล่อพระรูปสมเด็จพระสังฆราชเจ้า
กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศฯ พ.ศ. ๒๕๐๗

เหตุการณ์ชีวิตที่ทรงจดจำได้ไม่ลืม ด้วยว่าพระองค์ทรงมีจิตใจอ่อนโยนเมตตาต่อทุกชีวิต ปรารถนาอย่างจริงใจให้ผู้อื่นเป็นสุข เห็นคนที่นำสงสารก็เห็นใจในทุกขเวทนาที่เขาได้รับ

“...มีอยู่ครั้งหนึ่ง ที่นี้ได้รับนิมนต์ไปสวดโพชฌงค์ให้แก่ผู้ป่วยตามคตินิยมในสมัยนั้น ตอนนั้นยังเป็นเณรเล็กๆ นั่งอยู่ทำยถา堰ขณะกำลังสวดอยู่เห็นทุกขเวทนาอย่างมากของผู้ป่วยไม่สามารถทนดูทุกขเวทนาของผู้ป่วยได้จนเป็นลมหมดสติไปและทำให้เจ้าภาพซึ่งขณะนั้นกำลังดูแลผู้ป่วยอยู่ ต้องเป็นภาระเพิ่ม เพราะเณรเป็นลม...”

ไปเรียนบาลี ภาษาห่อธรรมะของพระพุทธองค์

...พระธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ใจต้องถึงพระธรรม เมื่อใจถึงพระธรรมจะไม่เบื่อกว่าจะฟังธรรม ไม่เบื่อกว่าจะปฏิบัติธรรม ธรรมจะเป็นสิ่งที่งดงามที่ไพเราะ อยากที่จะฟัง อยากที่จะอ่าน ได้ฟังธรรม ได้อ่านธรรมแล้ว มีความเพลิดเพลิน มีความสุข นี้แปลว่าใจถึง เห็นความงามในพระธรรม งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุดและพอใจที่ปฏิบัติธรรมเห็นความงามในการปฏิบัติธรรม...

ฤดูฝนสิ้นสุด ครบพรรษาแล้ว ท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ไม่ได้คิดเรื่องลาสิกขา พระองค์ยังทรงเพลิดเพลินในธรรม ดำรงตนให้อยู่ในวิถีแห่งการตื่นรู้ ด้วยศรัทธาที่ถูกต้อง

เมื่อหลวงพ่อดีเห็นแววของสามเณร จึงเอ่ยปากชักชวนให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเรียนภาษาบาลีซึ่งภาษาบาลีนั้นเป็นความจำเป็นสำหรับผู้ที่ต้องการเข้าถึงคำสอนของพระพุทธองค์อย่างลึกซึ้ง จนกล่าวได้ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาที่ห่อพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ไว้ให้สืบทอด

ยาวนานมากกว่าสองพันปี

เนื่องจากทรงมีใจใฝ่รู้ในธรรม เมื่อหลวงพ่อดีให้โอกาสได้เล่าเรียนภาษาของพระพุทธองค์ จึงไม่ทรงล้งเลงสงสัยในการศึกษาที่เป็นไปเพื่อการเข้าใจคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ซาบซึ้ง

พระองค์ทรงตอบรับหลวงพ่อดีและบอกกล่าวพระชนนีและป้าเอ็ง พระชนนีและป้าเอ็งไม่คัดค้าน

แต่ในครั้งนั้นการเรียนภาษาบาลีในจังหวัดกาญจนบุรียังขาดแคลนครูหลวงพ่อดีจึงต้องส่งเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไปเรียนที่วัดเสนหา ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จากถิ่นเกิดพร้อมนำความตั้งใจของหลวงพ่อดีไปด้วยที่หนุ่มแน่นหมั่นศึกษาจนแตกฉานดีจะได้กลับบ้านมาสอนกลับมาเป็นพระอาจารย์สอนภิกษุสามเณรที่วัดเทวสังฆารามหลวงพ่อดีจะสร้างโรงเรียนไว้คอยท่า...

จากถิ่นเกิด สู่ นครปฐม

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ขึ้นรถไฟที่สถานีรถไฟกาญจนบุรีมุ่งหน้าไปยังจังหวัดนครปฐม ซึ่งอยู่ห่างจังหวัดกาญจนบุรีประมาณ 70 กิโลเมตร

นครปฐมเป็นอีกหนึ่งเมืองเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาที่น่าสนใจเมืองนี้เคยเจริญมาตั้งแต่เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดียพระเจ้าอโศกได้ทรงส่งสมณทูตเป็นเถระสองรูปเดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา และได้มีการสร้างพระปฐมเจดีย์ขึ้น

พระปฐมเจดีย์นี้มีประวัติศาสตร์ที่สำคัญมีบันทึกว่านับย้อนขึ้นไปเกินกว่า ๑๐๐ ปี ในคราวนั้นมีภิกษุเดินธุดงค์มาถ้ำกลดพักอยู่ ณ บริเวณมหาเจดีย์ซึ่งขณะนั้นยังเป็นป่าและองค์พระเจดีย์ก็ชำรุดทรุดโทรม

พระภิกษุองค์นั้น คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวช ได้เสด็จ ไปทรงนมัสการหลายครั้ง ทรงสันนิษฐานว่า เป็นพระเจดีย์เก่าแก่ที่พังลง และมีการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่หลายครั้งหลายคราว องค์พระเจดีย์ขณะนั้นวัดได้ถึง ๔๐ วา ๒ ศอก ซึ่งสูงใหญ่กว่าพระเจดีย์ทั้งปวงในประเทศไทย ราษฎรเรียกว่า พระปถมหากแต่ที่ถูกควรเป็นพระปฐมเจดีย์

วัดเสนาหาอยู่ห่างองค์พระปฐมเจดีย์แค่ประมาณ ๑ กิโลเมตรเท่านั้น นับว่าวัดเสนาหาซึ่งเป็นพระอารามหลวง และเป็นถิ่นฐานที่เรียนของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้านั้นตั้งอยู่ในดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานอยู่อย่างมั่นคงมาเนิ่นนานแล้ว

หลวงพ่อดีนาสามเณรเจริญไปฝากไว้กับพระครูสังวรวิญญู (อาจ ชุตินฺธโร) เจ้าอาวาสวัดเสนาหาเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๐ และได้เริ่มเรียนบาลีไวยากรณ์ที่วัดเสนาหาพร้อมเพื่อนสามเณรที่เรียนอยู่ด้วยกันร่วม ๑๐ รูป มีพระอาจารย์ผู้สอนเป็นพระเปรียญมาจากวัดมกุฏกษัตริยาราม ชื่อพระมหาภักดี ศักดิ์เฉลิม

เมื่อเรียนไประยะหนึ่งพระอาจารย์เห็นว่าเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้านั้นมีความเจริญก้าวหน้าในการเรียนจึงชักชวนให้ไปอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยารามพร้อมติดต่อกับฝากทางวัดมกุฏฯ มีการจัดเตรียมกุฏิและแจ้งว่ามีโยมอุปฐากด้วย

เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้านั้น จึงได้กลับวัดมาหาหรือเรื่องนี้กับหลวงพ่อดีน หลวงพ่อดีนไม่เห็นด้วย เนื่องจากหลวงพ่อดีนคิดว่า เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้านั้นเรียนที่วัดเสนาหาจบ หลวงพ่อดีนจะนำไปฝากให้เรียนต่อที่วัดบวรนิเวศวิหารอยู่แล้ว

หลวงพ่อดีนเคยจำพรรษาอยู่ที่วัดรังษีสุทธาวาสติดกับวัดบวรนิเวศ

วิหาร (ภายหลังต่อมาได้รวมเข้ากับวัดบวรนิเวศวิหาร) และคุ้นเคยกับ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าจึงได้ติดต่อกับสมเด็จพระสังฆราชเจ้าซึ่งใน ขณะนั้นทรงเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ไว้แล้ว

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช จึงเป็นอันงดไม่ได้ไปอยู่วัดมกุฏกษัตริยาราม และได้จำพรรษาต่ออยู่ที่วัดเสนาหา เรียนแปลธรรมบทปี พ.ศ. ๒๔๗๒ อีกพรรษาหนึ่ง

ระหว่างนั้นท่านพระครูสังวรวิสัย (อาจชุตินุโธโร) อาพาธเป็นวัณโรค ถึงแก่มรณภาพ ทางวัดเสนาหาได้จัดงานพระราชทานเพลิงศพ ในงาน พระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช มีโอกาสได้พบสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (พระยศในขณะนั้น) เป็นครั้งแรก

และครั้งนี้เป็นครั้งที่สองในชีวิตของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ที่ได้พบ บุคคลสำคัญในชีวิตของพระองค์

จากวันที่ทรงเป็นเด็กน้อย ทรงได้เข้าเฝ้าพร้อมกับพระชนก กราบบนมัสการสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

และในวันที่ทรงเป็นสามเณรก็ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ นับเป็นสองเหตุการณ์ที่น่าสังเกตว่า พระผู้เกิดมาเป็นสังฆราชา ๓ พระองค์ และเป็น ๓ ผู้ครองวัดบวรนิเวศวิหาร ทั้งสามพระองค์ได้อุทิศพระองค์เพื่อพระพุทธศาสนาอย่างถวายชีวิตทุ่มเท และเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ก็ได้มีโอกาสพบทั้งสองพระองค์ในวันที่พระองค์ยังเยาว์วัย

...

ในการเข้าเฝ้าสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ในครั้งนั้น หลวงพ่อตีกราบขอโอกาสให้สามเณรน้อยได้ร่ำเรียนอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อศึกษาวิชาทางธรรมอบรมจิตและบ่มเพาะปัญญาให้ก้าวหน้าถูกต้องตามทางแห่งพระพุทธองค์

หลวงพ่อดีเป็นพระอุปัชฌาย์ผู้มองการณ์ไกลท่านไม่เห็นที่ใดเหมาะสมเท่าวัดบวรนิเวศวิหารเป็นสถานที่ที่มีความพร้อมที่สุดในการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ทรงพระเมตตารับสามเณรเจริญไว้ในพระอุปการะ

สู่วัดบวรนิเวศวิหาร

เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าคุณเจ้าพระคุณสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ ทรงพระเมตตาเดินทางเข้ากรุงเทพฯ มุ่งสู่วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๒

วัดบวรนิเวศวิหารสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เป็นวัดที่ส่งเสริมการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมรวมทั้งภาษาบาลี ระเบียบการสอนของวัดขึ้นชื่อว่าเข้มงวดนัก ผู้เรียนจบหลักสูตรล้วนเป็นผู้มีความรู้ทางธรรมแตกฉาน สามารถแต่งตำราวรรณกรรมรวมทั้งสนทนาภาษาบาลีได้อย่างถูกต้องไพเราะ วัดบวรนิเวศวิหารยังเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สถานศึกษาพุทธศาสนาชั้นสูงของพระสงฆ์

สามเณรน้อยเข้าสู่เส้นทางธรรมแล้ว

เมื่อมาถึงวัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ทรงฝากให้พระมหาเฉลิม ซึ่งดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูพุทธมนต์ปริชา เป็นผู้ดูแล

สามเณรน้อยปฏิบัติทุกอย่างตามกฎกติกาของวัดบวรนิเวศวิหารเช่น ซ้อมสวดมนต์ได้จบหลักสูตรของวัดในปีแรกที่มาอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร ได้ศึกษาพระปริยัติธรรม สอบได้ตามลำดับ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๒ พระชันษา ๑๗ ปี สอบได้นักธรรมตรี

พ.ศ. ๒๔๗๓ พระชันษา ๑๘ ปี สอบได้นักธรรมโท และเปรียญ

ธรรม ๓ ประโยค ในปีเดียวกัน

พ.ศ. ๒๔๗๕ สอบได้นักธรรมชั้นเอกและเปรียญธรรม ๔ ประโยค ตามกฎของวัดบวรฯ หากสามเณรยังสอบไม่ผ่านเปรียญ ๓ จะต้อง มีพระอาจารย์ผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้ดูแล

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงสอบเปรียญธรรม ๓ ได้แล้ว เป็นการ แสดงให้เห็นว่าสามเณรผู้นั้นมีวุฒิภาวะในระดับหนึ่งแล้วจึงได้สิทธิ์มีห้อง เป็นของตนเอง

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้ย้ายไปอยู่คณะเขียวขาวมีห้องของพระองค์ เอง และเมื่ออยู่ที่นั่นครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงพลัดตกจากกุฏิ ทรงเล่าว่า “ครั้งนั้นมีเพื่อนสามเณรอยู่รูปหนึ่งนั่งคุยกันโดยสามเณรรูปนั้นนั่ง อยู่ขอบหน้าต่าง ความที่ยังเป็นเด็ก ไม่ทันระวังตัว ก็ไปหยอกเล่นกับ สามเณรที่นั่งอยู่ขอบหน้าต่างโดยไปจับไหล่เขย่าเหมือนจะผลักให้ตกลง ไป และความที่สามเณรผู้นั้นก็ได้ตั้งสติ จึงตกใจและทำท่าจะตกไป จริงๆ ด้วยความตกใจ จึงคว้าสามเณรนั้นไว้ไม่ให้ตก แต่ไม่ทันการณ ์เลยตกลงไปทั้งสองรูป”

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงตกจากกุฏิ หลังกระแทกพื้นโดยเพื่อน สามเณรที่บอยอยู่ด้านบนแต่ด้วยความที่เป็นเด็กอยู่จึงทรงสามารถลุกขึ้นมา ทันใดและขึ้นกุฏิไปโดยไม่รู้สึกเจ็บปวดใดๆประมาณหนึ่งชั่วโมงให้หลัง เกิดปวดจนทนไม่ได้และลุกเดินไม่ได้ แต่ก็ไม่ได้ไปหาหมอ ทรงทายนาวตามที่มีรักษาจนคลายปวด

ชีวิตสามเณรดำเนินไปได้ร่มเงาของวัดบวรนิเวศฯ วัดเก่าแก่ที่รักษา ขนบธรรมเนียมประเพณีทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างครบถ้วนโดยเฉพาะ ในงานพระราชพิธีทอดกฐินหลวง...

กฐินหลวง เป็นผ้าพระกฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ

ในพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลพระชนมายุเฉลิมศมเด็จพระราชาธิบดี
ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

พระราชดำเนิรไปถวายด้วยพระองค์เอง หรือทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระ
บรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่เสด็จแทนพระองค์ไปพระราชทานแทน กฐิน
หลวงนี้จัดเครื่องกฐินด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์และบางครั้งมีการ
จัดพิธีแห่เครื่องพระกฐินอย่างใหญ่โตโดยกระบวนพยุหยาตราขลมารค
หรือกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค แล้วแต่พระราชประสงค์

ในปีพ.ศ. ๒๔๙๔ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่๗
ได้เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินที่วัดบวรนิเวศวิหารขณะนั้นม
ีการพระราชทานผ้าไตรแต่พระภิกษุสามเณรเปรียญทั้งวัด เจ้าพระคุณ
สมเด็จพระทรงเป็นสามเณรเปรียญรูปเดียวในศกนั้นที่ได้เข้ารับพระราชทาน
ผ้าไตรจากพระหัตถ์

อัจฉราตรี สติอคมณัน : เรื่อง

ฉาบายัตร

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พระรัตนธัชมุนี (จู อิศฺสรณาโณ)
(พระเทพเมธี พระกรรมวาจาจารย์
วัดบวรนิเวศวิหาร)

พระครูพุทธมณฑลปริชา (เฉลิม ปญญาภูโธ)

พระธรรมวราภรณ์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
มอบพระรูปพร้อมฉายพระหัตถ์แด่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช
ไว้เป็นที่ระลึก

พระอุโบสถคณะรังษี วัดบวรนิเวศฯ ก่อนบูรณะ

“เมื่อมั่นใจในความดำรงอยู่
อย่างยั่งยืนนิรันดร แห่งพระพุทธรูป
หรือคุณธรรมของพระพุทธรูป
และของครูอาจารย์สำคัญทั้งหลาย
ที่ท่านไถลแล้วจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง
พุทธศาสนิกทั้งหลาย
ผู้มีสัมมาปัญญา สัมมาทิว
ก็ควรเร่งปฏิบัติพระพุทธานุ
ให้ได้เป็นคนดีตามลำดับไป”

ผู้มีสัมมาปัญญา ควรเร่งปฏิบัติพระพุทธานุ

พระผู้รักการศึกษา

“**ท**านว่าการศึกษาทำให้เราเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์”

“ทรงย้ำเรื่องการศึกษา ให้กำลังใจ ตรัสว่าไม่ให้หยุด ให้สอบเปรียญธรรมจนได้ประโยค ๙“

“ทรงรู้สึกซึ่งในธรรมะลูกศิษย์ที่ไม่เข้าใจถามข้อธรรมได้ตลอดเวลา ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ในดวงใจ”

คำถ่ายทอดความรู้สึกที่พร่างพรูจากเหล่าพระลูกศิษย์วัดบวรฯ แสดงความชื่นชมและซาบซึ้งในพระเมตตาทั้งยังบอกนัยถึงพระทัยที่ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาอย่างยิ่ง

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงประสบความสำเร็จในการเรียนเปรียญธรรมด้วยความมุ่งมั่น อดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด

ชีวิตในสมณเพศของพระองค์ที่วัดบวรฯ มีการศึกษาเป็นหลักนำ แม้ในเบื้องต้นจะมุ่งหมายเปรียญธรรม ๙ ประโยคแต่ท้ายสุดเปรียญธรรมยังไม่ใช้ที่สุดแห่งการศึกษาสำหรับพระองค์...

หัวใจพองโตกับผลการเรียน

จากสามณเฑาะบ้านนอก เข้ากรุงมาศึกษาที่วัดบวรฯ ปีแรกก็สอบได้นักธรรมตรี

ปีถัดมาได้นักธรรมชั้นโท และเปรียญธรรม ๓ ประโยค
...นับว่าไม่ธรรมดาเลย

ทรงบรรยายว่า “ไม่มีปีใดที่ให้ความสุขกายสุขใจมากเท่ากับคราวที่สอบเปรียญธรรม ๓ ได้”

ความปิตินี้เกิดขึ้นได้เพราะปัจจัยแวดล้อมและปัจจัยภายในประกอบกัน
ปัจจัยแวดล้อมรวมถึงการที่ทรงได้พระอาจารย์และผู้ปกครองที่ดี
ซึ่งก็คือสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ และพระครู
พุทธมนต์ปริชา ทรงกล่าวถึงทั้งสองท่านไว้ว่า

สมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ นั้นทรงพระเมตตาอย่างยิ่งในการฝึกหัด
และอบรมสั่งสอนโดยทรงเป็นผู้มีเทคนิควิธีสอนที่กระตุ้นให้เป็นคนช่าง
คิด ช่างสังเกตและจดจำ

ส่วนพระครูพุทธมนต์ปริชาเป็นผู้อ่อนโยนอ่อนหวาน แต่ก็มี
เด็ดขาดในตัว มีไหวพริบดี รู้ถึงการควรไม่ควร และสามารถจัดการงาน
ให้สำเร็จด้วยดีโดยเฉพาะในเรื่องปกครองดูแลศิษย์เมื่อเล็งเห็นว่าสิ่งใด
ควรแล้วจึงมอบหมายให้ทำ ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่แน่ใจก็จะไม่มอบความรับผิดชอบ
ขอให้ เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายกับศิษย์ และหากศิษย์ทำได้ดีก็จะ
ยกย่องชมเชยให้กำลังใจเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงกล่าวถึงครูบาอาจารย์
ด้วยความเคารพยกย่อง ชื่นชม และทรงนำมาเป็นแบบอย่างในการ
ประพฤติปฏิบัติตนของพระองค์ตลอดมา พระองค์ทรงตระหนักถึง
พระคุณของผู้เป็นครูบาอาจารย์อยู่เสมอว่าทรงมีครูบาอาจารย์ที่ดีคอย
อบรมชี้แนะ

ปัญหาพระพลาณามัยไม่ได้ปั้นทอนความ
ใฝ่ศึกษาของพระองค์

ปัจจุต (โลกสมัย) มัชฌิมโค
มีอยู่ เป็นแหล่งสัพพะประโยชน์ในโลก
อุตุตมน์ ทมชพณเฬ ปญพทท
ยิมจาททั้งคตยข่มมตุต ปักถน
คจ. พญกนเฬเฬ

คติธรรมฉายพระหัตถ์

บรรพชาสามเณร

พระราชาคณะชั้นเทพ ในราชทินนามเดิมปี พ.ศ. ๒๔๙๙

ด้านปัจจัยภายใน เจ้าพระคุณสมเด็จพระเอกอภัยเจ้าพระทัยมุ่งมั่นที่จะฝึกฝนพระองค์ในเรื่องต่างๆ

พระทัยใฝ่รู้นี้ดำรงมาโดยตลอดแม้เมื่อทรงเป็นพระมหาเถระแล้วก็ไม่เคยจิตจาง ทรงแสวงหาความรู้อยู่เสมอด้วยการอ่านหนังสือหลากหลายประเภท

พระทัยใฝ่รู้นี้เช่นกันที่เป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงได้ใช้ความรู้รอบด้านในการถ่ายทอดหลักธรรมอธิบายเรื่องยากให้ง่าย อธิบายเรื่องลึกซึ้งให้กระจ่าง อธิบายคำสอนของพระพุทธองค์ให้ฆราวาสนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

แต่การจะผ่านพ้นไปถึงเบญจธรรม๙ได้ยังต้องอาศัยความอดทนบากบั่นฟันฝ่าอุปสรรคโดยเฉพาะในเรื่องของพระพลาณามัย

“...ขนาดนี้ยังสอบตก”

“เรียนดีหรือไม่ดีไม่ว่าท่านรับสั่งว่าสนามยังอยู่ก็มีสิทธิ์สอบไปเรื่อยเดี่ยวได้เอง ท่านก็ยังทรงเคยตกเลย ท่านรับสั่งอย่างนั้น”

แทบไม่น่าเชื่อเพราะเราเห็นพระองค์มีพระปรีชาสามารถมากมาย แต่คำบอกเล่าให้กำลังใจศิษย์วัดบวรฯ ดังข้างต้นเป็นเรื่องจริง!

“ความจำของท่านดีมากอย่างพระไตรปิฎกทรงบอกเล่มบอกหน้าได้ ทรงเปิดเพื่อตรวจทานเท่านั้นเอง” อีกคำรำลือถึงพระปรีชาจากพระลูกศิษย์วัดบวรฯ

แต่ความเป็นผู้ที่มีความจำดีเรียนดีกลับไม่ได้ช่วยให้พระองค์รอดพ้นจากการสอบตก

พ.ศ. ๒๔๗๔ ทรงตั้งใจเรียนประโยค ๔ ด้วยความมุ่งหวังทรงเตรียมประโยคเก็งหรือเก็งข้อสอบอย่างมั่นใจ แต่...ข้อสอบไม่ได้ออกประโยค

เก็งหรือประโยคยากๆ ที่ทรงเตรียมไว้ กลับออกประโยคง่ายๆ ที่ไม่ได้สนใจเตรียม แม้จะทรงรู้สึกว่ข้อสอบง่ายมาก แต่ผลสอบออกมา ก็ปรากฏว่า “สอบตก!”

เสียใจ...ท้อแท้ใจ...ยอมเกิดแก่ผู้ผิดหวัง ทรงคิดว่า ...หมดวาสนา ในทางพระศาสนาเสียแล้ว มานะพยายามถึงขนาดนี้ยังสอบตก...

แต่เมื่อทรงคิดไตร่ตรองถึงสาเหตุ ก็ทราบด้วยพระองค์เองว่า ทรงหยิ่งทะนงในความรู้ของตนเองมากเกินไปไม่พิจารณาให้รอบคอบคิดว่า รู้ดีแล้ว จึงทำข้อสอบผิดพลาดมาก

อีกประการคือทรงประมาทไม่ดูแลทำให้ทั่วถึงมุ่งแต่เฉพาะที่เห็นว่ายาก และเก็งว่าจะออกเป็นข้อสอบ แล้วทรงได้ข้อสรุปว่า การเก็งข้อสอบไม่ใช่การเรียนที่ถูกต้อง เพราะไม่ทำให้เกิดความรู้อย่างแท้จริง

พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงทรงเรียนซ้ำประโยค ๔ พร้อมกับทรงเตรียมสอบนักธรรมชั้นเอกด้วยปีนี้ทรงเรียนแบบสมาธิเสมอและทั่วถึง เลิกวิธีเรียนแบบเก็งข้อสอบ ผลการเรียนจึงปรากฏว่า ทรงสอบได้ทั้งประโยค ๔ และนักธรรมเอก

อดทนเพื่อการศีกษา

ขันติคือความอดทนนั้นไม่ได้ปรากฏแต่ในพระนิพนธ์ที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงอรรถาธิบายให้เรายึดถือปฏิบัติ หากแต่เห็นได้ชัดเจนเป็นแบบอย่างในพระองค์ท่านเอง

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีพระพลานามัยอ่อนแอไม่แข็งแรงมาตั้งแต่เยาว์วัย และมีผลสืบเนื่องมาจนเมื่อทรงบรรพชาเป็นสามเณร

คุณหมอดอนอมชัย คู่ทวิธรรม ซึ่งดูแลพระองค์ตั้งแต่องค์ตั้งยังทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระศาสนโสภณกล่าวถึงเรื่องพระพลานามัยของพระองค์ว่า

“ครั้งแรกที่ผมไปดูแลพระองค์ท่าน ทรงเล่าให้ฟังว่า เมื่อตอนเป็น
ณเฑาะว์ ทรงปรนนิบัติพระอาจารย์ (พระอุปัชฌาย์) ที่วัดเหนือ เมือง
กาญจนบุรีอย่างใกล้ชิด พระอาจารย์เป็นวัณโรคพระองค์ต้องทรงลงไป
หัวน้ำในคลองเต็มถึงสองมือ ไปเช็ดตัวปรนนิบัติครูบาอาจารย์ของ
พระองค์ท่านจนกระทั่งทรงติดเชื้อวัณโรคที่ปอด”

“ตอนที่ประชวรเป็นวัณโรคนี้ ทรงจำพรรษาที่วัดบวรฯ แล้ว สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (ชื่น นภวงศ์) เสด็จมาเยี่ยมท่านตอนเย็นๆ ตรัสว่า จะ
ตายก็ตายเสียนะ แต่ถ้าไม่ตาย รอดไปได้จะได้เป็นสังฆราช”

“ทรงไปรักษาที่ศิริราช และเรียกว่าเป็นบุญของท่านก็ว่าได้ พอถึง
ตอนเทศกาลบวชเข้าพรรษาจะมีหมอมาบวชหมอกี้อาสาเตรปโตมัยชิน
มานัดถวายท่าน ใครมาบวชทีก็ฉืด พระองค์ทรงพอมมาก มีแต่หนึ่งหุ้ม
กระดูกก็ทำอาหารถวาย จนกระทั่งทรงอ้วนขึ้นมา กระทั่งแข็งแรง”

พระพลานามัยที่อ่อนแอเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการศึกษาเล่าเรียน
พระองค์ทรงต้องใช้ความอดทนอย่างมากจึงสามารถผ่านพ้นมาได้

ตามคำบอกเล่าของลูกศิษย์ในวัดบวรฯ “ทรงเล่าว่า บางครั้งเมื่อถึง
เวลาสอบต้องทรงใช้ผ้าสักหลาดพันรอบพระอุระหลายชั้นเพื่อไม่ให้เกิด
อาการหนาวสั่นในเวลานั่งสอบ”

แต่สิ่งเหล่านี้แทนที่จะทำให้กำลังพระทัยลดน้อยลงกลับทรงรู้สึกว่าจะ
ต้องมีความอดทนมากขึ้นเพื่อไปถึงเส้นชัยที่เปรี๊ญธรรม๙ประโยค
ให้ได้ดังที่มุ่งหมายไว้

กลับมาตามสัญญา

หลวงพ่อดี วัดเหนือ ให้สามเณรเจริญเรียนบาลีที่วัดเสนาหา ตำบล
พระประโทน จังหวัดนครปฐม แล้วไปฝากไว้ที่วัดบวรฯ เพื่อว่าจะได้กลับ

ฉายพระรูปกับนวกภิกษุ
วัดบวรนิเวศฯ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

ทรงทำหน้าที่พระอุปัชฌาย์

มหาวิทยาลัยมหาสารคามถวายปริญญาคุณฐิบัณฑิตกิตติมศักดิ์

มาสอนพระปริยัติที่วัดเหนือ

หลวงพ่อกำตามสัญญาที่จริง ๆ สร้างโรงเรียนรวีเทวานุกูล เป็น
ตึกคอนกรีตสองชั้นเตรียมไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๓

และสามเณรก็กลับยังวัดเหนือเมื่อทรงมีพระชนษาครบอุปสมบท
เป็นพระภิกษุ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖

เหมือนเช่นทุกครั้งที่ได้เสด็จมาวัดเหนือ จะแวะมาบ้านรุ่งสว่างเสมอ
ทุกคนในบ้านรุ่งสว่างดีใจมากมาชุมนุมกันทำอาหารคาวหวานที่เจ้าพระ
คุณสมเด็จฯ โปรดไว้รอทำ เช่น ทอफीอย่างที่พระชนนีมักจะทำถวาย
ตอนเป็นเด็ก แกงป่า แกงส้ม หรือข้าวยา

เก้าอี้ยกตัวโปรดที่มีผ้าปิดคลุมไว้ยามเจ้าของอยู่ไกลก็เปิดเผยตัว
รอรับเสด็จด้วย

เด็กในบ้านรื่นรมย์ยินดีที่หลวงพี่กลับบ้านจนบางครั้งถึงขนาดร้อง
ร้องเพลงกันรื่นเริง

“ไอ้เจ้าช่อมาลี คนดีของพี่ก็มา...” เสียงเพลงครั้นเครงจากใบหน้า
ปลาบปลื้มดีใจเป็นความอบอุ่นที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงยิ้มได้เมื่อกลับบ้าน

ทรงอุปสมบทที่วัดเหนือหรือวัดเทวสังฆาราม ทรงจำพรรษาช่วย
หลวงพ่อสอนพระปริยัติธรรม ๑ พรรษา แล้วกลับมาอยู่วัดบวรนิเวศ
วิหารตามเดิม โดยทรงทำทัฬหีกรรม คืออุปสมบทซ้ำเป็นธรรมยุตที่วัด
บวรฯ อีกครั้งเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมต่อ

ปีเดียวกันนี้ ทรงสอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค

เป็นพระมหาเจริฎที่ทรงรับภาระหน้าที่มากขึ้น

ทรงเขียนไปสอนพระปริยัติธรรมที่วัดเทวสังฆารามจังหวัดกาญจนบุรี
สนองพระคุณหลวงพ่อดำเนื่องกันมาอีก ๒ ปี และยังเป็นครูสอนแผนก
นักธรรมและแผนกบาลีที่สำนักเรียนวัดบวรฯ

พร้อมกับการเรียนพระปริยัติที่ทรงกำหนดไปตามลำดับจนสำเร็จ
เปรียญธรรม ๙ ประโยคในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ พระชันษา ๒๘ ปี

เรียนสันสกฤต กับสวามี สัตยานันทบุรี

ราวปีพ.ศ. ๒๔๗๕ สวามี สัตยานันทบุรี เวทนานตประทีป นักปราชญ์
ชาวอินเดียผู้มีชื่อเสียง เข้ามาเผยแพร่แนวความคิดแบบฮินดู ความ
เชี่ยวชาญด้านศาสนาและปรัชญาของท่านสวามีส่งผลให้คนไทยตื่นตัว
ทางด้านวิชาปรัชญากันมาก

จากบันทึกการสนทนาของท่านพุทธทาส เล่าถึงนักปราชญ์ผู้นี้ว่า
“เมื่อสมัยที่สวามี สัตยานันทบุรี เข้ามาเผยแพร่ความรู้หรือลัทธิของ
เขาที่กรุงเทพฯ ยังจำได้ว่าเป็นสมัยพระปกเกล้าฯ ที่สวามี สัตยานันทบุรี
เข้ามาและก็แสดงปาฐกถาที่จุฬายสมเด็จพะปกเกล้าฯ เสด็จฯ ไปฟังด้วย”

“มีคนไปศึกษากันมาก รวมทั้งนาคะประทีปด้วย ผมเคยพบนาคะ
ประทีปที่สำนักสวามีหลายหน มีช่วงหนึ่งนาคะประทีปไปขอให้สวามี
อธิบายอภิธรรม นัดเป็นนัดๆ ไปเลย ๓ วันครั้ง ๕ วันครั้ง”

“ต่อมาผมก็ไม่ค่อยได้ติดตามไปอ่านหนังสือที่แกเขียนสะดวงกว่า
นี้ก็ออกแล้ว แกออกหนังสือชื่อ Voice of the East ออกอยู่หลายเล่ม
เป็นรายเดือน มีทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ”

แม้ปรัชญาของฮินดูจะต่างจากพระพุทธศาสนา แต่การเข้ามาของ
สวามี สัตยานันทบุรี ก็มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการทำความเข้าใจแนวความ
คิดนี้ รวมถึงการวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธศาสนานิกายต่างๆ

ภาษาที่ใช้บันทึกพระธรรมวินัยยุคแรกๆ ไม่ได้มีเพียงภาษาบาลีอย่างที่
แพร่หลายในประเทศไทยและเพื่อนบ้านใกล้เคียง แต่ยังมีกรบันทึก
คำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยภาษาสันสกฤตเช่นกันคือพระพุทธศาสนา

นิกายสรวาสติวาท ซึ่งแพร่หลายในอินเดีย เอเชียกลาง และจีน
เมื่อท่านสวามีตั้งธรรมมาศรมขึ้นณตึกหอสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัย
ที่ถนนพระสุเมรุหน้าวัดบวรนิเวศวิหารนอกจากการสนทนาธรรมยังมี
การสอนภาษาสันสกฤตและภาษาอังกฤษแก่ภิกษุสามเณรและผู้สนใจด้วย
พระมหาเจริญเปรียญ ๖-๘ ประโยค (ปี พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๗๘) จึง
อาศัยเวลาว่างไปเรียนภาษากับท่าน เพื่อนเรียนภาษาในตอนนั้นมี
อาจารย์สุชีพบุญญาภภาพ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ทิม) พันโทประสาน
ทองภักดี พระพรหมมุนี (วิชมัย) นาวาโทโปร่ง ชื่นใจ สมเด็จพระมหา
ธีรราชเจ้า (วิน) เป็นต้น

ช่วงนั้นทรงมีภาระสอนนักเรียนและบาลีการเรียนภาษาอังกฤษและ
ภาษาสันสกฤตของพระองค์จึงไม่ราบรื่นนัก ทรงเรียนได้ราว ๒ ปีก็ต้อง
หยุดไปเพราะภารกิจด้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้น

ถึงกระนั้นก็ทรงใฝ่พระทัยในการเรียนอย่างดี สมุดบันทึกการเรียน
ไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตเล่มบางของพระองค์มีตัวอักษรเรียงเป็น
ระเบียบเรียบร้อยตามหลักการอันเข้มงวด ยังเก็บรักษาไว้เป็นตำรา
อ้างอิงได้ถึงทุกวันนี้ และยังทรงใช้ความรู้ทั้งภาษาสันสกฤตและบาลีใน
การตั้งชื่อตามทีบุคคลต่างๆขอประทานชื่อของคนไทยจำนวนไม่น้อยจึง
เป็นชื่อประทานจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า

ต่อยอดความรู้ภาษาอังกฤษเอง

การเรียนการสอนภาษาอังกฤษเมื่อราว ๘๐ ปีก่อนส่วนใหญ่อยู่แต่
ในโรงเรียนของคริสตชนไม่ได้แพร่หลายตาชด้นเช่นปัจจุบันการที่สวามี
สัตยานันทบุรี มาเปิดสำนักใกล้กับวัดบวรฯ จึงเป็นโอกาสเหมาะ
เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าทรงศึกษาภาษาอังกฤษอย่างจริงจังทรงฝึกปรือ

อยู่เสมอ ทั้งฟัง พูด อ่าน และเขียน แม้จะทรงมีเวลาเรียนภาษากับท่านสวามีไม่มาก แต่ก็เป็นที่พื้นฐานให้ทรงเรียนด้วยพระองค์เองต่อจนสามารถใช้ภาษานี้ทุกทักษะได้คล่องแคล่ว

ฟัง... ทรงติดตามสถานีวิทยุบีบีซีภาคภาษาอังกฤษเป็นประจำ
พูด... ทรงฝึกสนทนาภาษาอังกฤษกับพระชาวต่างประเทศที่มาบวชและร่ำเรียนพระพุทธานุศาสตร์ที่วัดบวรฯ และต่อมาทรงสอนธรรมะเป็นภาษาอังกฤษแก่ชาวต่างชาติโดยจัดเป็นชั้นเรียนเรียกว่า “ธรรมะคลาส”

อ่าน... โปรดการอ่านหนังสืออยู่แล้ว ทั้งหนังสือธรรมะ หนังสือทั่วไป และหนังสือพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ นิตยสาร Reader's Digest หนังสือเล่มไหนทรงเห็นว่ามีความน่าสนใจ หรือ “เรื่องนี้เขาเขียนดี น่าอ่าน” จะทรงเมตตาแนะนำให้ผู้ใกล้ชิดอ่านด้วย เช่น Casualty: The Central Philosophy of Buddhism ของ David J. Kalupahana

นอกจากนี้ยังทรงส่งเสริมให้พระสงฆ์และเณรในวัดฝึกฝนภาษาอังกฤษ เช่นที่พระ ดร. อนิล ธมฺมสากิโย ลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิดเล่าให้ฟังถึงตอนที่มาอยู่วัดบวรฯ ใหม่ ๆ ว่า

“ทรงเริ่มให้อ่านบางกอกโพสต์ อ่านตะกุกตะกัก ถ้าอ่านไม่ออกไม่ตรง ท่านก็ทรงออกเสียงให้ฟัง จนอ่านคล่อง พอเริ่มอ่านคล่องท่านก็รับสั่งถามว่าคำนี้แปลว่าอะไร ทำให้ต้องหาหนังสือพิมพ์เพื่อเปิดหาพจนานุกรมก่อนพอรับสั่งถามก็แปลถวายได้ต่อมาทรงเริ่มถามปัญหาทุกวัน ๆ จนคุ้นเคยกับภาษาอังกฤษ”

เขียน... ทรงเขียนจดหมายสนทนาธรรมกับนางโจเซฟิน สแตนตัน ภริยาเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยซึ่งเคยมาเรียนธรรมะคลาสกับพระองค์ช่วงที่ยังอยู่ในเมืองไทย

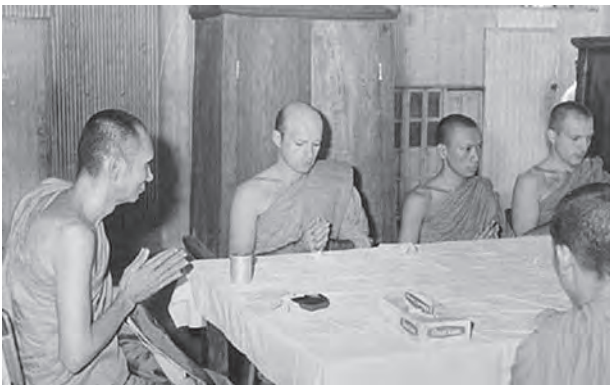
ทรงรับภัตตาหารจาก
พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร

ทรงถวายน้ำสง
หลวงปู่ดูลย์ อตุโล

ฉายพระรูปร่วมกับ
สวามีสัตยานันทপুরิ

มีชาวต่างชาติมาศึกษาพระพุทศศาสนาที่วัดบวรนิเวศฯ อยู่เนืองๆ
ซึ่งเอื้อต่อการฝึกฝนภาษาต่างประเทศของพระองค์

พระทัยใฝ่รู้ในด้านการศึกษาภาษาต่างประเทศยังขยายต่อไปถึงภาษาอื่นๆ ครูภาษาจีน คือ นายศิริ ตรีสงคราม ที่มาบวชเรียนที่วัดบวรฯ ในภายหลังลาสิกขาไปก็ยังมีมาถวายการสอน จนกระทั่งถึงแก่กรรมในเวลาต่อมา

ส่วนภาษาฝรั่งเศสและภาษาเยอรมัน ทรงเรียนกับครูไทย หลวงแพทย์สุทธิ พิสุจน์ ที่ทรงรู้จักมักคุ้น โดยครูมาถวายการสอนที่กุฏิของพระองค์ในเวลาค่ำบ้าง กลางคืนบ้าง วันละชั่วโมงสองชั่วโมง ตามแต่โอกาสจะอำนวย และเลิกกันไปเมื่อต่างมีภารกิจเพิ่มขึ้น

ความรู้ทั้งหลายที่ทรงศึกษา มีประโยชน์ต่อการปฏิบัติภารกิจของพระองค์ในเวลาต่อมาเป็นอย่างมาก

ปฏิบัติกรรมฐานเพื่อศึกษาและอบรมจิต

ในช่วงที่ทรงมุ่งมั่นกับการศึกษาเปรียญธรรมต่างๆ ทรงทุ่มเทพระวรกายอย่างเต็มที่จนสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ พระอุปัชฌาย์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเตือนสติ

“กำลังเรียนใหญ่หรืออย่าบ้าเรียนมากนัก หัดทำกรรมฐานเสียบ้าง”

วัดบวรนิเวศวิหารเป็นวัดธรรมยุตมีการปฏิบัติกรรมฐานเป็นประเพณีนิยมที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวชอยู่รับสั่งของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ จึงถือเป็นพระบัญชาที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมอัครราชูปถัมภ์ฯ ทรงน้อมรับเพื่อสืบทอดประเพณีนิยมนี้ต่อไป

และสมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ ก็ทรงเป็นครูบาอาจารย์ด้านกรรมฐานของพระองค์เป็นพระองค์แรกโดยทรงยึดถือเอาพระปฏิบัติของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ

หลักของพระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมยุตนั้น นอกจากพระภิกษุสามเณร

จะมีหน้าที่เรียนรู้พระธรรมวินัย ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติตนและแนะนำสั่งสอนผู้อื่นต่อไป ยังมีอีกหน้าที่ที่มีความสำคัญนั่นคือการอบรมจิตใจตามหลักสมณะและวิปัสสนา เพื่อให้รู้แจ้งในธรรมและกำจัดกิเลสออกจากจิตใจ

ช่วงเข้าพรรษาพระสงฆ์ธรรมยุตจะอยู่ศึกษาพระธรรมวินัยในสำนักของตน เมื่อออกพรรษาแล้วก็จาริกธุดงค์ไปตามป่าเขาเพื่อหาที่วิเวกศึกษาวิปัสสนากรรมฐาน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระปฏิบัติกรรมฐานตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า “แม้จะอยู่ในบ้านในเมืองก็ให้ทำสังฆญาคือทำความรู้สึกกำหนดหมายในใจว่าอยู่ในป่า อยู่ในที่ว่าง อยู่ในที่สงบ ก็สามารถทำจิตใจให้ว่างให้สงบได้”

นั่นคือทรงปฏิบัติพระองค์แบบพระกรรมฐานในเมืองและเมื่อทรงมีโอกาส ก็จะเสด็จจาริกไปประทับตามสำนักวัดป่าต่างๆ

พระป่าในเมืองผู้พากเพียรประพฤติปฏิบัติ

“ท่านทรงเน้นสติปัญญาฐานแนวพระป่าสายพระอาจารย์มั่นทรงสอนหลากหลาย แต่พระองค์ท่านเองใช้พุทธโธ”

คุณสิทธิโชค ศรีสุคนธ์ ลูกศิษย์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าให้ฟัง

“ท่านทรงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น ยามบ่ายโยมเอาน้ำมาถวายรับสั่งถามว่าน้ำอะไร เพราะทรงกลัวผิดพระวินัย อย่างน้ำปานะ ถ้าเป็นมหาผล ฉันไม่ได้ น้ำแดงโม น้ำสับปะรดก็ไม่ได้ น้ำฝรั่งได้ ถ้าบ่นรวมเนื้อก็ต้องกรอง ผิดพระวินัยจะไม่ฉันเลย”

ผู้ใกล้ชิดต่างทราบดีว่าน้ำพระทัยแน่วแน่ของพระองค์นั้นถึงกับทรงยอมสละชีวิตเพื่อรักษาพระวินัย

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงแสดงความเคารพและอ่อนน้อมต่อพระเถระเสมอทุกครั้งที่พบพระผู้ใหญ่ที่พรรษามากกว่าพระองค์จะทรงกราบนมัสการและจะไม่ประทับอาสนะที่สูงกว่า ดังข้อวัตรที่สงฆ์ฝ่ายอริยวาสียึดถือปฏิบัติแม้ว่าพระองค์จะทรงมีสมณศักดิ์สูงกว่าและแม้เมื่อเป็นสมเด็จฯ พระสังฆราชแล้วก็ตาม

นอกจากจะทรงสำรวจเครื่องครัดในพระธรรมวินัยแล้วยังเอาพระทัยใส่ในการศึกษาวิจัยธรรมและการปฏิบัติสมาธิกรรมฐานอยู่เป็นกิจวัตร

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงสวดมนต์ทำวัตรทุกวันไม่เว้นหลังจากทรงตื่นจากบรรทมตอนตีสี่ทำธุระส่วนตัวจุดธูปเทียนบูชาพระพุทธรูปทรงสวดมนต์ แล้วนั่งกรรมฐานจนสว่าง จากนั้นจึงเสด็จไปบิณฑบาต

แม้ว่าจะมีพระภิกษุมากมายเพียงใด ตอนค่ำก็ยังทรงต้องนั่งกรรมฐาน หากยังไม่ได้นั่งกรรมฐาน จะรับสั่งว่า “ยังทำไม่ครบ”

เรื่องความสำคัญของการศึกษาและฝึกฝนจิตด้วยวิปัสสนากรรมฐานนี้ปรากฏในพระนิพนธ์ของพระองค์เสมอ ดังเช่นพระนิพนธ์เรื่อง “การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง” ตอนหนึ่งว่า

“...การประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยตนเองอย่างสม่ำเสมอจนธรรมนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกายกับใจนั้นแหละเป็นการแสดงธรรมให้ปรากฏแก่ผู้รู้ผู้เห็นทั้งหลายทั้งปวงและจะต้องได้ผลมากกว่าการให้ธรรมที่เป็นข้อเขียนในหน้าหนังสือ...”

แน่แล้วที่ว่า...สายพระโลหิตธรรมยุตอยู่ในพระวรกายของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ อย่างเต็มเปี่ยม

กราบนมัสการพระอาจารย์ฝ่ายอริยวาสี

ด้วยเป็นพระอารามหลวงฝ่ายธรรมยุต วัดบวรฯ จึงมีโอกาสดำ

เสด็จวัดถ้ำทาม จังหวัดสกลนคร
ทรงทำกิจวัตรเช่นเดียวกับ
พระปารุอื่น ๆ

เมื่อเสด็จวัดป่าบ้านตาด
ทรงออกบิณฑบาตร่วมกับพระสงฆ์ในวัดนั้น

เสด็จวัดป่าบ้านตาด
จังหวัดอุดรธานี เพื่อส่งนา
ธรรมกับหลวงตามหาบัวบ่อยครั้ง

ที่ถ้ำสุกรหาตา เทวศิขณภูมิ ประเทศอินเดียน

ต้อนรับพระเถรานุเถระทั้งหลายที่มาเยี่ยมเยียนหรือมาพำนักยามมีกิจนิมนต์ที่กรุงเทพฯ อยู่เสมอ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชจึงทรงได้พบปะสนทนาธรรมกับพระอาจารย์ฝ่ายอรัญวาสีต่างๆ เพื่อพัฒนาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของพระองค์ เช่น

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี เมื่อครั้งที่ยังไม่สร้าง “สวนแสงธรรม” ที่พุทธมณฑลสาย ๓ หากมีกิจที่กรุงเทพฯ จะมาพำนักที่วัดบวรฯ เป็นประจำด้วยความที่อายุและพรรษาใกล้เคียงกัน จึงนับถือเป็นสหธรรมิกที่สนิทสนมและห่วงใยกัน

หลวงปู่เจี๊ยะ จุนฺโท วัดป่าภูกิริยัตตปฏิพัทธาราม อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ลูกศิษย์หลวงปู่เมื่อนั้นสนิทสนมกับสมเด็จพระสังฆราชเจ้า (ซึ่ง นภวงศ์) และเมื่อมาวัดบวรฯ บ่อยๆ จึงมักคุ้นกับเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ด้วยหลวงปู่ยังรับนิมนต์เป็นเจ้าอาวาสวัดญาณสังวรารามที่ทรงสร้างขึ้นที่จังหวัดชลบุรีอยู่หลายปี

หลวงปู่ฝัน อาจาโร เคยมาพักวัดบวรฯ บ่อยครั้งในสมัยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ แต่ต่อมาด้วยอายุและสังขารที่ไม่อำนวยต่อการเดินทางไกลจึงไม่มีจังหวะรับนิมนต์จากเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ให้มาพักที่วัดบวรฯ

หลวงปู่โต๊ะ (พระราชสังวรวิมลคุณ) วัดประดู่ฉิมพลี เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงพบปะสนทนาธรรมกับหลวงปู่ตั้งแต่มายังดำรงสมณศักดิ์ที่พระศาสนโสภณ และยังทรงอาราธนาให้หลวงปู่ไปสอนกรรมฐานบรรยายธรรมเป็นประจำที่วัดบวรนิเวศวิหาร

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ เมื่ออายุ ๙๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๔๓) ก็มาพักที่พระตำหนักทรงพรตและสนทนาธรรมเกี่ยวกับเรื่องพุทธโศกกับการภาวนาให้จิตเกิด

ส่วนหลวงปู่ชอบ ฐานสโม แห่งวัดป่าโคกมน จังหวัดเลย ...มีเรื่องเล่าว่าในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ หลวงปู่มาเป็นประธานในพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปที่วัดบวรฯ และพักที่วัดด้วย หลังจากที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงสนทนารธรรมกับหลวงปู่เสร็จและจะเสด็จกลับตำหนักพระอุปัฏฐาก หลวงปู่เถื่อยามของพระองค์เดินตามหลังจะส่งเสด็จ พระองค์รับสั่งด้วยเสียงอ่อนโยนว่าให้โยมอุปัฏฐากของพระองค์ถือไปส่งเถิดให้พระรูปนั้นกลับไปดูแลหลวงปู่ดีกว่าพระอุปัฏฐากของหลวงปู่รู้สึกประทับใจในความไม่ถือพระองค์เป็นอย่างยิ่ง

หลวงปู่ชอบเองก็ยังคงเคยกล่าวชื่นชมต่อเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ว่า “พระสังฆราชของคณะนี้ดีที่สุด”

ฝึกเข้มทุกปี

จากคำบอกเล่าของผู้ใกล้ชิดเจ้าพระคุณสมเด็จฯ นั้น “เรื่องปฏิบัติทรงทำให้ดูช่วงว่างจากพระกรณียกิจจะเสด็จไปสำนักของครูบาอาจารย์”

วัตรปฏิบัติของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในช่วงที่สังฆารยังอำนวย เมื่อทรงทราบว่า มีพระสงฆ์ทรงภูมิธรรมอยู่แห่งหนตำบลใดจะทรงหาโอกาสเสด็จไปสนทนารธรรมด้วยแม้เมื่อได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชแล้ว วัตรปฏิบัตินี้ก็ยังคงดำเนินอยู่เช่นเดิม

ในราวเดือนธันวาคมถึงมกราคมของทุกปี เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จะเสด็จไปวัดป่าอย่างน้อยปีละครั้งโดยส่วนใหญ่เป็นครูบาอาจารย์ทางสายอีสาน เช่น

เสด็จไปศึกษาและปฏิบัติภาวนากับหลวงปู่ขาวนาลโยถ้ากลองเพล จังหวัดหนองบัวลำภู เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงกล่าวถึงหลวงปู่ขาวไว้ในคำสดุดีเนื่องในพิธีพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่ขาวว่า

หลวงปู่ชาน้ำเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ผู้วัดถ้ำแสงเพชร
อำนวยการเจริญ วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๖

หลวงพ่อพุทธ จาณีย์
เข้าเฝ้าถวายสักการะ

เสด็จเยี่ยมหลวงปู่เทสก์
ณ วัดหินหมากเป้ง
จังหวัดหนองคาย

“เมื่อระลึกถึงหลวงปู่ขาวอนาลโยก็อดไม่ได้ที่จะระลึกถึงพระสังฆคุณว่า สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฆ์ อุกุปฏิปันโน สามิจิปฏิปันโน พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดีแล้วปฏิบัติตรงแล้วปฏิบัติถูกต้องแล้ว ปฏิบัติชอบ เหมาะแล้ว จึงเกิดความเลื่อมใสเคารพ ในสุปฏิปัตติ อุกุปฏิปัตติ ญาายปฏิบัติ สามิจิปฏิบัติของท่าน ตั้งแต่ได้ไปกราบนมัสการท่านเป็นครั้งแรกได้เห็นได้เข้าไปนั่งใกล้ได้ฟังธรรมจากถ้อยคำของท่านพร้อมกับด้วยรู้สึกสัมผัสจิตใจของท่านอันเปี่ยมด้วยเมตตากรุณาจากสายตาสีหน้ากายวาจาที่ต้อนรับด้วยธรรมปฏิสันถารอันบริสุทธิ์เป็นที่ประทับใจให้ระลึกถึงและไปกราบนมัสการได้เห็นได้สดับรับธรรมรสจากท่านอีกโดยลำดับมาแม้ขั้นของท่านจะแตกดับไปตามธรรมตาของสังขาร คุณของท่านอันพึงกล่าวได้ว่า อนาลโย คุณ โยมดำรงอยู่เป็นที่ระลึกถึงและเคารพกราบไหว้ตลอดไป”

อีกแห่งที่เสด็จบ่อยๆ ก็คือ วัดถ้ำขาม (วัดป่าอุดมสมพร) จังหวัดสกลนคร ของหลวงปู่ฝั้น อาจาโร ซึ่งพระเถระรูปหนึ่งเล่าให้ฟังครั้งที่เสด็จในช่วงก่อนเข้าพรรษาปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ว่า

“วัดนี้อยู่บนยอดเขา เวลาบิณฑบาต ต้องเดินลงเขามาที่ศาลา รับบิณฑบาตซึ่งอยู่ข้างล่าง ทางเดินเป็นหินที่ค่อนข้างชันและลำบาก พระเถระจึงกราบทูลพระองค์ว่าไม่ต้องเสด็จลงไปรับบิณฑบาตข้างล่าง พระเถระจะรับบิณฑบาตมาถวายเอง

แต่พระองค์ไม่ยินยอม ด้วยทรงเคร่งครัดในพระวินัยและข้อวัตร จึงเสด็จลงเขาไปรับบิณฑบาตจากชาวบ้านร่วมกับพระเถระอื่นด้วยพระองค์เองทุกวัน

นอกจากนี้ยังทรงให้ความเมตตาและเป็นกันเองกับพระเถระในวัด เสวยในบาตร เสวยมือเดียว ร่วมกับพระเถระในศาลา ทรงร่วมทำวัตร

นั่งภาวนา เหมือนพระเณรในวัดทุกรูป”

เช่นเดียวกับที่วัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคายที่เสด็จบ่อยครั้ง เพื่อศึกษาและปฏิบัติภาวนากับหลวงปู่เทศก์ เทสรูสี หนึ่งในศิษย์ ผู้นำเลื่อมใสของหลวงปู่มั่น

และเช่นเดียวกับที่วัดป่าบ้านตาดของหลวงตามหาบัวซึ่งเจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราช เคยเสด็จไปหลายครั้ง

หลวงตาให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์เมื่อคราวมาเยี่ยม เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชซึ่งประชวรอยู่ในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ปีพ.ศ. ๒๕๔๘ว่า

“เราสนิทกับท่านมานานเท่าไรแล้วอยู่วัดบวรมาด้วยกันท่านเคยไปเป็นพระภิกษุอยู่วัดป่าบ้านตาดหลายครั้ง ครั้งละเป็นอาทิตย์ แต่เวลาก็กว้างมานานแล้ว และตั้งแต่ท่านเป็นสมเด็จพระสังฆราชแล้ว เราก็กว้างมาได้มาเข้าเฝ้าท่าน เพราะรู้สึกว่าคุณท่านทรงมีภาระหนักมาก เป็นพิเศษเราจึงไม่กล้ามารบกวนท่านวันนี้เมื่อได้มาท่านก็ทรงไม่อยากจะให้กลับชี้ให้เรานั่งที่เก้าอี้ คือเมื่อเรากราบที่ตักท่านและจะกลับท่านยังทรงชี้ให้ที่นั่งที่เก้าอี้เสียก่อน”

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชยังเคยเสด็จไปวัดป่าสาละวันจังหวัดนครราชสีมา และสนทนารธรรมกับหลวงพ่อพุทธ ฐานิโย ซึ่งสมัยที่เป็นเณร ศึกษาการ ปฏิบัติธรรมกับพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล

ทางเหนือ พระองค์เสด็จไปกราบนมัสการหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ที่วัดดอยแม่ปิ้ง จังหวัดเชียงใหม่

ทางใต้เสด็จไปสนทนารธรรมกับท่านพุทธทาสที่วัดสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เหล่านี้เป็นเหตุให้พระเถระฝ่ายอรัญวาสีมักเอ่ยชื่นชมและยกย่อง ถึงพระองค์อยู่เสมอ เช่น หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ และหลวงปู่ฝั้น อาจาโร

เสด็จเยือนสวนโมกข์ ถวายสักการะท่านพุทธทาส

มักจะบอกกับชาวกรุงเทพฯ ที่ไปกราบนมัสการท่านที่วัดว่า ไม่จำเป็นต้องมากราบท่านถึงที่วัดก็ได้ เพราะหนทางไกลและลำบาก ถ้าอยากกราบพระดี ให้ไปกราบสมเด็จพระสังฆราช วัดบวรฯ ก็ได้

ทรงภูมิ หรือเป็น “สมาธิธรรมดาๆ”

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเรื่องการปฏิบัติมากกว่าปาฏิหาริย์ ไม่ได้ทรงสอนให้ยึดติดวัตถุมงคลแต่มีผู้นิมนต์ให้เสด็จเป็นประธานงานอธิษฐานจิตต่างๆ อยู่เสมอ ซึ่งทรงกรุณาไว้เพื่อสนองศรัทธา

เมื่อมีผู้ใดเล่าเรื่องที่แสดงถึงปาฏิหาริย์ของพระองค์จะรับสั่งเสมอว่าเป็นเพราะพระธรรมของพระพุทธเจ้า มีครั้งหนึ่งรับสั่งว่า “แก่นิ่งสมาธิธรรมดาๆ เหมือนพระสงฆ์ทั่วไป”

กระนั้นก็ยังมิเรื่องเล่าถึงภูมิธรรมของพระองค์ที่ผู้อ่านนำไปพิจารณาได้ดังนี้

เรื่องเล่าที่หนึ่ง อำนาจสมาธิและอิทธิบาท ๔

ครั้งหนึ่งเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ประชาชนหนักมาก ทรงเตรียมใจที่จะ ละสังขารอยู่แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถมาอยู่ที่ประทับรักษา พระองค์และทรงพระดำเนินเข้าไปตรัสถึงเตียงที่บรรทมว่าพระอาจารย์ ต้องช่วยพระองค์เองแล้ว (ทรงจัดหาแพทย์และยาอย่างดีมาถวายแล้วก็ ยังไม่ดีขึ้น)

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงพยักหน้ารับคำอาราธนา

ทรงเล่าว่า เมื่อได้ยินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสเช่นนั้น ก็ทรงระลึกถึงคำสอนเรื่องอิทธิบาท ๔ จึงทรงเข้าสมาธิตำรงพระจิตอยู่ในนิรหรรณที่มีชื่อว่าอิทธิบาทตามคำสอนของพระบรมศาสดาไม่นาน พระอาการก็ทุเลา

ว่ากันว่าพระอริยเจ้าในอดีตกาลสามารถเจริญอิทธิบาท ๔ กำหนด อายุสังขารได้ เพราะเป็นธรรมโอสถที่เมื่อเจริญแล้วสามารถดำรง พระชนม์ให้ยืนยาว

เรื่องเล่าที่สอง เรื่อง “โทรจิต” จาก พล.ท. อมรรัตน์ จินตกานนท์ สมัยหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีกระแสพระราชดำรัสให้ พล.ท. อมรรัตน์ จินตกานนท์ นิมนต์พระสงฆ์ทรงภูมิธรรมในภาคอีสาน มารับพระราชทานฉน์ที่กรุงเทพฯ แต่พระสงฆ์เหล่านั้นออกธุดงค์ไปก่อน แล้ว ไม่สามารถติดต่อได้

จึงมีกระแสพระราชดำรัสให้ไปกราบนมัสการเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ ให้ช่วยนิมนต์แทน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงขอเวลาช่วยยามหนึ่งแล้ว พล.ท. อมรรัตน์ ก็ได้รับคำตอบว่า...

นิมนต์เรียบร้อยแล้ว ให้นำรถไปรับที่จุดนัดหมายตามวันเวลาที่กำหนด

น่าประหลาดใจว่าติดต่อกันทางใด

มีผู้อธิบายว่า เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงนั่งสมาธิติดต่อกทางจิตหรือ “โทรจิต” กับพระสงฆ์ทรงภุมิธรรมเหล่านั้น

...

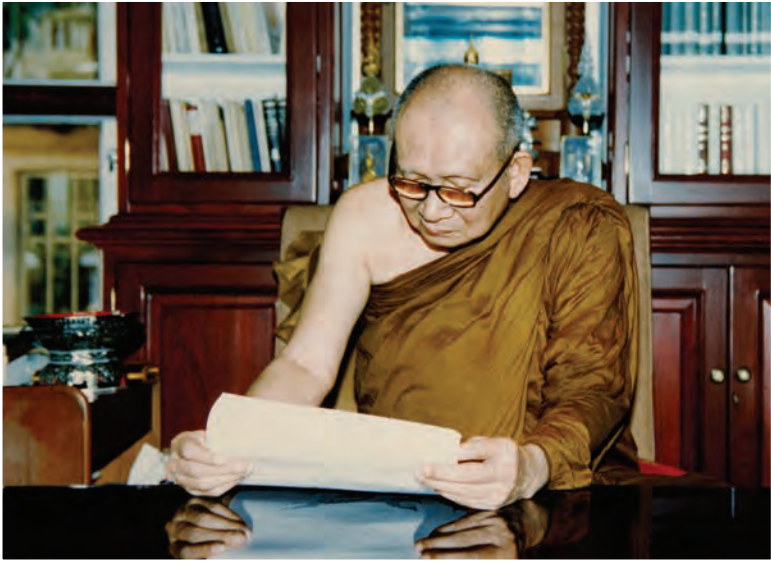
สำหรับเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เองแล้ว ทรงตอบคำถามเกี่ยวกับข้อสงสัยเรื่องภุมิธรรมของพระปฏิบัติดีว่า “มันไม่เป็นประโยชน์รู้แล้วเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นเรากราบเราเคารพท่านในฐานะท่านเป็นพระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตั้งพระวาระของพระพุทธเจ้า”

และสาระในพระนิพนธ์ของพระองค์ก็ช่วยอธิบายเสริมได้ว่าเพราะ “ชีวิตนี้น้อยนักแต่มีความสำคัญนักด้วยเหมือนกันถ้าชีวิตนี้ไม่วิงหนีกรรมไม่ดีในอดีต ชีวิตนี้ก็มารับผลกรรมไม่ดี” ฉะนั้นเราควรใส่ใจกับ “การใช้ปัญญาอบรมเพิ่มเติมปัญญาให้ส่องสว่างยิ่งขึ้นโดยลำดับ” จะดีกว่า

ชวลีพร วิริยะวงศ์ชัย : เรื่อง

ทรงใฝ่รู้ใฝ่ศึกษาอยู่เสมอ จึงทรงมีความรู้รอบด้าน และมหาวิทยาลัยหลายแห่ง
ถวายปริญญาคุณฐิบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่พระองค์

“...พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสสอนให้ทุกคนมีศีลและจิตใจงาม
เพราะจะมีความสุขและอยู่ด้วยกันเป็นสุขจริงๆ
ทุกๆ คนต้องการสุขด้วยกันทั้งนั้น
ไม่มีใครปฏิเสธ แต่ทำไมไม่เดินในทางของความสุข
...เพราะใจของคนยังมีติด
จึงเดินเข้าไปหากองไฟด้วยอาการที่รำเริงเบิกบาน
เหมือนแมลงเม่าบินเข้าหากองไฟ
...พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเป็นดวงประทีป
ส่องให้มองเห็นทางที่ถูกต้อง
สำหรับคนที่มีจักขุได้มองเห็นและเดินถูกทาง”

นิตยสาร ธรรมจักขุ

ปีที่ ๗๘ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๗

พระวิริยะเพื่อพระศาสนา

๒ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้ตั้งใจเรียนรู้อาณาจักรพระพุทธรูปศาสนาด้วยทรง
รู้จริงว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นครูผู้มีวิชาที่ยิ่งใหญ่เพียงใดการปฏิบัติตาม
ข้อธรรมของพระพุทธรูปองค์จักได้รับประโยชน์จริงเพียงนั้น

พระวิริยะของพระองค์เพื่อพระศาสนาจึงมีจุดเริ่มต้นที่พระองค์เองก่อน
แล้วจึงทรงนำรอยทางพระพุทธรูปมาเป็นแนวทางแก่พุทธบริษัทและ
พุทธศาสนิกชน ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ให้ก้าวไปในเส้นทาง
ธรรมอย่างถูกต้องและมีมั่นคงสืบไป

...ด้วยพระเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ และพระกตัญญูต่อองค์พระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้า

ทรงเริ่มต้นที่พระองค์เองก่อน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงชวนหาความรู้ในข้อธรรม ทั้งจาก
พระวินัย พระพุทธบัญญัติ พระพุทธประวัติ และจากการพิจารณากลับ
เข้ามาดูตนเองด้วยวิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จนได้รู้ถึงผลของการ
ปฏิบัติ ซึ่งเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช รับสั่งว่า ใจความในพระพุทธรูปศาสนา
คือการได้รู้ถึงความจริง ความดี ความงาม

ทรงบูชาพระพุทธรูปชินสีห์ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

“ความจริง... เรียนรู้ความจริงดังคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อจะได้พบความจริงตามเหตุและผลซึ่งล้วนแต่เป็นเหตุผลในด้านชีวิตในด้านพฤติกรรมตลอดจนความจริงตามเหตุและผลของจิตใจของเจตนาของกรรม และในด้านอื่นๆ เมื่อรวมเข้าโดยเหตุผลในทางกรรมของคนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนเพื่อให้ศึกษาจนเข้าใจอันจะนำไปสู่ความจริงที่เป็นอริยสัจ เส้นทางปฏิบัติสู่ความสิ้นทุกข์

“ความดี... เรียนรู้ว่าอะไรเป็นความดีจริงเป็นความชั่วจริงด้วยการทำความเข้าใจในความดีว่า ความดีคือคุณที่เกื้อกูลตนเองและผู้อื่นให้เป็นสุขต่างๆ ให้ได้รับสุขประโยชน์ต่างๆ ความชั่วก็คือโทษที่ทำให้ตนเองและผู้อื่นได้รับทุกข์โทษต่างๆ ความชั่วเป็นข้อควรละ ความดีเป็นข้อที่ควรกระทำ

“ความงาม... การเข้าถึงความงามของพระพุทธศาสนาได้นั้นต้องศึกษาธรรมจนมีใจน้อมจึงจะเข้าถึงความงามในธรรมได้ ถ้าใจถึงแล้วก็เห็นพระพุทธเจ้างามพระธรรมงามพระสงฆ์งามความงามที่เห็นได้นี้จะหมายถึงความมีศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใส ตลอดถึงปัญญาในพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณที่ซาบซึ้ง จนถึงความนิยมชมชอบในพระรัตนตรัยอย่างสูงสุดพระรัตนตรัยเป็นความงามที่เป็นที่ยกย่องว่าเป็นของสุดงาม”

ด้วยการตระหนักรู้ในความจริงที่มีคุณอนันต์เช่นนี้ เจ้าพระคุณสมเด็จฯจึงมีความกตัญญูทศทิศต่อพระพุทธเจ้ายิ่งนัก “พระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณพระคุณของพระพุทธเจ้ายิ่งใหญ่เพียงไรพระพุทธองค์ได้ทรงมอบไว้ในพระพุทธศาสนาหมดสิ้นแล้ว...”

ด้วยเหตุนี้ การใดๆ ที่เป็นไปเพื่อความเจริญในพระพุทธศาสนา เจ้าพระคุณสมเด็จฯจึงมีพระวิริยะในการปฏิบัติงานยิ่งทรงทุ่มเทกับงาน

พระศาสนาทั้งงานทางด้านวิชาการ ด้านการศึกษา ด้านการปฏิบัติ การปกครอง การสั่งสอนเผยแผ่ การก่อสร้างปฏิสังขรณ์ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

เนื่องงานที่พระองค์ทรงปฏิบัติล้วนมุ่งหมายให้เหล่าพุทธศาสนิกชน มีปัญญามองเห็นธรรมสามารถนำธรรมกลับมาใช้สร้างความเจริญและความสุขสืบเนื่องต่อกันไป

พระกรณียกิจต่างๆ ที่พระองค์ทรงปฏิบัติ ล้วนเปี่ยมด้วยความเมตตาที่ทรงตั้งใจส่งถึงผู้คนในทุกวาระโอกาสด้วยความเอื้อเพื่อเกื้อกูลให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากการเป็นคนดีมีธรรมะเพราะการมีธรรมอยู่ในหัวใจนั้น เท่ากับเป็นผู้มีพระพุทเจ้าเป็นมิตร

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช...พระพุทเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตร ทรงเป็นมิตรแท้ของเรากว่ามีพระพุทเจ้าเป็นมิตรแท้มิตรแท้จะช่วยให้ทันทั่วทั้งที่ ไม่ให้ตกอยู่ในความชั่วหรือในชั่ว...

ครูผู้สอนธรรม

ภายในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร พระพุทธรูปลักษณะงดงาม

ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีทองในซุ้มสำหรับายมิตราพระมหามงกุฎอยู่ตรงกลางซุ้มเบื้องบน พระพุทธรูปปฏิมานี้คือ พระพุทธชินสีห์ อันเป็นพระพุทธรูปที่สร้างคู่กันกับพระพุทธชินราชถัดไปด้านหลังเป็นพระพุทธรูปใหญ่มาก เรียกกันว่า พระโต หรือพระพุทธสุวรรณเขต

เบื้องหน้าพระพุทธชินสีห์มีพระรูปหล่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระรูปหล่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาบวรเศวริyalงกรณ์ และพระรูปหล่อสมเด็จพระสังฆราชกรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เรียงจากขวาไปซ้าย ถัดลงมาเป็นโต๊ะหมู่บูชาตั้งอยู่บนที่รับฐาน

ศูนย์รวมในพระอุโบสถคือพระประธานซึ่งเปรียบเสมือนพระพุทธองค์เสด็จมาประทับ ณ ที่นี้

พระอุโบสถจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่รวมของพระสงฆ์พร้อมด้วยอุบาสกอุบาสิกามาประชุมกันเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

หนึ่งในงานประชุมที่สำคัญนั้นคือ การประกอบกิจวัตรสงฆ์ และทำวัตรเช้า-เย็น ทั้งยังเป็นที่ยำเพ็ญพระศาสนกิจทำวัตรเช้า-เย็นของพระมหากษัตริย์ที่เสด็จออกทรงผนวชทุกพระองค์ คือ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗
และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙

ตลอดถึงพระบรมวงศ์ชั้นสูงที่ทรงผนวชเกือบทุกพระองค์ก็ผนวชแล้วประทับที่วัดแห่งนี้

สำหรับผู้ครองตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ในฐานะที่ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ งานสำคัญงานหนึ่ง คือ ต้องทำหน้าที่อบรมสั่งสอนพระภิกษุ (พระใหม่) ซึ่งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบกันมาของวัดหลวงแห่งนี้ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่และทรงเป็นเจ้าอาวาส

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงเอาพระทัยใส่ในการเป็นพระอุปัชฌาย์ แม้มีงานหลายด้านเพิ่มขึ้นมากมายเพียงไรพระองค์ก็ทรงไม่เคยขาดสอนถึงวันนั้นจะมีคนมาเข้าเฝ้าจำนวนมากอย่างเช่นวันฉลองวันประสูติก็ตาม เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงสอนพระลูกศิษย์ทุกรูปด้วยความเมตตาแต่ก็เคร่งครัดในการเรียนการสอนรวมทั้งเข้มงวดความประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตนถูกต้องตามพระธรรมวินัย

ในช่วงเข้าพรรษา เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จะเสด็จลงที่ห้องกรรมฐาน ตึก สว ธรรมนิเวศ ตอนบ่ายโมงเป็นกิจวัตร วันละประมาณหนึ่งชั่วโมง เพื่อสั่งสอนอบรมให้พระใหม่มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาในด้านปฏิบัติคือแนะนำและฝึกหัดให้รู้จักปฏิบัติสมาธิกรรมฐานเพื่อรักษาและขัดเกลาจิตใจจากกิเลส

วิธีการสอนของพระองค์เริ่มจากการปูพื้นฐานความรู้ให้มั่นคง

อย่างเช่นพระพุทธเจ้าคือใคร พระพุทธศาสนาคืออะไร ทรงสอนให้เห็นว่าธรรมะอยู่รอบตัวเสมอ สอนให้เห็นสังขาร ความเป็นไม่เที่ยงของชีวิต อีกเรื่องหนึ่งที่ทรงเน้นให้เห็นตั้งแต่แรกเลยคือ “เรื่องการบวชให้ได้ดี” เนื่องด้วยการบวชนี้เป็นเรื่องที่ทำให้เกิดคุณอนันต์และโทษมหันต์ได้หากไม่มีความรู้ในข้อปฏิบัติอย่างชัดเจน

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ รับสั่งถึงเรื่องนี้ว่า

“...ความดีในการบวชพึงเห็นได้ง่ายๆ ก็คือเป็นโอกาสคือช่องทางให้ได้บำเพ็ญกุศลอย่างสูงเพื่อบรรลุถึงความบริสุทธิ์ ความสุข ความสงบอย่างประณีต เมื่อยังไม่ได้บวชไม่มีโอกาส คือไม่มีช่องทางที่ประพฤตินุญกุศลเช่นนั้นได้...”

“...การบวชตามพระบรมศาสดาถือว่าเป็นการเข้ามาสู่พุทธจักรแห่งความบริสุทธิ์ และความสงบ เพราะพระธรรมวินัยนี้เป็นเครื่องห้ามป้องกันบาปอกุศลทั้งปวง เป็นไปเพื่อบุญกุศลทั้งปวง ตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงขั้นสูงสุด...”

“...แต่พึงทราบว่าจะเฉพาะการเข้ามาบวชก็เพียงเป็นแค่ออกาสเท่านั้น ถ้าผู้บวชนี้ไม่ใช้ออกาสนี้เพื่อประพฤติปฏิบัติให้ดีตามพระธรรมวินัย ก็กลายเป็นได้รับโทษทำการบวชที่ดีให้กลายเป็นไม่ดีพระพุทธเจ้าตรัสว่า บาบภิกษุผู้ประกอบบวชไม่ดีนี้ ย่อมบริหารตนให้ถูกทำลาย มีโทษอันวิญญูชนติเตียน ย่อมประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก...”

“...การบวชดีนี้แม้ชั่วคราวก็เป็นบุญ เป็นนิสสัย อุปนิสสัยในทางดี เป็นอนุสสรณียะที่ประทับอยู่ในใจ เป็นเครื่องนำความสุขบริสุทธิ์ ความสงบร่มเย็นมาให้เราเป็นเนื้อๆ ทุกเวลาที่ระลึกได้...”

ด้วยการบวชเป็นบุญกุศลที่สูงเช่นนี้เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จึงทรงย้ำเตือนอบรมพระใหม่และพระเก่าให้ตั้งใจเรียนรู้ในธรรมแห่งพระพุทธองค์

“บวชแล้วก็อยากให้เรียนเต็มทีเพื่อให้การบวชนี้ไม่เสียเวลาควรเร่ง
ทำความเพียร เร่งฝึกปฏิบัติ”

ในหมู่พระลูกศิษย์ตระหนักดีว่าแม่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชจะมีภาระ
หน้าที่มากเพียงใด แต่ก็ทรงมีเวลามากพอสำหรับพระลูกศิษย์ทุกรูป
หากไม่เข้าใจในธรรมสามารถซักถามข้อธรรมได้ตลอดเวลาพระองค์จะ
ทรงตอบข้อธรรมนั้นให้อย่างกระจ่างลึกซึ้ง

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชจึงทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ในดวงใจของพระลูกศิษย์
ทรงเป็นพระผู้เป็นแบบอย่างของพระลูกศิษย์และผู้ดูแลใกล้ชิดในทุกเรื่อง...
เมตตา อุดหนุน อดกลั้น อ่อนน้อมถ่อมตน ใฝ่รู้ กตัญญู การวธธรรม...
ความเป็นผู้ทรงปริยัติไม่ทิ้งปฏิบัติ ความเป็นผู้สำรวจระวังในพระวินัย
และความเป็นผู้มีกนน้อยสันโดษ

สอนปฏิบัติกรรมฐาน

ในเรื่องการฝึกอบรมการปฏิบัติทางจิต (กรรมฐาน) นั้น ทรงมี
พระเมตตาประทานพระโอวาทธรรมบรรยายแก่พระภิกษุมาเป็นเวลา
ยาวนานติดต่อกันกว่า ๓๐ ปี

พระองค์ไม่ได้สอนเรื่องอะไรไกลตัวเลยนอกจากเรื่องวิธีการกำหนด
รู้ลมหายใจด้วยลมหายใจเข้าออกของทุกคนเป็นแหล่งบังเกิดแห่งสมาธิ
และปัญญา เมื่อมีสมาธิและมีปัญญาก็สามารถนำพาชีวิตให้มีสุข

ในเรื่องการปฏิบัติ พระองค์ทรงสอนตลอดทั้งปี ในตอนค่ำของ
วันพระและวันถัดจากวันพระสัปดาห์ละสองวันอันเป็นพระกรณีกิจที่
ทรงปฏิบัติต่อเนื่องมาตั้งแต่เป็นเจ้าอาวาสดูแลปกครองพระอารามในปี
พ.ศ. ๒๕๐๔

มีพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนผู้สนใจเข้าร่วมฟัง

และร่วมปฏิบัติด้วยจำนวนมาก

เริ่มจากการกล่าวอบรมธรรมปฏิบัติจบแล้วพระสงฆ์ ๔ รูปสวดมหาสติปัฏฐานสูตรที่แสดงหลักปฏิบัติทางสมณะและวิปัสสนา สวดทั้งบาลีและแปลเป็นไทยต่อด้วยการนั่งสงบปฏิบัติจิตใจตามเวลาที่กำหนดจบแล้วสวดมนต์ แผ่เมตตา

หลักการสอนกรรมฐานหรือทำสมาธินั้นเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชดำเนนตามหลักสติปัฏฐานสูตรที่แสดงการปฏิบัติทางจิตใจโดยตรงซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสว่าเป็นทางเดียวที่จะให้ก้าวล่วงความโศก ความเศร้าครวญ ที่จะให้สิ้นทุกขโทมนัส ที่จะให้บรรลुरुธรรมที่พึงบรรลุนจนถึงที่จะทำให้แจ้งพระนิพพาน

ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลในการปฏิบัติเพื่อแก้อารมณ์กิเลสของใจที่อาจจะเกิดปัญหาได้จากความรัก ความโกรธ เป็นต้น นอกจากนี้ผลของการปฏิบัติยังเป็นไปเพื่อการฝึกใจให้มีพลังเหมือนกับร่างกายที่ต้องการการออกกำลังกายให้แข็งแรง จิตใจก็เช่นเดียวกัน

บทบาทในการศึกษาของคณะสงฆ์

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชมีส่วนร่วมและรับภาระหน้าที่ต่างๆ ด้านการศึกษาตั้งแต่ยังเป็นพระเปรียญและมีบทบาทสำคัญหลายครั้งในการส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ให้ได้มาตรฐานทางวิชาการพระภิกษุณีภิกษุเด่นๆ ของพระองค์พอให้เห็นเป็นตัวอย่างได้ดังนี้

ปี พ.ศ. ๒๔๘๘ คณะธรรมยุต โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ขณะทรงดำรงพระสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตและนายกรัฐมนตรีมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

ได้ตั้งมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งแรกในประเทศไทยขึ้น เรียกว่า “สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย) เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าพรหมมุนี ซึ่งขณะนั้นยังเป็นพระเปรียญเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการก่อตั้งด้วยรูปหนึ่งร่วมกับพระเถระธรรมยุตอื่นๆอีกหลายรูปและทรงได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยชุดแรกด้วยมีหน้าที่กำกับดูแลการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัย ต่อมาเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าพรหมมุนีก็ได้ทรงเป็นอาจารย์บรรยายวิชาพระสูตรหรือพระสุตตันตปิฎกด้วย

ปีพ.ศ. ๒๕๐๔ ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระสาสนโสภณทรงเป็นประธานกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และทรงเป็นผู้อำนวยการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ซึ่งเป็นองค์กรเพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนาทั้งในด้านการศึกษาและการเผยแผ่

ปีพ.ศ. ๒๕๐๙ ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระสาสนโสภณทรงเป็นประธานกรรมการอำนวยการฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศซึ่งกรมการศาสนาจัดตั้งขึ้นโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมในความอุปถัมภ์ของรัฐบาลเป็นสถาบันฝึกอบรมวิชาการขั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ที่จะออกไปปฏิบัติหน้าที่เป็นพระธรรมทูตเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เช่น อินโดนีเซีย ออสเตรเลีย และอังกฤษ

ในระหว่างนี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าพรหมมุนีทรงเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาขั้นสูงให้แก่พระสงฆ์เพราะจะเป็นประโยชน์ต่อการสั่งสอนและเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ จึงได้ทรงเสนอแนวพระดำริต่อคณะกรรมการอำนวยการฯ และผู้เกี่ยวข้องให้มีการจัดการศึกษาระดับปริญญาโทขึ้นในวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งคือมหามกุฏ

ราชวิทยาลัยในวัดบวรนิเวศวิหารและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในวัดมหาธาตุโดยบรรจุหลักสูตรพระธรรมทูตไปต่างประเทศไว้เป็นส่วนหนึ่งของปริญญาโทดังกล่าวด้วยแต่ด้วยความไม่พร้อมหลายอย่างโครงการนี้จึงหยุดชะงักลง จนกระทั่งอีก ๒๐ ปีต่อมาจึงได้รับการสานต่อ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้เปิดหลักสูตรปริญญาโทสำหรับพระสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐

นอกจากนี้ขณะทรงเป็นประธานกรรมการอำนวยการฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ ได้ทรงเสนอมหาเถรสมาคมให้รับรองมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเป็นสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์เพราะในช่วงเวลาที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองนี้แห่งมีสถานะเสมือนสถาบันการศึกษาที่ดำเนินการโดยเอกชนโดยคณะสงฆ์ยังไม่ได้ให้การรับรองซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการศึกษาของทั้งสองมหาวิทยาลัย

ผลจากข้อเสนอของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร มหาคณาจารย์ ได้พิจารณาและให้การรับรองมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเป็นสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้มีการตั้งสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ขึ้นในปีเดียวกันเพื่อเป็นศูนย์กลางสำหรับการส่งเสริมควบคุมนโยบายระบบการศึกษาทุกสาขาของคณะสงฆ์ นอกจากนี้ยังทรงผลักดันและใส่พระทัยในการยกระดับการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งให้เทียบเท่ามหาวิทยาลัยทั่วไปจนเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ

ปีพ.ศ. ๒๕๓๑ ทรงเป็นนายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า นายกสภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และทรงเป็นผู้อำนวยการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์

รับเสด็จพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
สมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ และ
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
ที่วัดบวรนิเวศวิหาร

เปิดสำนักฝึกอบรม
พระธรรมทูตไปต่าง
ประเทศรุ่นแรก
พ.ศ. ๒๕๐๙

กรรมการตรวจบาลีกองที่ ๑ (ป.ช.๙)
ที่วัดสามพระยา วันที่ ๑๐-๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๗

ในฐานะความรับผิดชอบนี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชได้ทรงอำนาจการให้เกิดผลงานอันเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาขึ้นหลายอย่าง กล่าวคือโปรดให้มีการแปลตำราอักษรธรรมชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์เป็นภาษาอังกฤษทั้งนี้เพื่อเป็นสื่อในการศึกษาพระพุทธศาสนาของภิกษุสามเณรชาวต่างประเทศที่เข้ามาบวชตลอดถึงเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อชาวต่างประเทศทั่วไปทั้งเป็นการเผยแพร่ผลงานของบูรพาจารย์ที่เป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาของไทยให้เป็นที่แพร่หลายไปยังนานาประเทศด้วย

โปรดให้มีการแปลพระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาเป็นภาษาไทยการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยได้มีการแปลมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๘ ในสมัยสมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีสุสเทโว) วัดสุทัศน์เทพวราราม และได้จัดพิมพ์ขึ้นครั้งแรกครวณลง ๒๕ พุทธศตวรรษ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ แต่พระไตรปิฎกแปลครั้งนั้นยังไม่มีการแปลอรรถกถาซึ่งเป็นคำอธิบายพระไตรปิฎกควบคู่กันคัมภีร์ทั้งสองถือได้ว่าเป็นคัมภีร์สำคัญคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนาเนื้อหาเรื่องราวบางอย่างของพระพุทธศาสนาที่ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎกก็มักมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาในครั้งนี้จึงโปรดให้แปลคัมภีร์อรรถกถาเป็นคัมภีร์คู่กับพระไตรปิฎกด้วยการแปลคัมภีร์อรรถกถาเป็นภาษาไทยด้วยนั้นนับว่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระไตรปิฎกเป็นอย่างมาก

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยดังกล่าวนี้จึงมีจำนวนถึง ๙๑ เล่ม (พระไตรปิฎก ๔๕ เล่มรวมกับอรรถกถาด้วยเป็น ๙๑ เล่ม) โดยมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์จัดพิมพ์เป็นครั้งแรกเนื่องในโอกาสครบ ๒๐๐ ปีแห่งพระราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕

ใน พ.ศ. ๒๕๔๐ ภายใต้กองทุนสนทนารัชมังนําสุขา ในพระสังฆราชูปถัมภ์ ได้ดำเนินการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาฬีจากการสังคายนานานาชาติ พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยจัดพิมพ์เป็นอักษรโรมัน ซึ่งยังไม่เคยมีการจัดพิมพ์เป็นฉบับสากลชุดสมบูรณ์มาก่อน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชยังโปรดให้มีแผนกหนังสือพระพุทธศาสนา ภาษาต่างประเทศขึ้นในมหาวิทยาลัยสำหรับเป็นศูนย์หนังสือทางพระพุทธศาสนา อำนาจความสะดวกแก่ผู้ที่สนใจศึกษาพระพุทธศาสนาในภาษาต่างประเทศ

จากตัวอย่างงานข้างต้น กล่าวได้ว่า เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นพระมหาเถระที่มีวิสัยทัศน์ทางการศึกษา พร้อมทั้งทรงสนับสนุนการพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ทั้งทางปริยัติและทางปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง

เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย

นอกจากการศึกษาของพระภิกษุสามเณรแล้วเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชยังมีส่วนในการสร้างสรรค์วิชาการในสถาบันการศึกษาของบ้านเมืองอีกด้วย

ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ทรงได้รับอาราธนาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้ทรงเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทยร่วมกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยทรงบรรยายเรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ขณะยังทรงดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร พระองค์ได้รับอาราธนาเป็นอาจารย์พิเศษสอนการฝึกสมาธิตามแนวพุทธศาสนาในภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแรกที่บรรจุวิชานี้เป็นวิชาบังคับไว้ในหลักสูตรของมหาวิทยาลัย

ทรงเป็นอาจารย์พระองค์แรกสอนนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายปี

เจ้าพระคุณสมเด็จพระพนิตสมาเรียนที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ทรงสอนทั้งการบรรยายและนำการฝึกหัดทำสมาธิด้วยพระองค์เอง ช่วงแรกมีนิสิตสนใจลงทะเบียนไม่กี่คน นิสิตที่เข้าเรียนได้มองเห็นโลกในมิติใหม่ๆ ที่เป็นความจริง เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง มีจิตใฝ่มั่นคงขึ้น ด้วยมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

วิชาการฝึกสมาธิที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระพนิตสอนนั้น ค่อยๆ เกิดความนิยมเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยคำบอกต่อๆ กันของนิสิต อันที่จริงการสอนของพระองค์ในสถาบันการศึกษาทั่วไปขยายวงกว้างกว่านั้นอีกทรงอบรมกรรมฐานแก่นักเรียนโรงเรียนสตรีวิทยาเป็นประจำตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ และเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันก่อนจะประจวบต่อมาสถาบันการศึกษาต่างๆ ตั้งแต่ระดับอุดมศึกษามัธยมศึกษาตลอดไปจนถึงระดับประถมศึกษาเริ่มให้ความสนใจและบรรจุอยู่ในหลักสูตรการศึกษาด้วย

นอกจากนั้นสถาบันอื่นๆ ตลอดจนข้าราชการและพนักงานในองค์กรต่างๆ ยังได้กราบทูลอาราธนาเจ้าพระคุณสมเด็จพระพนิตไปทรงสอนวิชาการฝึกทำสมาธิตามแนวพระพุทธศาสนา

นับได้ว่าเจ้าพระคุณสมเด็จพระพนิตได้ทรงเป็นผู้จุดประกายในการศึกษาปฏิบัติสมาธิกรรมฐานในหมู่พุทธศาสนิกชนทุกระดับอย่างกว้างขวาง กระแสในความดีแห่งพุทธะที่เริ่มต้นจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นมุนีธรรมดาคนหนึ่งที่มีความเพียรเป็นเลิศไม่ยอมพ่ายแพ้ต่ออำนาจของกิเลส จนบรรลุถึงความจริงอย่างแจ่มแจ้ง ความดีของพระผู้มีพระภาคเจ้าสืบทอดต่อมาแล้วถึงกว่า ๒,๕๐๐ ปี

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นพระสงฆ์สาวกแห่งพระองค์โดยเนื้อแท้ ทุกกลมหายใจเข้าออกแห่งชีวิตจึงดำเนินไปเพื่อการสืบสานต่อพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ด้วยความตระหนักรู้ดีว่า การชำระจิตใจให้บริสุทธิ์คือ ความเจริญของโลก

อุทิศพระองค์เพื่อพระศาสนา

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงอุทิศพระองค์ให้พระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ ทั้งในด้านการปกครองฝ่ายสงฆ์ ที่พระองค์ทรงมีความรับผิดชอบมากมายในตำแหน่งสำคัญๆ ตลอดชีวิตที่ผ่านมา

“เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เป็นผู้อุทิศชีวิตทั้งหมดให้กับพระศาสนา ทั้งความรู้ความสามารถ ความสุขส่วนพระองค์ แม้ว่าบางครั้งทรงไม่ได้บรรทม พระองค์ไม่เคยแสดงพระอาการไม่พอพระทัย ทรงสำรวมพระองค์ตลอดเวลา ทรงมีการเตรียมงานก่อนทุกครั้งบางที่แม้เวลาสาย ก็จะได้รับสั่งเรื่องงาน” พระ ดร. อนิล ธรรมสาภิโย ผู้ช่วยเลขานุการสมเด็จพระสังฆราชกล่าว

ภาระหน้าที่ทางคณะสงฆ์ เริ่มจากการทรงเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมหรือนักธรรมและแผนกบาลีตั้งแต่สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค

ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ในพระชันษา ๒๘ ปี มีชีวิตพรหมจรรย์พรรษาที่ ๑๔ ความรู้ด้านวิชาการของพระองค์ได้รับการรับรองโดยเปรียญธรรม ๘ ประโยค ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นสูงสุดของการศึกษาแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย ผู้ที่ได้เปรียญธรรมในขั้นนี้เป็นที่นับถือกันใ้ในวงการคณะสงฆ์ว่าสอบได้ “เปรียญเอก” ของฝ่ายคณะสงฆ์

หน้าที่ทางคณะสงฆ์ด้านต่างๆ มีมากขึ้นตามลำดับ

ปีพ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นสมาชิกสังฆสภาโดยตำแหน่งในฐานะเป็นพระ
เปรียญธรรม ๘ ประโยคตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และปีเดียวกัน
นี้เป็นผู้อำนวยการการศึกษาสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหารมีหน้าที่จัดการ
ศึกษาของพระภิกษุสามเณร ทั้งแผนกนักธรรมและแผนกบาลี

ปีพ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นเลขานุการในพระองค์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๓

การเป็นเลขานุการสมเด็จพระสังฆราชเจ้าหน้านั้นนับเป็นเวลาที่สำคัญ
ในชีวิตของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ เพราะทรงได้เรียนรู้งานด้านต่างๆ ทั้ง
งานคณะสงฆ์งานวิชาการและการสั่งสอนเผยแพร่รวมทั้งการปฏิบัติฝ่าย
วิปัสสนาธุระหรือการปฏิบัติสมาธิกรรมฐานด้วย

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงยึดถือพระปฏิบัติทาของสมเด็จพระสังฆราช
เจ้าเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติของพระองค์มาโดยตลอดเช่น
ทรงสำรวจเครื่องครัดในพระธรรมวินัย ทรงมักน้อยสันโดษ ทรงเอา
พระทัยใส่ในการศึกษาวิจัยธรรม และปฏิบัติสมาธิกรรมฐานอย่าง
ต่อเนื่องเป็นกิจวัตรเป็นพระป่าในเมืองซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกัน
มาในคณะธรรมยุตว่าภิกษุสามเณรพึงปฏิบัติสมาธิกรรมฐานเพื่อเป็น
เครื่องรักษาใจ เป็นเครื่องอยู่ของสมณะ หรือเพื่อให้ใจมีงานที่ถูกต้อง
ได้คิดได้ทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระผู้เป็นเถระ หรือเป็นผู้ปกครองของ
หมู่คณะ พึงถือเป็นกิจที่จะต้องปฏิบัติไม่ว่าจะอยู่ในป่าหรือในเมืองเพื่อ
เป็นแบบอย่างแก่ภิกษุสามเณรที่อยู่ในปกครอง

ในขณะเดียวกัน สมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ ก็ทรงพระเมตตาและ
ยกย่องให้เกียรติเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มาโดยตลอดเสมือนทรงเห็นแวว
ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ว่าจะทรงเจริญก้าวหน้าในทางพระศาสนาและ
จะทรงเป็นหลักเป็นประธานของวัดและคณะสงฆ์สืบไปภายหน้า

ดังจะเห็นได้ว่าสมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ ทรงเลือกหรือทรงมอบหมายให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระปฏิบัติหน้าที่ในโอกาสสำคัญๆ อยู่เสมอ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชมีจิตใจที่มุ่งมั่นในการทำงานไม่ว่าจะต้องพบอุปสรรคมากน้อยเพียงใด ทรงมีกำลังใจไม่ทอดทิ้งอุปสรรคและความลำบากนั้นๆ ก็กลับกลายเป็นพลังส่งในการทำงานเพื่อพระศาสนา

การปฏิบัติหน้าที่ในการปกครองหมู่คณะแห่งสงฆ์ในความรับผิดชอบ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช นั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

พระ ดร. อนิลยังพูดถึงวิธีการทำงานของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ว่า “ทรงดูแลงานทุกอย่างอย่างละเอียดลออพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับคณะพระสงฆ์ที่ทำงานด้วยสำหรับงานทางด้านปกครองของพระองค์ ทรงมีวิธีการทำงาน โดยใช้การตัดสินใจที่เด็ดเดี่ยวแต่ไม่เผด็จการ”

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชดำรงมั่นอยู่ในสมณเพศ ทรงเป็นกำลังสำคัญในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนามีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก มีจริยวัตรน่าเลื่อมใสทั้งยังเป็นศูนย์รวมใจของพุทธศาสนิกชนผลจากพระวิริยะที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทำเพื่อพระพุทธศาสนาโดยตลอดนี้เป็นที่รับรู้ของคณะปกครองสงฆ์ตามลำดับชั้นการปกครองซึ่งกฎระเบียบให้การพิจารณาอย่างละเอียดชัดเจน จนได้รับพระราชทานสมณศักดิ์สูงสุดถึงเป็นสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (สุวฑฺฒนมหาเถร) ผู้เป็นประมุขแห่งพระสงฆ์

พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นพระราชกฤษฎีกาที่พระโศภนคณาภรณ์ (ผู้เป็นอาภรณ์หรือเครื่องประดับของหมู่คณะอันงาม) เป็นราชทินนามที่ตั้งขึ้นใหม่สำหรับพระราชทานแด่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นรูปแรก

พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นพระราชกฤษฎีกาขึ้นราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นพระราชกฤษฎีกาขึ้นเทพทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นพระราชกฤษฎีกาขึ้นธรรมที่พระธรรมวราภรณ์ (ผู้มีธรรมเป็นอาภรณ์คือเครื่องประดับอันประเสริฐ)

พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นพระราชกฤษฎีกาขึ้นเจ้าคณะรองที่พระศาสนโสภณ (ผู้งามในศาสนาหรือผู้ยังศาสนาให้งาม)

พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระญาณสังวร (ผู้สำรวมในญาณคือความรู้) เป็นราชทินนามที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นใหม่สำหรับพระราชทานสถาปนาพระญาณสังวรเถร (สูง) เป็นครั้งแรก

พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับพระราชทานสถาปนาขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ลำดับที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในราชทินนามเดิม

ประชาชนฟังธรรม

ธรรมะของพระพุทธองค์ปรากฏขึ้นเมื่อใดก็เหมือนกับมีแสงประทีปส่องสว่างในที่มืด เป็นประทีปธรรมที่สามารถส่องไปถึงใจที่มืดดำให้ความสว่างสงบได้

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆสภาแห่งพระพุทธองค์เป็นผู้มีหน้าที่น้อมนำหลักธรรมมาส่องใจตนเองจนสว่างสงบมั่นคงดีแล้วพระองค์ท่านจึงนำธรรมไปส่องใจผู้คนให้สว่างไสว สุข สงบ เช่นเดียวกัน

วิธีการเผยแผ่ธรรมของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆสภาต่อพุทธศาสนิกชนนั้นมีหลายระดับ จากง่ายไปยาก ตื้นไปลึก แต่ทั้งหมดเป็นไปเพื่อความเข้าใจความจริงแห่งชีวิตที่เป็นอริยสัจ ธรรมที่เป็นยอดมกฏแห่งพระพุทธศาสนา ธรรมที่นำไปสู่ทางแห่งการพ้นทุกข์

อีกตัวอย่างหนึ่งของพระกรณียกิจประจำของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆสภาคือการเทศน์ในพระอุโบสถ ทุกวันพระข้างขึ้นและข้างแรม ๑๕ คำ คือเดือนละ ๒ ครั้ง ซึ่งมีประชาชนไปฟังจนล้นพระอุโบสถ

นอกจากนี้ยังทรงบรรยายธรรม ในรายการ การบริหารทางจิตทางวิทยุกระจายเสียงอ.ส. พระราชวังดุสิตเป็นประจำทุกวันอาทิตย์ การฟังธรรมเทศนาจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆสภายังสามารถติดตามได้ในหลายวาระโอกาสและสถานที่

คุณพิสิฐฐ์ ประพิน เป็นผู้หนึ่งที่ติดตามฟังธรรมของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆสภา มาอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง

“ผมเคยฟังสถานีวิทยุยานเกราะวิธีการสอนของพระองค์ไม่เหมือนใคร พระองค์จะอารัมภบทก่อน และทรงมีรับสั่งอย่างนี้ทุกครั้ง “...รวบรวมกายวาจาใจให้เป็นศีลทำสมาธิในการฟังเพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม...”

“...สำหรับผมนี่เป็นการสอนเรื่องไตรสิกขาที่ง่ายมาก เพียงแค่พระองค์เริ่มรับสั่ง...รวบรวมกายวาจาใจให้ศีลเป็นปกติมือขวาพับมือซ้าย ตั้งใจฟังเพื่อให้เกิดสมาธิ พอใจเราสงบ จิตอยู่ในสมาธิแล้ว ท่านก็จูงเราไปในธรรมะที่ท่านแสดง เราฟังธรรมแล้วก็เกิดปัญญาได้ง่าย ได้เร็ว”

หลายคนที่ได้มีโอกาสฟังธรรมจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชก็เข้าสู่สมาธิได้ง่าย พระสุรเสียงของพระองค์ที่ทรงถ่ายทอดธรรมไม่ว่าจะฟังครั้งใดใจคนฟังก็เข้าสู่สมาธิได้ง่าย

ในกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมรู้ว่า พระสุรเสียงของพระองค์นั้นผ่านการสำรวมใจจนจิตตั้งมั่นด้วยสมาธิ มีจิงหวะเน่น มีจิงหวะย้า มีบางจิงหวะหยุดเว้นช่วงคั่นในระหว่างลมหายใจแห่งสติดำเนิน

พระสุรเสียงที่ถ่ายทอดธรรมเช่นนี้ได้ไม่ใช่ไม่มีที่มา พลังแห่งพระสุรเสียงที่บรรจุกด้วยพลังแห่งความหมายในธรรมนี้เกิดขึ้นได้ก็เพราะเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช มีพระวิริยะจนเข้าถึงหัวใจแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งเมื่อถ่ายทอดเป็นธรรมบรรยายสู่ประชาชนด้วยจิตที่เปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาจึงทำให้คนฟังสามารถฟังธรรมได้อย่างรื่นรมย์ ได้ยินได้ฟังครั้งใดก็เกิดมีแรงยึดเหนี่ยวจิตใจจนเกิดความตั้งมั่นนำไปสู่การยกระดับจิตของตนให้สูงยิ่งๆ ขึ้น

ข้อความข้างล่างนี้เป็นส่วนหนึ่งของธรรมบรรยายที่พระองค์บริการส่งตรงถึงดวงจิตผ่านภาษาที่ง่ายมีอุปมาอุปมัยเปรียบเทียบให้เห็นภาพชัดเจน

“...จะด้วยอำนาจของความรักก็ตาม ด้วยอำนาจของความซังกก็ตาม ด้วยอำนาจของความหลงก็ตาม เมื่อไปยึดถือเอาไว้แบบนี้ก็เป็นการยึดให้ฝืนไปจากธรรมชาติให้ฝืนไปจากสิ่งที่จะเป็นไป ฉะนั้นก็ให้พิจารณาดูสิ่งที่ยึดเอาไว้ว่านั่นว่าเป็นสิ่งที่จะต้องเกิด-ดับ เป็นสิ่งที่ต้องแปรปรวน

นายพระครูพร้อมกับบัณฑิตในพิธีประทานปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต

ทรงเวียนเทียน
ณ ลุมพินี
ประเทศเนปาล

เสด็จวัดเขาขุนพนม
อำเภอพนมดงรัก จังหวัดนครศรีธรรมราช

ขณะทำงานในเวลาค่ำ แสงสว่างไม่พอจึงต้องส่องไฟช่วย

เปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้เพราะไม่ใช่ตัวเรา
ไม่ใช่ของเราอย่างแท้จริง...

“...เหมือนอย่างเอามือกำไฟเอาไว้ก็ร้อนแล้วก็บ่นว่าร้อนแต่บ่นว่า
ร้อนนั้นก็ยิ่งกำไฟนั้นให้แน่นยิ่งขึ้นไปอีก ก็ยิ่งร้อนมากเข้าไปอีก ดังนี้
ก็ไม่สามารถพบความเย็นได้เพราะกำเอาไฟไว้ฉันใดก็ตีที่ตีต้องเป็นทุกข์
มีโศกเป็นต้น ก็เพราะกำเอาทุกข์เอาไว้...”

...

“...การกระทำทุกอย่าง ทั้งดีและไม่ดี เมื่อทำแล้ว ไม่ลบเลือนไป
ไหน จะสั่งสมอยู่ในตัวเองตลอดเวลา อยู่ภายในใจของผู้กระทำนั่นเอง
เป็นพื้นฐานของจิตใจของผู้กระทำนั่นเองทำดีมากพื้นฐานของจิตใจก็ดี
ทำไม่ดีมาก พื้นฐานของจิตใจก็ไม่ดีมาก”

....

“...คนคนเดียวยอมรับความเดือดร้อนเพียงเล็กน้อยเพื่อความสบาย
ขึ้นบ้างของคนจำนวนมากต้องเป็นสิ่งควรทำต้องเป็นการกระทำที่ดีแน่

“การเสียสละประโยชน์ตนเพียงเล็กน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนรวมที่
ยิ่งใหญ่ผู้นั้นผู้ใดทำได้ผู้นั้นมีฐานของจิตใจอยู่ในระดับสูงผู้ใดยังทำไม่ได้
ผู้นั้นควรจะได้บริหารจัดการให้ยิ่งขึ้นเพื่อจะได้ทำได้ที่จริงผู้บริหารจัดการจนเป็น
ผู้มีจิตสวयงามขึ้นๆ เรื่อยๆ เป็นผู้ได้ประโยชน์จากการกระทำนั้นด้วย
ตนเองกว่าผู้ใดจะได้...”

...

“พระพุทธศาสนามุ่งให้บุคคลฝึกตน โดยตรงคือ ฝึกใจของตนให้
เข้มแข็งที่จะอดทนต่อถ้อยคำล่วงเกินต่างๆ ได้ เพื่อที่จะได้ทำความดี
ที่เป็นประโยชน์ต่างๆ ให้สำเร็จ คนผู้ฝึกตน ฝึกใจดีแล้ว ย่อมมีขันติ
อดทนการกระทบกระทั่งต่างๆ เอาชนะคือบรรลุความสำเร็จได้ด้วยขันติ

ซึ่งนับว่าเป็นพาหนะทางใจที่มีเดชอย่างยิ่ง”

...

คำสอนจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช หากใครได้ฟังแล้วน้อมใจนำข้อธรรมนั้นไปคิดใคร่ครวญโดยพิจารณาให้แยบคายก็จะเกิดปัญญาอันนำไปสู่ความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น สามารถคลี่คลายปัญหาชีวิตของตนเองได้เป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น จนเชื่อมโยงไปสู่การเข้าใจความหมายที่แท้ของชีวิต

การฟังธรรมจึงเป็นเครื่องนำพาชีวิตให้เจริญก้าวหน้า ความคิดสติปัญญาเจริญงอกงาม มีชีวิตที่พัฒนาขึ้น นำพามาซึ่งความสุข ความสำเร็จอันลึกซึ้งที่โลกทางวัตถุไม่มีวันจะให้ได้

ธรรมเทศนาของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชในวาระและสถานที่ต่าง ๆ นั้น จึงมีประชาชนซาบซึ้งใจคอยเฝ้าติดตามกำหนดการว่าพระองค์จะทรงมีธรรมเทศนาในวันใด ที่ใดบ้าง

งานวันที่ ๓ ตุลาคม (ตรงกับวันประสูติ) เป็นอีกหนึ่งวันที่บรรดาพุทธศาสนิกชนรอคอยเพื่อจะได้มาร่วมงานถวายเป็นพระกุศลและเทิดพระเกียรติในวโรกาสอันเป็นมหามงคลและฟังเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชให้โอวาทธรรม

คุณพิสิฐฐ์ถ่ายทอดถึงความประทับใจในธรรมที่ได้ฟังเมื่องานวันประสูติในปีหนึ่งว่า

“ผมประทับใจมาก ทรงเทศน์เรื่องมรณานุสติ ปกติคนส่วนใหญ่ มักจะพูดอวยพรกันในวันเกิด และไม่พูดถึงความตายในวันเกิด แต่พระองค์ทำให้ผมทั้ง เมื่อรับสั่งถึงเรื่องความตาย สิ่งที่พระองค์รับสั่ง ผมไม่เคยได้ยินใครพูดมาก่อน ทำให้ผมเก็บมาคิด พระองค์ทรงบอกว่าจะเวลาที่มีคนมาอวยพรในวันเกิด นั้นหมายถึง อายุเราจะน้อยลงไป

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ เสด็จเสด็จสำนักสงฆ์ดอยปุย
ปี พ.ศ. ๒๕๓๙

ตักบาตรดอกไม้ที่วัดบวรนิเวศฯ เป็น
ประเพณีที่พระองค์ในฐานะ
เจ้าอาวาสยังทรงรักษาไว้ถึงวันนี้

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เสด็จไปทรงสดับพระปาฏิโมกข์ และ
ประทานรางวัลแก่พระภิกษุสามเณรที่สอบได้ประโยคบาลี
สนามหลวง ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ในพระอุโบสถ
วัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๑

แปลว่า ไกล้วันตายเข้าไปแล้วนะ เวลาที่จะอยู่ในโลกนี้น้อยลง เพราะ ฉะนั้นต้องไม่ประมาททำความดีให้มากการระลึกถึงความตายอยู่เสมอ เรียกว่าเป็นผู้ไม่ประมาท คนประมาทคือคนที่ตายแล้ว...

“อีกครั้งหนึ่ง ตอนที่ยังเทศน์เรื่องให้ถอนตนออกจากความชั่ว ละเอียดความชั่วให้ได้เหมือนช้างที่ถอนตัวออกจากหล่ม ช้างเวลาติดหล่ม มันจะไม่ยอมปล่อยยให้ตัวเองอยู่ในหล่ม แล้วผมก็มานั่งคิดว่า จริงนะ เราเป็นคนเป็นมนุษย์ ทำไมเราไม่ถอนตัวเองออกจากความชั่วล่ะ”

คุณพิสิฐฐ์ประพัฒน์เป็นหนึ่งในตัวอย่างในกลุ่มประชาชนอีกจำนวนมาก ที่หลังจากฟังธรรมจากพระองค์แล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิตนำแรงคิด ไปประพฤติปฏิบัติมีการเติมเต็มความสมบูรณ์ทางใจเนื่องจากมีสติและมีปัญญาเพิ่มขึ้นในธรรม

ปัญญาเท่านั้นที่จะทำให้ความหลงผิดลดลงไปได้ ความตั้งใจจริง ที่พากเพียรในการมีธรรมเท่านั้นที่จะเป็นหนทางนำทุกคนไปสู่ความเป็น คนที่สมบูรณ์ขึ้น

ทั้งหมดนี้ก็ด้วยจากพระวิริยะของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ที่มีต่อ พระศาสนา ธรรมเทศนา พระโอวาท บทอบรมกรรมฐานที่พระองค์ได้ บรรยายนับครั้งไม่ถ้วนต่อเนื่องมายาวนาน เป็นแสงธรรมส่องใจ ประชาชนให้สว่างไสวสุขสงบมากขึ้นทุกวัน สมดังพระทัยที่เจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราช ทรงตั้งจิตปรารถนาไว้ ...ขอทำงานรับใช้พระพุทธศาสนา เป็นผู้เจริญรอยตามพระพุทธองค์เพื่อเปิดประตูใจให้ประชาชนมีธรรม และน้อมจิตรับพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตรนิจันรันดร์

แสดงธรรมแก่ชาวต่างประเทศ

ในโอกาสหนึ่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ องค์ทะไลลามะ ประมุขแห่ง

ศาสนจักรที่เบตาได้เสด็จเยือนวัดบวรนิเวศวิหาร ครั้งนี้องค์ทะไลลามะ ทรงปรารภกับเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชซึ่งดำรงสมณศักดิ์ที่พระศาสนโศภณ ว่า พระองค์สนใจการปฏิบัติสมาธิกรรมฐานแบบเถรวาท เจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราช ก็ทรงให้คำแนะนำแลกเปลี่ยนกับองค์ทะไลลามะถึงแนวทาง ต่อมาในต้นปี พ.ศ. ๒๕๑๒ วัดบวรนิเวศวิหารเริ่มคึกคักไปด้วย ชาวต่างประเทศที่ไปศึกษาพระพุทธศาสนา

ณ พระอุโบสถทุกวันอาทิตย์มีการแสดงธรรมแก่ชาวต่างประเทศ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงมอบให้พระที่จบการฝึกอบรมจากสำนักฝึก อบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศบ้างพระชาวต่างประเทศที่จำพรรษา อยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารและได้รับการอบรมจากพระองค์แล้วบ้าง ผลัด เปลี่ยนกันเป็นผู้แสดงธรรมได้รับความสนใจจากชาวต่างประเทศเป็นอัน มากแต่ดำเนินไปได้ไม่นานต้องหยุดลงเนื่องจากขาดแคลนพระสงฆ์ที่มีความรู้ภาษาอังกฤษชำนาญพอที่จะแสดงธรรม

ด้วยพระเมตตาปรารภณาให้ชาวต่างประเทศได้รู้ได้ศึกษาพระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธองค์เช่นเดียวกับที่ประชาชนชาวไทยได้รับแม้มี อุปสรรคการขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญ พระองค์ก็ทรงไม่ย่อท้อ ไม่ล้มเลิก ความตั้งใจนี้ เพียงแต่รอคอยเวลาและความพร้อม

ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ พระองค์ทรงฟื้นฟูงานการแสดงธรรมแก่ชาวต่าง ประเทศนี้ขึ้นมาอีกครั้ง และครั้งนี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงสอนด้วย พระองค์เอง โดยบรรยายธรรมเป็นภาษาอังกฤษ

เวลานั้นวัดบวรนิเวศวิหารมีชาวต่างประเทศจากทุกมุมโลกทั้งจาก สหรัฐอเมริกา ยุโรป และเอเชีย เข้ามาอุปสมบทเป็นพระภิกษุเพิ่ม จำนวนขึ้นเรื่อยๆรวมทั้งมีผู้ที่สนใจมาฝึกปฏิบัติสมาธิกรรมฐานโดยเฉพาะ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช จึงทรงจัด "Dhamma Class" (ธรรมคลาส)

ชั้นที่กุฎิของพระองค์เอง ณ ห้องหน้ามุขชั้นล่าง ของตึกนาคคอยท่า ปราโมช จัดให้เป็นห้องเรียนธรรมะสำหรับชาวต่างประเทศโดยเฉพาะ

ແหม່ມເຂົ້າວັດ

“Dhamma Class” ได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจากปฏิบัติแล้ว ได้ผลจริงลูกศิษย์ฆราวาสชาวต่างประเทศหลายคนปฏิบัติจริงจังต่อเนื่อง มียุ่จำนวนไม่น้อย เช่น โจเซฟิน สแตนตัน ภริยาเอกอัครราชทูต สหรัฐอเมริกา ประจำประเทศไทย

นอกจากนี้ยังมีเจน แฮมิลตัน-เมอร์ริตต์ ซึ่งเดินทางมาจาก สหรัฐอเมริกาเพื่อสมัครเป็นลูกศิษย์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ประสพการณ์การเรียนรู้ในสิ่งเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ทรงสอนไว้ในหนังสือ “A Meditator’s Diary” หรือชื่อในฉบับแปลเป็นภาษาไทยว่า “ແหม່ມເຂົ້າວັດ” หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ในปีพ.ศ. ๒๕๒๑ และเป็นหนังสือ ส่งเสริมการอ่าน ระดับมัธยมศึกษา ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการด้วย

หนังสือແหม່ມເຂົ້າວັດทำให้เราได้เห็นภาพของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ในสายตาของชาวต่างประเทศ ซึ่งเจน แฮมิลตัน-เมอร์ริตต์ เขียนถึง เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ในครั้งแรกที่ได้พบว่าเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร เหลืองอร่ามนั่งนิ่งอยู่ในลักษณะเดียวกับพระพุทธรูปนั่งทำให้จิตใจเธอ สงบลง พระองค์รับสั่งภาษาอังกฤษกับเธอซ้ำๆ แผลวเบา และอ่อนโยน เพื่อถามภูมิความรู้ในพุทธศาสนาที่เธอมีก่อนแล้วจึงกล่าวอนุญาตให้เธอ เข้าเรียนวิชาการธรรมฐานกับพระองค์ได้

เจนยังบรรยายภาพในห้องเรียนตอนนั้นว่าเป็นห้องที่มีบรรยากาศ อิมโวลไปด้วยมิตรภาพ เริ่มเรียนตอนหกโมงเย็น มีผู้ปฏิบัติกรรมฐาน

หลายคน ทุกคนต้องถอดรองเท้าก่อนเข้ากุฏิ ภายในห้องมีลักษณะเหมือนห้องทำงาน มีเก้าอี้หลายตัว และโต๊ะใหญ่หันสมัยตัวหนึ่งทำให้ห้องน่าดู มีดอกไม้แจ่มพวงกุหลาบ กล้วยไม่ว่าน มะลิ ตกแต่งงดงามอยู่บนโต๊ะ มีการแยกนั่งชัดเจน ผู้หญิงอยู่ทางขวา ส่วนผู้ชายอยู่ทางซ้าย ในระหว่างเรียนมีการบริการชาจีนร้อนๆ สำหรับทุกคน...

ในส่วนเนื้อหาที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสงฆราชต่างประเทศนั้น เจนได้บันทึกเนื้อหาที่พระองค์รับสั่งไว้ในวันแรกว่า

“...ท่านควรเรียนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า พระองค์ท่านได้สอนว่าชีวิตคือ ‘ความทุกข์’...

“...พระองค์สอนว่า ‘สุข’ หรือความพ้นทุกข์ คือการละทิ้งความปรารถนาต่างๆ ออกให้หมด รวมทั้งความปรารถนาที่จะยึดมั่นในชีวิตด้วย...

“...พระพุทธองค์สอน ‘อนิจจา’ คือความไม่เที่ยง...

“...เพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงในเรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงสอนให้เราภาวนา คือ ชำระล้างจิตใจให้สะอาด ละทิ้งสิ่งชั่ว บำเพ็ญความดี ทำให้บริสุทธิ์ซึ่งสามารถกระทำได้โดยการภาวนา

“...เราจะต้องพัฒนาความมีสติ สติคือการจำได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับการลืม เป็นการตื่นซึ่งตรงกันข้ามกับการหลับ เป็นการรู้การเข้าใจ ซึ่งตรงกันข้ามกับการไม่รู้

“ความจริงเกิดจากตัวเราเอง ตัวเราคือหนังสือเล่มใหญ่

“...เราต้องตั้งใจฝึกสติ การฝึกความรู้สึก คือการตั้งสตินี้เราต้องเพ่งที่ลมหายใจ กำหนดรู้ลมหายใจของเรา ให้รู้สึกหรือกำหนดรู้สติโดยวิธีนี้ เราจะระลึกได้ และมีสติ”

พระองค์ทรงปูพื้นฐานความรู้ทางธรรมให้ผู้มาใหม่เข้าใจถึงการปฏิบัติ

กรรมฐานด้วยเนื้อหาที่เข้มข้น ชัดแจ้ง และไม่อ้อมค้อม จากนั้นทรง
นำผู้ปฏิบัติทั้งหมดย้ายจากห้องเรียนขึ้นไปนั่งกรรมฐานที่ชั้นบนของกุฏิ
ซึ่งเป็นห้องของพระองค์ที่มีมุ้งลวดปิดล้อม และมีพัดลมช่วยบรรเทา
ความอบร้อนและขับไล่ยุงรบกวน

เจนได้บันทึกอีกว่า เธอรู้สึกอบอุ่นใจมากที่ได้รับพระเมตตา
อนุเคราะห์ต่างๆ จากเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ซึ่งเป็นกำลังใจให้เธอมีความ
พยายามในการปฏิบัติตามคำสอน และสามารถก้าวหน้าในการฝึกฝน
กรรมฐานที่เมืองไทยครั้งนี้

อัจฉราวดี สตือคัมมันน์ : เรื่อง

หน้าที่ความรับผิดชอบของ

สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พ.ศ. ๒๕๘๔ เป็นสมาชิกสังฆสภาโดยตำแหน่งตามพระราช

บัญญัติคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๘๔ เป็นกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัยซึ่งแต่งตั้ง

ขึ้นตามความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๘๔

พ.ศ. ๒๕๘๘ เป็นพระวินัยธรชั้นอุทธรณ์

พ.ศ. ๒๕๘๙ เป็นเลขานุการสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวง

วชิรญาณวงศ์

- พ.ศ. ๒๔๙๙ รักษาการพระวินัยธรชั้นฎีกา
- พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นสัชฌมณตรีช่วยว่าการองค์การปกครองสั่งการ
องค์การปกครอง คณะธรรมยุต
- พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นกรรมการโครงการเชิดชูและบำรุงพระพุทธ-
ศาสนาโดยตำแหน่ง เป็นผู้รักษาการเจ้าคณะธรรมยุตภาค
ทุกภาค เป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร
- พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นกรรมการมหาเถรสมาคมและเป็นตลอดมาทุก
สมัยจนถึงปัจจุบัน เป็นอนุกรรมการพิจารณาร่างกฎหมายมหาเถร
สมาคมตลอดมาทุกสมัยเป็นอนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรการ
ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี
- พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นอนุกรรมการพิจารณาร่างระเบียบการเดินทาง
ไปต่างประเทศของพระภิกษุสามเณร
- พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นประธานอำนวยการฝึกอบรมพระธรรมทูตไป
ต่างประเทศ
- พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นประธานอนุกรรมการพิจารณาเรื่องวันสำคัญ
ทางพระพุทธศาสนาประจำปี ๒๕๑๑ เป็นประธานอนุกรรมการ
พิจารณาร่างระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยวิธีปฏิบัติในการปลูก
สร้างอาคารที่ดินของวัดซึ่งมีผู้เช่าอยู่เป็นประธานอนุกรรมการ
พิจารณาหลักเกณฑ์การยกเว้นค่าโดยสารรถไฟให้แก่พระภิกษุ
สามเณรในพระพุทธศาสนาเป็นอนุกรรมการพิจารณาแก้ไขข้อ
ขัดข้องในระหว่างวัดกับผู้เช่า (พ.ว.ช.)
- พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นประธานอนุกรรมการพิจารณาโครงการรับการ
ศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นประธานอนุกรรมการพิจารณาเรื่องการศึกษา
โรงเรียนมัธยมของคณะสงฆ์ เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
โครงการจัดตั้งโรงเรียนพระสังฆาธิการส่วนกลาง

พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นประธานอนุกรรมการพิจารณาร่างกฎหมาย
สมาคมว่าด้วยการลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุ

พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นประธานกรรมการบริหารสมาคมการศึกษาของ
คณะสงฆ์ เป็นเจ้าคณะนครหลวงกรุงเทพธนบุรี และเจ้าคณะ
จังหวัดสมุทรปราการ (ธรรมยุต)

พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นประธานอนุกรรมการพิจารณาปรับปรุงหลักสูตร
ศาสนศึกษาของคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นรองประธานคณะกรรมการอำนวยการจัดสร้าง
พุทธมณฑลฝ่ายสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นประธานคณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริม
พระพุทธศาสนา เนื่องในเทศกาลวิสาขบูชา เป็นประธานคณะ
กรรมการควบคุมการเรียไรของคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๓๑ รักษาการเจ้าอาวาสวัดญาณสังวรารามมหา
วิหารในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดชลบุรี

ทางคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นกรรมการเถรสมาคมคณะธรรมยุตประเภท
ชั่วคราว

พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นกรรมการเถรสมาคมคณะธรรมยุตประเภทถาวร

พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นกรรมการพิจารณาร่างระเบียบบริหารวัดธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นกรรมการคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นสังฆมนตรีสั่งการองค์การปกครองคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนสังฆมธิการคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นประธานกรรมการคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๓๑ รักษาการเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต

พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต

ทางการมหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นกรรมการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรม
ราชูปถัมภ์

พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นกรรมการอำนวยการมูลนิธิมหามกุฏราช
วิทยาลัยฯ เป็นกรรมการแผนกตำราของมูลนิธิมหามกุฏราช
วิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นผู้อำนวยการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ
เป็นประธานกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นนายกกรรมการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ
และเป็นนายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยฯ

หน้าที่พิเศษ

พ.ศ. ๒๔๙๕ ร่วมในคณะทูตพิเศษที่มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ
ส่งไปร่วมฉลองพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุพระอัครสาวก

ณ กรุงเทพมหานคร ประเทศกัมพูชา

พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นกรรมการตรวจชำระพระคัมภีร์ฎีกา

พ.ศ. ๒๔๙๗ ร่วมในคณะพระเถระแห่งคณะสงฆ์ไทยไปร่วม
ประชุมสมัชชาที่ ๒ แห่งนิสิตสงฆ์คายนาศาสนาพระไตรปิฎก ณ กรุงย่างกุ้ง
ประเทศพม่า

พ.ศ. ๒๔๙๙ สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ทรงเลือกให้เป็น “พระอภิบาล” (พระพี่เลี้ยง) ในพระภิกษุ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทรา-
ธิราช บรมนาถบพิตร ในระหว่างทรงผนวชเป็นพระภิกษุและ
เสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารระหว่างวันที่ ๒๒ ตุลาคมถึง
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นกรรมการมูลนิธิส่งเสริมกิจการศาสนาและ
มนุษยธรรม (ก.ศ.ม.)

พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นประธานกรรมการมูลนิธิส่งเสริมสันติภาพ

พ.ศ. ๒๕๑๖ ในฐานะกรรมการมหาเถรสมาคมและรองประธาน
กรรมการคณะธรรมยุตทรงได้รับฉันทานุมัติจากกรรมการคณะ
ธรรมยุตให้เสด็จไปตรวจการคณะสงฆ์และทรงเยี่ยมพุทธ-
ศาสนิกชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวม ๙ จังหวัด คือ
จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัด
อุบลราชธานี จังหวัดยโสธร จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม
จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นประธานกรรมการมูลนิธิส่งเสริมประชาชนเคราะห์

พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นประธานอำนวยการมูลนิธิมหาวชิราลงกรณ์

พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในการทรงผนวชนพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามและเป็นพระอาจารย์ถวายการอบรมพระธรรมวินัยขณะที่พระภิกษุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมารเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ระหว่างวันที่ ๖-๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๑

พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นประธานอำนวยการมูลนิธิสิรินธร
พ.ศ. ๒๕๒๔ ในฐานะกรรมการมหาเถรสมาคมและประธานกรรมการคณะธรรมยุตทรงได้รับฉันทานุมัติจากกรรมการคณะธรรมยุตให้เสด็จไปตรวจการคณะสงฆ์และทรงเยี่ยมพุทธศาสนิกชนในภาคเหนือรวม ๑๐ จังหวัด คือ จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดตาก จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดกำแพงเพชร

พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นผู้ถวายพระธรรมเทศนามงคลวิเสสภกในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และถวายตลอดมาจนถึงพ.ศ. ๒๕๔๓

พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นประธานกรรมการมูลนิธิวัดญาณสังวราราม ในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นประธานกรรมการมูลนิธิพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นผู้อำนวยการอภิธรรมนำพระบรมศพสมเด็จพระ

พระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่๗ ในกระบวน
พระราชอิสริยยศสู่พระเมรุมาศ ณ ท้องสนามหลวง

- เป็นรองประธานกรรมการสังคีตการกสงฆ์ ในการ
สังคายนาพระธรรมวินัย ตรวจชำระพระไตรปิฎก

- เป็นสังฆปาโมกข์ปาลิวิโสธกพระวินัยปิฎก ในการ
สังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกเนื่องในวโรกาส
มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ พระบาทสมเด็จพระ

ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถ

บพิตร จนสำเร็จทันในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นประธานกรรมการมูลนิธิแผ่นดินธรรมเป็น

ประธานกิตติมศักดิ์มูลนิธิสงเคราะห์และฟื้นฟูจิตใจผู้ติดยาเสพติด

พ.ศ. ๒๕๓๒ สด็จเยี่ยมพระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนใน

๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ สงขลา สตูล ยะลา ปัตตานี

นราธิวาสตามคำกราบทูลอาราธนาของศูนย์อำนวยการบริหาร

จังหวัดชายแดนภาคใต้ ระหว่างวันที่ ๑๒-๑๔ กันยายน

พ.ศ. ๒๕๓๒

พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นประธานสงฆ์ในการเจริญพระพุทธมนต์

พระราชพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปชัยวัฒน์และพระกริ่งสมเด็จพระ

พระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเจริญพระชนมายุ ๘๐

พรรษา และเป็นประธานจุดเทียนชัยทรงนั่งปรก ณ พระอุโบสถ

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ปริญญาตรีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ส่วนหนึ่ง)

พ.ศ. ๒๕๒๙ มหาวิทยาลัยรามคำแหง วิทยาลัยปริญญาปรัชญา

ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๓๒ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาลัยปริญญาอักษรศาสตร์

ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๓๓ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์

แห่งคณะสงฆ์ไทย วิทยาลัยปริญญาพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๓๗ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยปริญญาศิลปศาสตร์

ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาและศาสนา

พ.ศ. ๒๕๓๘ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ วิทยาลัยการศึกษาศาสตร์

ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาบริหารการศึกษาศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๓๙ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาลัยปริญญาศิลปศาสตร์

ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๔๑ มหาวิทยาลัยขอนแก่น วิทยาลัยปริญญาตรีบัณฑิต

กิตติมศักดิ์ สาขาภาษาไทย

พ.ศ. ๒๕๔๓ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาลัยปริญญาศิลปศาสตร์

ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๔๕ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิทยาลัยปริญญาศิลป

ศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน

- เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร
- ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

- นายกสภาการศึกษามหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
- ผู้อำนวยการโรงเรียนสังฆาธิการคณะธรรมยุต
- นายกกรรมการมหายามกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรม
ราชูปถัมภ์
- ประธานกรรมการมูลนิธิวัดญาณสังวราราม ในพระบรม
ราชูปถัมภ์
- ประธานกรรมการมูลนิธิพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
- เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต
- รักษาการเจ้าอาวาสวัดญาณสังวรารามในพระบรมราชูปถัมภ์
- ประธานคณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพุทธมณฑล
ฝ่ายสงฆ์
- ประธานคณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพุทธศาสนา
เนื่องในเทศกาลวิสาขบูชา

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช
ที่ป้อน้ำมนต์
สมเด็จพระพุฒาจารย์
(โต พรหมรังสี)
วัดอินทรวีหาร

ทรงฉายพระรูปร่วมกับ
ผู้สำเร็จการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เสด็จเปิดประชุมกรรมการมหาเถรสมาคม
ณ พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศฯ
วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕

เสด็จทำวัตรที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศฯ

“จรถ ภิกขเว จาริกัม พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย
โลกานุกมฺพาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानิ..”

พระไตรปิฎก เล่ม 4 มหาวรรค หน้า 39

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ขอท่านจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก
เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก
เพื่อสงเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล
เพื่อความสุขแก่เทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย...”

กลิ่นหอมที่ฟุ้งขจรสู่สากล

ตลอดหลายปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงวางพื้นฐานสำหรับเป้าหมายใหญ่อีกเป้าหมายหนึ่งใน ภายหน้าอย่างมิได้ทรงย่อท้อ นั่นคือ เผยแผ่พระธรรมคำสอนของ พระพุทธองค์ให้่องงามไปบุลย์ยิ่งขึ้นในสากลโลก

เจ้าพระคุณสมเด็จพระทรงปฏิบัติพระกรณียกิจในต่างประเทศมาแต่ ครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ

ด้วยความทุ่มเทของพระองค์ที่ทรงริเริ่มสืบสานสายสัมพันธ์ระหว่าง คณะสงฆ์รัฐบาลและพุทธศาสนิกชน กิจการพระพุทธศาสนาในหลาย ประเทศได้รับการฟื้นฟูและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

สมโภชพระบรมสารีริกธาตุที่กัมพูชา

ปีพ.ศ.๒๕๙๕ ในโอกาสที่ประเทศกัมพูชาอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ และพระอรหันตธาตุจากมหาโพธิสมภาคอินเดียไปยังกัมพูชาโดยผ่าน กรุงเทพมหานครนั้น กัมพูชาได้อาราธนาและเชิญผู้แทนไทยไปร่วม การฉลองสมโภชด้วย

รับการต้อนรับที่
สนามบินลีทาร์ระนคร
ลุมพินี ประเทศเนปาล

นายกรัฐมนตรี ชวนฯ เชน บาฮะดูร์
เทอวา กล่าวถวายการต้อนรับผู้
ประเศเนปาล พ.ศ. ๒๕๕๒

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๘
เสด็จวัดลามะ ในกรุงกาฐมาณฑุ
ประธานโอวาท

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ พิธีต้อนรับที่วัดอนันันทกฐิ ประเทศเนปาล

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ครั้งเป็นพระโศภนคณาภรณ์ ทรงเป็นหนึ่งในผู้แทนจากไทยเดินทางไปร่วมการฉลองสมโภชในครั้งนี้ซึ่งสมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี สังฆนายกฝ่ายมหานิกาย สมเด็จพระปิตุลาเจ้าฟ้ากรมพระมณีเรศ เสด็จมาต้อนรับ และพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ทรงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตธาตุสู่รฤกษบถดอกไม้เพื่อแห่สู่กรุงพนมเปญ

ขบวนแห่พระธาตุเคลื่อนไปตามถนนหลายสาย ผ่านวัดวาอาราม และบ้านเรือนที่พากันตกแต่งตั้งโต๊ะบูชาเรียงรายไปท่ามกลางประชาชนที่รอรับอยู่ข้างทาง เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงบันทึกไว้ว่า

“เมื่อถึงกรุงพนมเปญแล้วแน่นขนัดทั้งสองข้างถนนเกือบตลอด แต่เมื่อเข้ากรุงพนมเปญเย็นมาก และค้ำก่อนที่จะถึงปลายทาง...”

ปลายทางนั้นคือวัดพระแก้วพระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตธาตุ ได้ตั้งประดิษฐาน ณ พระอุโบสถของวัดแห่งนี้โดยมีพุ่มดอกบัวทรงข้าวบิณฑ์ของคณะธรรมยุตที่คณะผู้แทนไทยนำมาบูชา ตั้งอยู่บนโต๊ะทางด้านหน้าพระธาตุด้วย

การเสด็จไปประเทศกัมพูชาในครั้งนี้นับว่าเป็นการสืบสายความสัมพันธ์ระหว่างวัดบวรนิเวศวิหารกับราชวงศ์กัมพูชาเพราะตั้งแต่ในยุคพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวราชวงศ์ของกัมพูชาเสด็จมาทรงผนวชศึกษาที่วัดบวรนิเวศวิหารเป็นประจำ

ประชุมฉกฐิสังคายนา

ในช่วงครบ ๒๕ ศตวรรษพุทธกาล ประเทศเมียนมาร์ (พม่า) ได้จัดทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ที่เมืองย่างกุ้ง เรียกว่า การประชุมฉกฐิสังคายนา หรือการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๖

เจ้าพระคุณสมเด็จพระร่วมเดินทางไปกับคณะผู้แทนจากประเทศไทย โดยเช่าเครื่องบินไป ทรงบันทึกถึงการเดินทางว่า

“ค่าเช่าเครื่องบินคิดเฉลี่ยคนละ ๘๕๐ บาท”

แต่ผู้แทนคณะสงฆ์ไปโดยอนุเคราะห์ของรัฐบาลไทย เพื่อปฏิบัติหน้าที่ในการประชุมเพื่อพระพุทธศาสนาครั้งนี้

นอกจากไทยแล้วยังมีผู้ร่วมประชุมจากกัมพูชาลาว และเวียดนาม รวมทั้งนายกรัฐมนตรีกัมพูชาสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ นายกรัฐมนตรีของเมียนมาร์ อุณู และประธานาธิบดีของเมียนมาร์ อุบาอู

การประชุมใช้เวลารวมทั้งสิ้น ๑๐ วัน ในช่วงว่างจากการประชุม เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณีได้เสด็จไปเยี่ยมชมนัดและพุทธสถานหลายแห่งเช่น วัดพญาใจใต้ซึ่งเจ้าอาวาสเป็นอาจารย์ใหญ่ทางคันถธุระ วัดสาสนายายิต้า วัดฝายวิปัสสนาธุระที่มีท่านมหาศรีสยาตออุโสภาเป็นเจ้าอาวาสรวมทั้งสำนักกรรมฐานของอุบาชิน และสำนักธรรมกถึกของพระชวีตะโก

การเสด็จเมียนมาร์ครั้งนี้ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างทั้งสองประเทศ ในเวลาต่อมาเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณีได้รับสมณศักดิ์พิเศษจากรัฐบาลเมียนมาร์ถวายสมณศักดิ์ชั้นอภิธรรมจารุคุณซึ่งเป็นที่ตำแหน่งสูงสุดของคณะสงฆ์ประเทศเมียนมาร์เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณีก็ทรงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศมาตลอดความสัมพันธ์อันดีดังกล่าวสะท้อนออกมาในรูปแบบของการประทานความอนุเคราะห์ต่างๆให้แก่คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนเมียนมาร์หลังสุดได้ประทานความอนุเคราะห์ให้กับเหยื่อภัยธรรมชาตินาร์กิส

...เมียนมาร์จึงเป็นบ้านใกล้เรือนเคียงชาวพุทธที่ยังรักษาสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเป็นเพื่อนบ้านที่ทรงพระเมตตาเสมอ

พุทธประวัติที่ส่องสว่างที่ประเทศอังกฤษ

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ในฐานะประธานกรรมการอำนวยการฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ ทรงส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศอังกฤษจนมีผู้สนใจมาศึกษาปฏิบัติเพิ่มขึ้นแล้วเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชก็ได้เสด็จไปเป็นประธานสงฆ์ในพิธีเปิดวัดพุทธปทีปที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

วันนั้นเป็นวันที่ ๑ สิงหาคม ชาวไทยและข้าราชการในสหราชอาณาจักรประมาณ ๒๐๐ คนพากันมาร่วมเรียงแถวรอรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ซึ่งเสด็จมาทรงประกอบพิธีเปิดวัดพุทธปทีปที่วัดไทยแห่งแรกในประเทศอังกฤษและในทวีปยุโรป

ในโอกาสนั้นตรงกับวันอาสาฬหบูชาพอดีเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชได้ถวายเทศน์กัณฑ์ “พุทธประวัติที่ปกเกล้า” ที่กล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่นำความสุขสู่ผู้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และเป็นเทศน์ที่ทรงแต่งถวายในชื่อวัดคือวัดพุทธปทีปทรงเขียนกัณฑ์เทศน์เป็นภาษาอังกฤษด้วยพระองค์เอง

จากนั้นเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงเยี่ยมชมกิจการพระธรรมทูตในประเทศฝรั่งเศส สวิตเซอร์แลนด์ อิตาลี และกรีซ เพื่อเจริญมิตรไมตรีตลอดจนหยั่งรากพระพุทธศาสนาเถรวาทลงสู่ดินแดนตะวันตก

ในปีต่อๆ มา ก็ได้เสด็จไปดูกิจการพระศาสนาในประเทศอื่นๆ อีกหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นศรีลังกา อินโดนีเซีย ปากีสถาน อินโดนีเซีย ออสเตรเลีย ฟิลิปปินส์ หรือสิงคโปร์ การเดินทางของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เกิดผลสำคัญตามมาหลายประการ ทั้งการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในดินแดนที่พระพุทธรูปศาสนาดับสิ้นแล้วและการเพิ่มความเข้มแข็งให้กิจการพระศาสนาเพื่อการเผยแผ่อย่างมั่นคงสืบไป

บุกเบิกการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศอินโดนีเซีย
ไตโตในโลกล้วนอนิจจัง จริ่งแท้ตั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ไม่เว้น
แม้แต่พระพุทธศาสนาเองที่เคยรุ่งเรืองในอินโดนีเซียตั้งแต่สมัยอาณาจักรศรีวิชัยและพระพุทธศาสนามหานิกายของอาณาจักรศรีวิชัยยังแผ่อิทธิพลเข้ามาถึงภาคใต้ของประเทศไทยด้วย

แต่แล้วพระพุทธศาสนาก็มีอันสูญญไปเกือบสิ้นเมื่อราชวงศ์มัชปาหิตเสื่อมลงและชาวอินโดนีเซียหันมานับถือศาสนาอิสลามแทน

โดยมีคำพยากรณ์จากราชบุตรราชวงศ์มัชปาหิตว่า อีก ๕๐๐ ปี
พระพุทธศาสนาจะกลับมา

จวบจนถึงกึ่งพุทธกาลเศษแสงเรืองรองแห่งพระพุทธศาสนาก็เริ่มปรากฏ

และเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชก็ได้มีบทบาทร่วมจุดแสงเรืองรองนี้

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ครั้นยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระศาสนโสภณ พร้อมด้วยคณะเดินทางไปดูกิจการพระพุทธศาสนาที่ประเทศอินโดนีเซีย ออสเตรเลีย และฟิลิปปินส์ และได้มีโอกาสพบกับพระชินรักขิต ซึ่งเป็นชาวอินโดนีเซียเชื้อสายจีนที่ได้บวชในพม่าเป็นพระภิกษุองค์แรกของอินโดนีเซียและปรารถนาจะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้

พระชินรักขิตเห็นว่าพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีความมั่นคงเป็นที่พึ่งพาให้การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาได้จึงได้ขอให้ทางคณะสงฆ์ไทยจัดส่งพระธรรมทูตไปช่วยซึ่งเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชก็ได้รับหลักการมาดำเนินการต่อ

ในปีถัดมา ทางคณะสงฆ์ไทยร่วมกับกรมการศาสนาในนามของ

รัฐบาลไทยจึงได้ตกลงส่งพระธรรมทูตไทยชุดแรกจำนวน 4 รูปไปยังประเทศอินโดนีเซีย สนองความต้องการของชาวพุทธในอินโดนีเซียซึ่งพระธรรมทูตทั้งสี่ก็ได้อยู่ปฏิบัติศาสนกิจในประเทศนี้ถึง ๑๐ ปีเศษ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชยังได้เสด็จไปให้การบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรชาวอินโดนีเซียครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ณ มหาเจดีย์บุโรพุทโธ ตามคำอาราธนาของหัวหน้าพระธรรมทูตไทยและพระชินรักขิตเถระโดยทรงให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรชาวอินโดนีเซีย ๕ คน พร้อมด้วยพระธรรมโสภณ (สนธิ์ กิจจาโร) ซึ่งภายหลังเลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นเป็นที่พระญาณวโรดม รองเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร

และต่อมาเสด็จไปบรรพชาอุปสมบทชาวอินโดนีเซียอีกจำนวน ๔๓ คน ณ เมืองสมารัง ประเทศอินโดนีเซีย ตามคำอาราธนาของคณะสงฆ์สังฆเถรวาทอินโดนีเซียในปี พ.ศ. ๒๕๒๐

...ปีที่ ๕๐๐ พอดีตามคำพยากรณ์ที่ว่าพระพุทธศาสนาจะกลับมารุ่งเรืองในประเทศนี้อีกครั้ง

จึงถือว่าทรงเป็นผู้ให้กำเนิดสมณวงศ์สายเถรวาทขึ้นในอินโดนีเซียยุคปัจจุบัน จนกระทั่งพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ปักหลักลงฐานในดินแดนนี้อย่างมั่นคงดังที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชแสดงธรรมกถาแก่พระใหม่ชาวอินโดนีเซียว่า

“ในสมัยก่อนประเทศไทยเคยได้รับพระธรรมจากราชอาณาจักรศรีวิชัยในอินโดนีเซียมาบัดนี้คณะสงฆ์ไทยได้นำแสงแห่งพระธรรมนั้นกลับคืนมายังอินโดนีเซีย”

หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี เคยไปเยี่ยมมชมวัดต่างๆ ในสายธรรมยุคที่อินโดนีเซีย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ เช่น วัดมัชฌิมศาสนวงศ์ที่อยู่ติดเจดีย์เมณฑุต หรือวัดธัมมทีปารามที่บาตู มาลัง สุราบายา และได้บันทึกถึง

พิธีสมโภชพระบรมสารีริกธาตุ
ที่วัดพระแก้ว ประเทศกัมพูชา

วันที่ ๕-๑๐ เมษายน ๒๕๕๑ ร่วมการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธ
เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ที่ประเทศญี่ปุ่น

ความประทับใจว่า “แต่ละแห่งเราได้เห็นด้วยความปลื้มใจ ทุกเย็นจะมี พุทธบริษัททั้งหญิงชายและหนุ่มแก่ มารวมไหว้พระสวดมนต์มิได้ขาด หลังจากนั้นพระท่านก็จะเทศนาอบรมและพาให้ทำสมาธิกันเป็นประจำ”

สถานที่สำหรับใช้เป็นที่ปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระยะแรกเป็นการดัดแปลงอาคารบ้านเรือนที่มีอยู่แต่ในปีพ.ศ. ๒๕๒๘ ก็ได้มีการก่อสร้างวัดขึ้นเป็นแห่งแรกในอินโดนีเซีย ชื่อว่า วัดจากร์ตาธรรมจักรชัยซึ่งเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานพร้อมคณะพระสงฆ์อีก ๑๙ รูปจากประเทศไทย ไปทรงประกอบพิธีผูกพัทธสีมาอุโบสถวัดจากร์ตาธรรมจักรชัยนี้ ณ กรุงจากร์ตา ระหว่างวันที่ ๒๒-๒๕ สิงหาคมเป็นการผูกพัทธสีมาอุโบสถวัดพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นครั้งแรกในประเทศอินโดนีเซีย

ทุกวันนี้มีวัดทางพระพุทธศาสนากระจายอยู่ทั่วไปในอินโดนีเซียรวมทั้งพระสงฆ์จำนวนมากที่กำลังทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาและเป็นที่พึ่งทางใจแก่พุทธศาสนิกชนชาวอินโดนีเซียโดยได้รับความสนับสนุนช่วยเหลือโดยตรงจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช

ออสเตรเลีย

ครั้งหนึ่งเส้นทางการเดินทางไปดูกิจการพระศาสนาของคณะเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชมุ่งไปยังออสเตรเลียแดนจึงใจที่มีชาวเอเชียที่นับถือและสนใจพระพุทธศาสนาไปอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเป็นอีกแห่งที่พระพุทธศาสนาจักรแผ่กระจายได้ง่ายและกว้างไกล

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงมีพระประสงค์ให้มีพระสงฆ์อยู่เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศออสเตรเลียในฐานะผู้อำนวยการมหามกุฏราชวิทยาลัยจึงเสนอเรื่องการจัดตั้งสำนักสงฆ์ไทยในออสเตรเลีย ต่อ

คณะกรรมการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยและผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบโดยการจัดตั้งสำนักสงฆ์นี้อยู่ในความอุปถัมภ์ของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ต่อมาก็ได้ทรงจัดส่งพระภิกษุไทยร่วมกับพระภิกษุชาวต่างประเทศ (ซึ่งบวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร) ออกไปปฏิบัติศาสนกิจเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ และมีการจัดตั้งวัดขึ้นตามมา

วัดแห่งนี้เป็น วัดพุทธรังษีสแตนมอร์ นครซิดนีย์ ตั้งอยู่ที่ถนนสแตนมอร์ในเมืองซิดนีย์ รัฐนิวเซาท์เวลส์ เป็นวัดพระพุทธศาสนาเถรวาทแห่งแรกในทวีปออสเตรเลีย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารได้เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดวัดอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. ๒๕๑๘

จากนั้นก็ยังมีวัดสาขาเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่ง เช่น วัดพุทธรังษีอานันเดล ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากสแตนมอร์นัก วัดป่าพุทธรังษีลูเมียร์ และวัดธัมมธโร ที่กรุงแคนเบอร์รา เป็นต้น

เสด็จศรีลังกา สานสัมพันธ์ที่มีมากกว่า ๘๐๐ ปี

ในฐานะกรรมการมหาเถรสมาคมเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้ตามเสด็จสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) เสด็จเยือนประเทศศรีลังกาอย่างเป็นทางการ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ตามคำทูลอาราธนาของรัฐบาลศรีลังกา เพื่อสานสัมพันธ์ไมตรีและทางศรีลังกาก็ต้องการตอบแทนไมตรีของรัฐบาลไทยที่ได้นิมนต์พระมหานายกของสยามวงศ์นิกายแห่งลังกามาเยือนประเทศไทยในปีก่อนหน้านั้น

...

“ซ้าอู...ซ้าอู...ซ้า...” เสียงจากแถวนักเรียนและประชาชนตามเส้นทาง

ในเมืองโคลัมโบ ที่รถสมเด็จพระสังฆราชและคณะผ่าน พร้อมโบกธงชาติหรือธงฉัพพรรณรังสีแสดงความต้อนรับบ้างก็ยกมือพนม“เหนือเศียรเกล้า”

ตามบ้านเรือนประดับตกแต่งเป็นพิเศษขึ้นมาด้วยธงทิวประดับประดาประดับตกแต่งด้วยก้านจันทน์ ดอกและใบมะพร้าว ดูเรียบง่ายแต่จริงใจ และตั้งใจบ้างก็ใช้เชือกขึงแล้วเอาก้านมะพร้าวฉีกห้อยแขวนทุกแห่งหนจัดการต้อนรับขบวนเสด็จอย่างเต็มยศเต็มกำลัง

ศรีลังกา หรือลังกาในชื่อเดิม เป็นประเทศที่มีประชาชนยากจนจำนวนมากและประเทศนี้ก็เคยตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งต่างชาตินานถึง ๔๔๓ ปี พระสงฆ์ก็สูญสิ้นไปจากประเทศนี้ถึง ๒ ครั้งด้วยกัน ชาวลังกาเคารพบูชาพระเขี้ยวแก้วมากเช่นเดียวกับที่ชาวไทยบูชาพระแก้วมรกต แต่พระเขี้ยวแก้วก็เคยถูกฝรั่งที่มายึดเมืองทูปทำลายทิ้งทะเลเดชะบุญพระเขี้ยวแก้วที่ถูกทำลายนั้นไม่ใช่ของค์จริง

การเสด็จเยือนศรีลังกาครั้งนี้ ได้ทรงสักการะพระเขี้ยวแก้วที่ประดิษฐานอยู่ในวัดพระทันตธาตุ ซึ่งปกติจะไม่ได้เปิดให้ชมพระเขี้ยวแก้วและในการเปิดให้ชมแต่ละครั้งเป็นพิธีที่ต้องที่สำคัญมาก การเสด็จเยือนของสมเด็จพระสังฆราชและคณะยังสถานที่สำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาจึงแสดงให้เห็นมิตรไมตรีที่มีต่อกันซึ่งสืบย้อนไปได้ถึง ๘๐๐ ปีก่อนที่ลังกาส่งพระสงฆ์มาช่วยประเทศไทยฟื้นฟูพระพุทธศาสนา และเมื่อ ๒๐๐ กว่าปีก่อน หรือในสมัยอยุธยา พระพุทธศาสนาในลังกาเสื่อมโทรมถึงกับสูญสิ้นพระสงฆ์ พระสงฆ์จากไทยก็ได้ไปช่วยฟื้นฟู

ด้านศาสนสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ศรีลังกากับวัดบวรนิเวศวิหารนั้น มีมาตั้งแต่ยุคสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครองวัดบวรนิเวศวิหาร จนมีหมู่กุฏิรับพระสงฆ์ลังกาโดยตรง เรียกว่า “คณะลังกา”

วัดบวรนิเวศวิหารกับพระสงฆ์ลังกาก็สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดมานานมากกว่าร้อยปี

สู่ชมพูทวีป

เป็นเวลากว่า ๒๕ วันที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในฐานะประธานสภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัยเสด็จไปดูการพระศาสนาและการศึกษาที่ประเทศปากีสถาน เนปาล และอินเดียพร้อมด้วยพระเทพกวี (ประยูร สนฺตงกูโร (สมณศักดิ์สุดท้ายที่สมเด็จพระญาณวโรดม) เลขานุการสภาการศึกษา ในช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๓

ในโอกาสเดียวกัน เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังทรงได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคมให้เป็นผู้แทนของคณะสงฆ์ไทยไปเยี่ยมเยียนพระสงฆ์และวัดพระพุทธศาสนาในประเทศปากีสถานตะวันออก (ปัจจุบันคือบังกลาเทศ) ด้วย

เนื่องจากปากีสถานตะวันออกเพิ่งประสบพายุไซโคลนถล่มเมือง มีผู้เสียชีวิตนับแสน และเดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยและอาหารการกินอีกจำนวนมากคณะพระสงฆ์จากไทยจึงนำสาสน์ของสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) ถึงพุทธศาสนิกชนชาวปากีสถานตะวันออกซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเมืองจิตตอกองพร้อมทั้งจัดหาวัสดุสิ่งของต่างๆ และของใช้สำหรับพระภิกษุจำนวนหนึ่งนำไปมอบแก่พระภิกษุสามเณรและชาวพุทธในประเทศปากีสถานตะวันออก

จากนั้นจึงได้เดินทางต่อไปยังประเทศเนปาล และอินเดีย

คณะเดินทางได้ทำรายงานต่อมหาเถรสมาคมถึงความเป็นไปของพระพุทธศาสนาในแต่ละประเทศที่ได้ไปเยี่ยมเยียนมาซึ่งประเทศเหล่านี้กำลังต้องการความช่วยเหลือในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเนปาล

งานใหญ่จึงรออยู่ข้างหน้าอีกหลายงาน ทำให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระ
หวนคืนสู่ประเทศนี้อีกหลายครั้ง

บวชศากยะที่เนปาล

“ตอนนั้นพระในเนปาลมีไม่มาก” พระ ดร. อนิล ธมฺมสาภิโย พระ
ภิกษุชาวเนปาลซึ่งมาบวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๑๘เล่า
ให้ฟัง

เจ้าพระคุณสมเด็จพระในขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่พระสาสนโสภณ
“เสด็จถึงเนปาลในปี ๒๕๑๓ และรับสั่งถามกับคณะสงฆ์เนปาลที่มารับ
เสด็จว่าทางสงฆ์ไทยมีอะไรจะช่วยสงฆ์เนปาลได้บ้างพระผู้ใหญ่ในที่นั้น
ขอสองข้อ คือ หนึ่ง ขอให้ส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่ สอง อยากรให้
ประเทศไทยสนับสนุนการฝึกอบรมภิกษุสามเณรเพื่อกลับไปฟื้นฟูพระ
ศาสนาในแผ่นดินเกิดของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า”

ในข้อหลังนี้พระองค์สามารถจัดการได้ด้วยพระองค์เองทันทีคณะสงฆ์
เนปาลจึงส่งพระภิกษุสามเณรมาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารในพระอุปถัมภ์
ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๑๔ จำนวน ๑ รูป นับเป็นครั้งแรก
ในการเปิดความสัมพันธ์ช่วยเหลือฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเถรวาทในเนปาล

พระจากเนปาลรูปแรกนี้มาเรียนที่สภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
ในหลักสูตรพิเศษ ๓ ปีสำหรับพระภิกษุและสามเณรชาวต่างประเทศ
และเรียนปริญญาโทที่อินเดีย แล้วไปเป็นธรรมทูตเผยแผ่พระพุทธ
ศาสนาที่ออสเตรเลียระยะหนึ่ง ถัดจากนั้นพระจากเนปาลที่มาเรียน
ในเมืองไทยก็คือสามเณรอนิลนี่เอง

“เห็นท่านครั้งแรกประทับใจกับความเอ็นดูที่ท่านแสดงออก ความ
ตกใจหายหมด”

แล้วสามเณรอนิลก็ได้อยู่ศึกษาและรับใช้พุทธศาสนาในเมืองไทย
เรื่อยมารวมทั้งเป็นกำลังสำคัญของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชในการประสาน
งานเพื่อการฟื้นฟูและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเนปาล

ช่วงวันที่ ๑๑-๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ หลังจากพระภารกิจการ
ร่วมประชุมสหพันธ์คีตาอาศรมสากลในฐานะพระอาคันตุกะพิเศษ ณ
ประเทศอินเดียเสร็จสิ้นแล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชก็ได้เสด็จไปเยี่ยมชม
กิจการพระศาสนา ณ ประเทศเนปาลอีกครั้งหนึ่ง

จากนั้นอีก ๕ ปีต่อมา เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเสด็จพร้อมด้วยคณะ
สงฆ์จากประเทศไทยไปเป็นประธานบรรพชากุลบุตรศากยะแห่งเนปาล
จำนวน ๗๓ คน ณ กรุงกาฐมาณฑุ ประเทศเนปาล ตามคำอาราธนาของ
คณะสงฆ์เนปาล ระหว่างวันที่ ๒๓-๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๘ การ
บรรพชาครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานไตร ๒๐ ไตร

จึงเป็นเหตุการณ์ที่ต้องจารึกไว้ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาของ
เนปาลที่นอกจากจะเป็นการบรรพชาในพระบรมราชานุเคราะห์เป็นครั้ง
แรกแล้ว ยังเป็นการบรรพชากุลบุตรศากยะจากทั่วประเทศเนปาลด้วย

ภายในศรีกิริติวิหารอันเป็นสถานที่ประกอบพิธีบรรพชาจึงเนืองแน่น
ล้นออกไปถึงด้านนอก และเมื่อทรงนำสามเณรใหม่ออกบิณฑบาต
ขบวนพระเรียงรายเป็นแถวยาวก็เป็นที่สนใจของชาวเมืองทั่วไปอย่างยิ่ง
ภาพเช่นนี้ได้ห่างหายไปจากดินแดนพุทธประสูติดังกล่าวมานานมาแล้ว

พระภารกิจของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช จึงนับได้ว่าช่วยค้ำจุนหนุนนำ
ให้พระพุทธศาสนาในประเทศเนปาลมั่นคงถาวรยิ่งขึ้น

...

หลังจากเสร็จพิธีบรรพชา และเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เสด็จกลับ

เมืองไทยแล้ว พระ ดร. อนิลยังอยู่จัดการงานต่างๆ ต่อ ระหว่างนั้น มี
ครอบครัวชาวเนปาลครอบครัวหนึ่งมาบอกว่าจะขอกราบเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระสังฆราช ด้วยความรักความศรัทธาในพระองค์ท่าน

“พอทราบข่าวว่าสมเด็จพระสังฆราชจากเมืองไทยมาที่กรุงรัตนโกสินทร์
พวกเขาก็รีบเร่งมาทันที ต้องเดินเท้า ๔-๕ วัน จึงมาถึง”

แต่ก็ต้องผิดหวัง น้ำตาคลอกลับไป ช่างน่าสงสาร แต่ก็ต้อง
ปลอบปล้ำกับแรงศรัทธาที่เขามีต่อสังฆมิตร์ของไทย

วัดไทยในเนปาล

การบรรพชากุลบุตรชาวเนปาล๗๓รูปในนครกรุงรัตนโกสินทร์ส่งผลให้
เกิดการตื่นตัวในการบวชเพื่อศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนากันอย่างกว้าง
ขวางเห็นได้ชัด

ก้าวต่อไปของการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในเนปาลได้แก่การสร้างวัด
๑๘-๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๘ จึงเป็นอีกช่วงวันสำคัญของ
ชาวพุทธเนปาล

...บริเวณหน้าอาคารสนามบดินทร์ภูวันของเนปาล ธงธรรมจักรและ
ธงฉัพพรรณรังสีโบกสะบัดจากปลายด้ามในมือของชายหญิงจำนวนมาก
ที่คอยเฝ้ารับเสด็จเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชมีแผ่นผ้าเขียนถวายเป็น
ถรณ์ที่พื้นเมืองตีประโคนพุทธศาสนิกชนสองข้างทางโปรยดอกไม้เมื่อรถ
พระประเทียบผ่าน และโค้งตัวกราบไหว้ตลอดทาง

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เสด็จมาพร้อมคณะในครั้งนี เพื่อทรงเป็น
ประธานวางศิลาฤกษ์วัดไทยลุมพินี ณ เมืองลุมพินี ประเทศเนปาล ซึ่ง
รัฐบาลไทยและผู้ศรัทธาร่วมบุญได้จัดสร้างขึ้นถวายเป็นพุทธบูชาและ
เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสทรง

ครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี

บริเวณที่ตั้งวัดไทยลุมพินีอยู่ในบริเวณทลสังเขวนียสถานทีประสูติ
ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ สวนลุมพินีวัน ประเทศเนปาล รัฐบาลไทย
ทำสัญญาเช่าที่ดินนี้เพื่อสร้างวัดจากรัฐบาลเนปาล จำนวน ๒ แปลง
รวมพื้นที่ ๑๓ ไร่เศษ เป็นระยะเวลา ๙๙ ปี

...

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชได้มาดูแลความคืบหน้าของการสร้างอุโบสถวัด
ศรีกิริติวิหารเมืองกิริติปุระที่ทรงให้การอุปถัมภ์เป็นประธานการก่อสร้าง
เป็นอุโบสถแบบสถาปัตยกรรมไทยหลังแรกในเนปาลตามมาด้วยเจดีย์
ทรงลังกาศิลปะสถาปัตยกรรมไทยเช่นกันทำให้วัดนี้มีความโดดเด่นชาว
เมืองและนักท่องเที่ยวพากันมาสักการบูชามากขึ้น

นอกจากนี้ยังทรงทำพิธีบรรจุพระบรมธาตุ ๙ องค์ และเปิดอาคาร
“ไทยกิริติ ภาวัน” ภายในวัดศรีกิริติวิหาร ที่สร้างขึ้นเป็นศูนย์การศึกษา
พระพุทธศาสนาโดยมีหอสมุดพระพุทธศาสนาอยู่ภายในอาคารในพิธี
เปิดนั้นนายกรัฐมนตรีเนปาล ฯพลฯ เซร บาฮาดูร์ เทวา ได้กราบทูล
ถวายการต้อนรับ และถวายพระพร

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ยังได้ประทานพระธาตุแห่งพระนางพิมพา
๓ องค์ แก่วัดในโอกาสนี้ด้วย โดยอัญเชิญทั้งพระบรมธาตุและพระธาตุ
จากประเทศไทย คืนกลับสู่ถิ่นเดิม อันเป็นที่กำเนิดของพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าและพระนางพิมพา

เยือนจีน สานสัมพันธ์อันยั่งยืน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ระหว่างวันที่ ๒๐ มิถุนายน ถึง ๒ กรกฎาคม
รวม ๑๒ วันที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเสด็จเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน

เป็นทางการ ตามคำกราบทูลอาราธนาของรัฐบาลจีน

ทรงเป็นผู้นำทางศาสนาพระองค์แรกที่รัฐบาลจีนกราบทูลอาราธนา
เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้านำคณะสงฆ์จากประเทศไทยเสด็จเยือนเมือง
ต่างๆ คือ ปักกิ่ง ซีอาน कुนหมิง และสิบสองปันนา โดยได้รับการ
ต้อนรับเป็นอย่างดีจากประธานาธิบดีเจียงเจ๋อหมิน รัฐบาล และคณะ
สงฆ์ ตลอดจนพุทธศาสนิกชนชาวจีน

เป็นการเจริญศาสนสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนอย่างเป็นทางการเป็น
ครั้งแรกในประวัติศาสตร์แห่งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองและ
เป็นความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนจนถึงทุกวันนี้

เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๑ เกิดแผ่นดินไหวที่มณฑลเสฉวน เจ้าพระคุณ
สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยสุวิมล เจ้าคณะสงฆ์ภาค ๓ ทรงพระเมตตาช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติครั้งนี้ ทั้งคณะสงฆ์
และญาติโยมพุทธศาสนิกชนชาวจีนจึงมีพระบัญชาให้สำนักเลขานุการ
สมเด็จพระสังฆราชรับบริจาคปัจจัยและสิ่งของที่จำเป็นแก่การยังชีพเพื่อ
บรรเทาความเดือดร้อน

ในเบื้องต้นจีนต้องการเงินจำนวนมากปัจจัยที่ได้รับบริจาคมาจึง
ใช้จัดทำเต็นท์พักอาศัยขนาดใหญ่อัญเชิญพระนามย่อสุสซึ่งเป็นที่
สคัญลักษณะประจำพระองค์ มาประดิษฐานเพื่อความเป็นที่สิริมงคล
ได้จำนวนเต็นท์ ๙ หลัง และมีผู้แทนพระองค์พร้อมคณะ นำเต็นท์
ทั้งหมดไปมอบให้ที่เมืองเฉิงตู มณฑลเสฉวน

นอกจากนี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชยังประทานพระพุทธรูป “สมเด็จพระ
สุวามนังมงคลมิ่งเมืองเชียงแสน (สิงห์หนึ่งล้านทอง)” ขนาดหน้าตักกว้าง
๙ นิ้ว เนื้อบรอนซ์ปิดทองไปมอบยังวัดสำคัญที่ไต้หวันเนื่องในวโรกาส
ครบ ๑๙ ปีแห่งการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชอีกด้วย

เยี่ยมพุทธศาสนิกชนชาวไทยในทวีปอเมริกาและยุโรป การเสด็จทวีปอเมริกาและยุโรปในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ทรงเลือกเองว่า ประสงค์จะไปที่วัดไทยก่อน และจัดรายการธรรมเทศนาและแผ่เมตตา จิตแก่มหาชนคนไทยเป็นการเฉพาะ แล้วจึงไปวัดในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่นๆ

ตลอดเวลาที่จาริกอยู่ในเมืองต่างๆ กว่า ๑๐ เมือง เป็นเวลา ๑ เดือนนั้น ทรงได้พบปะพุทธศาสนิกชนจำนวนมาก ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ทรงแสดงธรรมให้คนไทยยึดมั่นในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์และยังได้ตอบปัญหาข้อใจทางธรรมและการปฏิบัติสมาธิ กรรมฐานแก่ผู้สนใจด้วย

ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ นอกจากจะทรงไปเยี่ยมวัดพุทธ-บทิปแล้วยังทรงเยี่ยมชมพระมหาวิหารเซนต์พอล ส่วนที่กรุงปารีสพระ ในคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกนิมนต์ไปชมการประกอบพิธีกรรม ทางศาสนา ณ วิหารโนเตรอดาม และมีเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช สวิตเซอร์แลนด์ทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีให้เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลและถวายพระพุทธรูป ภาพ และหนังสือธรรมะ ยังที่ประทับในนครโลซานน์

ในวอชิงตัน ดีซี ประเทศสหรัฐอเมริกา ทรงไปที่วัดไทย วัดญวน วัดเขมร วัดลังกา ในนิวยอร์ก เสด็จไปที่วัดวัชรธรรมบทิป เป็นต้น ระหว่างการไปเยี่ยมวัดไทยต่างๆ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงเชิญชวน ให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจัดตั้งเป็นมูลนิธิสำหรับจัดหาภัตตาหาร ถวายพระ มีการแต่งตั้งไวยาวัจกร หรือช่วยเป็นอนุศาสนาจารย์ของวัด และสำนักสงฆ์แต่ละแห่ง

วัดพระพุทธศาสนาธรรมยุตในสหรัฐอเมริกา

๑๖๑๐ ถนนมิดเวย์เมืองโบลิเวียร์รัฐนอร์ทแคโรไลนาสหรัฐอเมริกา
พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากลงที่แห่งนี้เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๕๓๑ โดยเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายกทรงเป็นประธานกรรมการอุปถัมภ์การสร้างวัด
ชื่อว่าแคโรไลนาพุทธจักรวนาราม

อาณาบริเวณของวัดแคโรไลนาพุทธจักรวนารามกว่า ๕๒ ไร่่นี้มี
ชาวไทยถวายให้สำหรับสร้างวัดเมื่อครั้งที่พระครูพุทธมนต์ปรีชา (สมบัติ
ปวิตุโต) พระธรรมทูตได้รับนิมนต์ให้เดินทางมาร่วมประชุมคณะสงฆ์
ธรรมยุตในประเทศสหรัฐอเมริกาที่วัดพุทธรัตนารามเคลเลอร์รัฐเทกซัส
และเมื่อเสร็จจากการประชุมก็ได้เดินทางต่อมาที่รัฐนอร์ทแคโรไลนา

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงเมตตารับไว้ในพระอุปถัมภ์แล้ว
ได้อาราธนาพระเถรานุเถระ พร้อมทั้งเชิดชูคุณาศักดิ์ ร่วมเป็นกรรมการ
จัดประชุมวางโครงการดำเนินงานและจัดทอดผ้าป่าสามัคคีที่วัดบวรนิเวศ
วิหารเพื่อเป็นทุนเริ่มต้นการก่อสร้างอาคารต่างๆตามลำดับในโครงการ
เช่น ศาลาอเนกประสงค์ ญุสส ๘๐ พรรษา เพื่อใช้ประโยชน์ในการ
ประกอบพิธีทางศาสนา

วัดแคโรไลนาพุทธจักรวนารามเป็นสำนักงานเลขานุการคณะสงฆ์
ธรรมยุตในประเทศสหรัฐอเมริการตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปีพ.ศ. ๒๕๓๕
และปีพ.ศ. ๒๕๓๙ จนถึงปัจจุบัน

แสงธรรมในแดนอาทิตย์อุทัย

พุทธศาสนิกชนชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่เป็นชินโตและเซนในมหายาน
ซึ่งแตกต่างจากมหายานในประเทศไทยหากแต่เมื่อมีจัดการประชุมสุดยอด

เสด็จที่ประทับสมเด็จพระศรีนครินทราบรม-
ราชชนนี เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

วัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน
ประเทศอังกฤษ

เสด็จเยือนพิพิธภัณฑ์ลูฟร์
กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลกที่กรุงเกียวโตในเดือนเมษายน ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ กิตฺติธโรดม

สีอมวลชนต่างประเทศเสนอข่าวว่า สมเด็จพระสังฆราชของไทยเป็นหนึ่งในผู้เข้าร่วมประชุมที่โดดเด่น เนื่องจากเป็นครั้งแรกของประวัติศาสตร์ประเทศไทยที่สมเด็จพระสังฆราชผู้มีตำแหน่งสูงสุดในหมู่สงฆ์ เสด็จไปทรงร่วมประชุมยังต่างประเทศ

งานประชุมครั้งนี้มีผู้นำชาวพุทธระดับสูงจากประเทศในเอเชีย ๑๓ ประเทศ ซึ่งรวมถึงองค์ทะไลลามะจากทิเบต

สองผู้นำชาวพุทธจากประเทศไทยและทิเบต ยามพบกันนอกประเทศในฐานะอาคันตุกะทั้งคู่ ก็ยังทักทายกันนั่งสนทนากันในห้องรับรองท่ามกลางบรรยากาศของความอบอุ่นยินดี

แม้บนเวทีใหญ่ท่ามกลางผู้นำทุกประเทศและสื่อมวลชนทั้งหลาย

กรุงโรม ประเทศอิตาลี ในคราวเดินทางไปเปิด
วัดพุทธปทีปที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
(แวะกรุงโรมวันที่ ๓-๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๗)

เสด็จเยือนกรุงปารีส
ประเทศฝรั่งเศส

องค์ทะไลลามะก็เสด็จขึ้นไปพนมมือนมัสการเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชที่ประทับเป็นประธานการประชุม และประทานพระสัมโมทนียกถา เปิดการประชุม ภาพอันอบอุ่นนอบน้อมนี้ได้ฉายขึ้นไปปรากฏบนจอขนาดใหญ่ที่เป็นฉากบนเวทีด้วย

การประชุมครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่นิกายต่างๆ ในพระพุทธศาสนาที่กระจัดกระจายอยู่ในหลายประเทศเดินทางมาชุมนุมกันและที่ประชุมได้ข้อสรุปที่เป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบไป การประชุมครั้งต่อมา ก็ได้จัดขึ้นในประเทศไทยหลายครั้ง ทรงรับเป็นประธานจัดการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ โดยให้มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นผู้จัด และการประชุมครั้งที่ ๔ มอบให้มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นเจ้าภาพ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘

นอกจากนี้ยังทรงเป็นกรรมการองค์กรสุดยอดผู้นำพุทธศาสนาโลก โดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่เมืองเกียวโต ประเทศญี่ปุ่นอีกด้วย

พระจริยาวัตรในต่างประเทศ

การเสด็จไปดูการพระศาสนาและประกอบศาสนกิจแต่ครั้งลี้ลับ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาโดยรวมทรงสนทนาให้คำชี้แนะ หลักธรรมแก่ผู้ไกลบ้าน ทรงเป็นกำลังใจแก่หมู่เหล่าที่กำลังทำหน้าที่ เผยแผ่พระพุทธศาสนาในแดนไกลทรงเป็นตัวอย่างถึงความ เป็นพระผู้มีความอ่อนน้อมรักษาพระวินัยและรักษาศีลจริยาวัตรไว้อย่างน่าชื่นชม

ยามไปอยู่ในที่หนาวเหน็บ ผิดกับอากาศในเมืองไทยที่ทรงคุ้นเคย ก็ยังทรงครองจีวรตามปกติ มีเพียงอังสะที่หนากว่าที่เคยทรงเท่านั้น เรื่องบิณฑบาตแม้ไม่ใช่ภาพปกติในท้องถิ่นนั้น แต่พระองค์ก็ไม่ได้ ละเว้นเมื่อโอกาสอำนวย

การเสวยผักและงดเนื้อสัตว์ก็ยังทรงปฏิบัติเช่นเดิมแม้ไปในดินแดนที่ ผู้คนบริโภคเนื้อสัตว์ต่างจากบ้านเรา และใครๆ ก็ยกากลิ้มลองของแปลกใหม่ มีผู้ติดตามเสด็จไปต่างประเทศครั้งหนึ่งแล้วว่าทรงเดินไปตามคันดิน อย่างคล่องแคล่วราวกับไม่ได้สัมผัสพื้นแม้ทรงเจริญพระชันษาสูงวัยยัง ประทับกับพื้นดินพื้นหญ้าได้อย่างสบายพระองค์ และทรงพระเมตตา ห่วงใยรถในขบวนเสด็จที่ตามหลังกมาแต่ติดอยู่กลางลำธาร

ด้วยพระวิริยะอุตสาหะของพระองค์ พระพุทธศาสนาสายเถรวาท ได้ประดิษฐานอย่างมั่นคงและเผยแผ่รุ่งเรืองไปในนานาประเทศทั่วโลก ไม่ว่าพระองค์จะเสด็จไปเยือน ณ ผืนแผ่นดินใด พระจริยาวัตรของ พระองค์นั้นงดงาม สม่าเสมอทรงเป็นที่ชื่นชมยินดีและปลื้มปิติของผู้ที่ ได้พบเห็นกลิ่นหอมในศีลวัตรของพระองค์นั้น พึงจรไปไกลสร้างความ ประทับใจและก่อให้เกิดเป็นความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในทุกมวลมิตร ประเทศที่พระองค์เสด็จไปเยือนจวบเท่าทุกวันนี้

ชูลีพร วิริยะวงศ์ชัย : เรื่อง

วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๘ ทรงวางศิลาฤกษ์วัดไทยอุ้มผาง ที่เนปาล

ภาพ: สกล เกษมพันธุ์ นิตยสารสารคดี

เสด็จไปเป็นพระอุปัชฌาย์ในการ
บรรพชาคากยบุตร ๗๓ รูป
ที่ประเทศเนปาล

ทรงนำผู้บวชใหม่บิณฑบาตที่เนปาล

เสด็จเยือนประเทศจีนอย่างเป็นทางการ วันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๓๖

ทรงลงพระนามสมมุติเสด็จเยี่ยม

เมืองคุนหมิง ประเทศจีน

เมืองคุนหมิง ประเทศจีน

ในระหว่างเสด็จเยือนประเทศจีน

พระสงฆ์และชาวจีนถวายการต้อนรับ

ฯพณฯ เจียงเจ๋อหมิง ถวายการต้อนรับ
ที่ทำเนียบประธานาธิบดี

บรรยากาศการต้อนรับ
ในคราวเสด็จเยือนประเทศจีน

“...ทุกคนที่รวมอยู่ในหมู่คณะ
หรือประเทศชาติเดียวกัน ต่างต้องรับผิดชอบ
ต่อความผาสุกของกันและกันด้วยกันทั้งนั้น
แต่สำหรับผู้หน้านั้น
ในฐานะที่เป็นผู้นำจำต้องปฏิบัติตนให้เป็นเยี่ยงอย่างที่ดี
แก่ผู้ตามหรือผู้อยู่ในปกครองเป็นอันดับแรก
จึงจะสมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้นำ
ฉะนั้น ผู้นำจึงอยู่ในฐานะที่ต้อง
รับผิดชอบหนักกว่าผู้อื่นในหมู่เดียวกัน
ด้วยเหตุนี้เอง
ในทางพระพุทธศาสนาจึงเน้นการปฏิบัติธรรม
ของผู้ที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองหมู่คณะ
หรือประเทศชาติมาก”

ราชธรรมกับการพัฒนาสังคม

เสาหลักแห่งบวรพุทธศาสนา

ล่วงถึงพุทธศักราช ๒๕๓๒ ในวันศุกร์ที่ ๒๑ เดือนเมษายน
ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ได้มี
พระราชพิธียิ่งใหญ่ประทับในความทรงจำของพุทธศาสนิกชนทั่วประเทศ
พระราชพิธีสถาปนา “สมเด็จพระสังฆราช” พระองค์ที่ ๑๙
สังฆบิดรแห่งสังฆมณฑลพระองค์ปัจจุบันนั่นเอง

พระราชพิธีสถาปนา

บริเวณลานนอกกำแพงแก้วพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ด้านทิศเหนือ มีประชาชนรอเฝ้าฯ ทูลละอองธุลีพระบาทข้างทางลาด
พระบาทกันเนื่องแน่น

ที่ขานหน้าพระอุโบสถตรงกับพระทวารกลางเหล่าบรรพชิตจีนและ
ญวนนั่งเรียงราย บนโต๊ะเคียงบูผ้าขาววางพานเครื่องสักการะที่เตรียม
ถวายแต่สมเด็จพระสังฆราช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถพร้อมพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินถึงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อเวลาประมาณ ๑๖.๓๐ น.

ภายในพระอุโบสถบนธรรมาสน์ศิลาหน้าฐานพระเบญจบุษบกที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากรประดับตกแต่งด้วยแจกันดอกบัวขาวแซมด้วยดอกหน้าวัวตั้งโต๊ะสลักลายปิดทอง ปูด้วยผ้าขาววางพานพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ พร้อมด้วยเครื่องยศสมณศักดิ์ประกอบด้วยพระสุพรรณบัฏวางบนพานแว่นฟ้ากลีบบัว ครอบด้วยผ้าคลุมปักดินทอง

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏและใบประกาศพระบรมราชโองการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช วังที่ขอบพานกลีบบัว พระตราตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช วางบนตะลุ่มมุก พัดยศไตรแพรวางบนตะลุ่มมุกบาตรพร้อมด้วยฝาและเชิงบาตรรวมแปด

ตรงข้ามที่ประทับ พระสงฆ์ ๑๓๖ รูปนั่งสงบนิ่งรอเวลาเจริญชัยมงคลคาถา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานอาลักษณ์กองประกาศิต สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีอ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ความตอนหนึ่งว่า

“บัดนี้เป็นที่ประจักษ์แล้วว่า สมเด็จพระญาณสังวรฯ เป็นผู้เจริญยิ่งด้วยพรชายุกาล รัตตัญญูมหาสถาวีธรรม ยินดีในเนกขัมมปฏิบัติ เป็นอจลพรหมจริยาภีรตย์ยืนช้านาน ดำรงมั่นในศีลสมาธิปัญญามิได้เสื่อมถอยมีจริยาวัตรสำรวมเรียบร้อยไม่หวั่นไหวต่อโลกามิสเป็นพหู-ศรุตบัณฑิตผู้ทรงปรีชาญาณลึกซึ้งแจ่มใส รอบรู้ในพระไตรปิฎกธรรม

วิสารทสามารถวิจัยวิจารณ์ธรรมนำมาแสดงได้ถูกต้องเที่ยงตรงบริสุทธิ์
บริบูรณ์ เกื้อกูลสงเคราะห์พุทธบริษัทโดยเสมอหน้าเป็นอเนกประการ
ได้เป็นครูและอุปัชฌายาจารย์ของมหาชนมากมายมีศิษยานุศิษย์แพร่หลาย
ไพศาล เป็นที่เคารพสักการแห่งมวลพุทธศาสนิกบริษัททั่วสงฆมณฑล
ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์ทั่วไปสมควรจะได้สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระ
พระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประธานาธิบดีแห่งสงฆมณฑล
เพื่อเป็นศรีศุภมงคลแด่พระบรมพุทธศาสนาสืบไป”

ราชทินนามพิเศษ

พระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏ คือ “สมเด็จพระญาณสังวร
บรมนริศรธรรมนิติภิบาลอริยวงศาคตญาณวิมลสกลมหาสังฆปริณายก
ตรีปิฎกปริยัตติธาดาวิสุทธจริยาธิสมมติสุวัฑฒนภิธานสงฆวิสุตปาจนุต
ตมพิสารสุขุมธรรมวิธานอภังกรญาณวงศวิวัฒน์พุทธบริษัทคารวสถาน
วิจิตรปฏิภาณพัฒนคุณนิวาสีลาจารย์วัตรสุนทรบวรธรรมปิตรสรพรคณิศร
มหาประธานาธิบดี ความวาสี อรัณยวาสี สมเด็จพระสังฆราช”

แต่พระนามที่ใช้กันทั่วไป ได้แก่ “สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระ
พระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก”

คำว่า “สมเด็จพระญาณสังวร” เป็นราชทินนามที่ทรงได้รับพระกรุณา
โปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะในปีพ.ศ. ๒๕๑๕ มีความหมายว่า
ผู้สำรวจในญาณคือความรู้

ราชทินนามนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้
พระราชทานสถาปนาแก่พระเถระผู้ทรงคุณทางวิปัสสนาธุระเท่านั้น
คือ สมเด็จพระญาณสังวร (สุก) ในปี พ.ศ. ๒๓๕๙ เมื่อทรงได้รับ
สถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชในปี พ.ศ. ๒๓๖๓ จากนั้นตำแหน่ง

“สมเด็จพระญาณสังวร” ก็ไม่ปรากฏว่ามีพระเถระรูปใดได้รับพระราชทานสถาปนาอีกเลย จนถึงเจ้าพระคุณสมเด็จฯ นับเป็นเวลาห่างกันนานถึง ๑๕๒ ปี

สำหรับสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙ เมื่อทรงได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ราชทินนามของพระองค์ยังคงเป็นเช่นเดิม และยังทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์แรกที่มีได้เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ แต่ได้รับพระราชทานราชทินนามพิเศษเฉพาะพระองค์ไม่ได้ใช้พระนามสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณดังที่เคยปฏิบัติกันสืบมาเช่น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน) เป็นต้น

พัตยศพิเศษ

เมื่ออาลักษณ์อ่านประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใหม่จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถวายน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏแด่สมเด็จพระสังฆราช ถวายพระสุพรรณบัฏ ถวายพระตราตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ถวายพัตยศ เครื่องยศสมณศักดิ์รวม ๑๙ รายการ

สำหรับพัตยศนั้นเป็นของประจำตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชซึ่งมีโดยเฉพาะอยู่แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแด่สมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์ ใช้ถือเล่มเดียวกันมาแต่อดีต

ลักษณะเป็นพัตแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นตาดขาวลูกคลื่นลายสลักรูปพื้นตาดทองปักลายกนกด้วยดินเลื่อมลายกลางปักเป็นรูปพระมหามงกุฎดำมเป็นงาที่คอแกะเป็นรูปพรหม สันแกะสลักเป็นบัวกลุ่ม ยอดงาแกะเป็นรูปพระมหามงกุฎ

หากแต่พัตยศที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแด่

สมเด็จพระญาณสังวร ในโอกาสสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช พระองค์นี้ โปรดฯ ให้ทำขึ้นใหม่ พระราชทานให้เป็นกรณีพิเศษ

เป็นพัดแฉกทรงพุ่มข้าวบิณฑ์พื้นตาดเหลือง สลับตาดขาว ปักดั้น เลื่อมทองแรง ลายก้ามปูร์ด้อยใบเทศ ใจกลางปักเป็นช่อใบเทศแฉก ๘ กลีบ ดำมงาคอแกะเป็นรูปเทพนม สันแกะเป็นบัวกลุ่ม ยอดแกะเป็น ฉัตร ๓ ชั้น และมีตราพระราชลัญจกรอยู่ตรงกลางพัดยศนั้น

ต่อมาในวาระที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช มีพระชันษาครบ ๘๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๓๖) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้พระราชทานพัดแฉกพิเศษ ประดับพลอยแต่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช พัดแฉกประดับพลอยนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานแต่สมเด็จพระสังฆราช เพียงบางพระองค์

โดยปกติพัดแฉกพิเศษมีโอกาสใช้ไม่มากนักคือใช้ในพระราชพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และวันรับพระราชทานผ้าพระกฐินหลวง

หน้าที่สำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

พระเกียรติคุณของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เป็นที่ตระหนักมาช้านาน ว่าทรงไว้ซึ่งพระปริยัติธรรม และถึงพร้อมด้วยพระจริยาวัตรอันบริสุทธิ์ ทรงมีความรู้ในหลักศาสนาอย่างลึกซึ้ง เป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นนี้ที่ เคารพของเหล่าพุทธบริษัท

ด้วยเหตุนี้ในการทรงผนวชของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. ๒๔๙๙ พระอุปัชฌาย์ คือ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช ทรงเลือกให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงดำรงสมณศักดิ์ที่ พระโศภนคณาภรณ์ในขณะนั้นเป็นพระอภิบาลหรือพระพี่เลี้ยงของภิกษุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวระหว่างเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

และทรงปฏิบัติสมณธรรมเป็นเวลา ๑๕ วัน

พล.ต.อ.วชิษฐ เดชกุญชร อดีตนายตำรวจประจำพระราชสำนัก เล่าถึงการปฏิบัติธรรมและพระสมาธิในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในหนังสือ “สองธรรมราชา” ว่า

“คงทราบอยู่แล้วว่า เมื่อทรงพระผนวชอยู่วัดบวรนิเวศดูเหมือนจะ ๒ อาทิตย์เศษเท่านั้นเอง ไม่ทรงมีเวลามากนัก แต่ผมเชื่อว่าท่านทรง ขึ้นต้นถูกและได้ครูที่มีความสามารถครูรูปนี้คือสมเด็จพระญาณสังวร ท่านเป็นพระพี่เลี้ยงพระเจ้าอยู่หัวในขณะที่ประทับอยู่ที่วัดบวรฯ เพราะ ฉะนั้นได้ครูธรรมที่เรียกว่า ‘ชั้นยอดสุดของเมืองไทย’ “

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชยังประทานสัมภาษณ์แก่หนังสือฉบับเดียวกันนี้ เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวระหว่างการผนวชเป็นพระภิกษุว่า

“ได้มีความรู้สึกว่าพระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้ทรง พระผนวชตามพระราชประเพณีอย่างเดียวเท่านั้นหาไม่ได้ แต่ทรงพระ ผนวชด้วยพระราชศรัทธาที่ตั้งมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงมิได้ ทรงเป็นบุคคลจำพวกที่เรียกว่า ‘หัวใหม่’ ไม่เห็นศาสนาเป็นสำคัญ...

“ตัวอย่างเช่น เมื่อเสด็จฯ ไปทั้งในและนอกวัด ไม่ทรงสวมฉลอม พระบาท เสด็จฯ ไปด้วยพระบาทเปล่าทุกหนแห่ง ทรงปฏิบัติกิจวัตร ต่างๆ อย่างสมบูรณ์ ทรงรักษาเวลา เมื่อตีระฆังลงโบสถ์ทุกเช้าเย็น เวลา ๘.๐๐ น. และเวลา ๑๗.๐๐ น. ก็เสด็จลงโบสถ์ทันที...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธ ศาสนาเป็นพื้นเดิมอยู่แล้ว ด้วยทรงได้รับการอบรม “ปลูกฝัง” จาก สมเด็จพระราชชนนีมาแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ ฉะนั้นเมื่อทรงได้ “ครูดี” มาช่วยดูแล “หน่อพระธรรม” จึงเติบโตแข็งแรง เป็นพระมหากษัตริย์ ผู้ “ครองแผ่นดินโดยธรรม”

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ก็ได้ทำหน้าที่สำคัญ คล้ายคลึงกันนี้อีก

เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารทรงผนวช เสด็จมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารเป็นเวลา ๑๕ วันเช่นกัน เจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราชขณะนั้นทรงดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวรทรงได้รับ อาราธนาให้เป็นพระราชากรมวาจาจารย์และทำหน้าที่เป็นพระอาจารย์ ถวายพระธรรมวินัยตลอดระยะเวลาที่ทรงผนวช

ทรงปฏิบัติหน้าที่เหล่านี้โดยเรียบง่ายและสมบุรณ์ครบถ้วนเป็นอย่างดี

ถวายพระธรรมเทศนาในพระราชพิธีสำคัญ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นที่เคารพนับถือของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดมา และได้ทรงรับหน้าที่ถวายพระธรรมเทศนาและ ถวายพระธรรมกถาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถและพระบรมวงศานุวงศ์อยู่เนืองๆรวมทั้งพระราชพิธี สำคัญต่างๆ เช่น

ทรงเป็นผู้ถวายพระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสกถาในงานพระราช พิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปี พ.ศ. ๒๕๐๗ และได้ถวายสืบทอดจากสมเด็จพระสังฆราช (วาสน์) ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมา

พระมงคลวิเสสกถา เป็นเทศนาพิเศษอย่างหนึ่ง ซึ่งพรรณนาถึง พระราชจรรยาของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเพื่อจะได้ทรงพิจารณา เกิดพระปรีติปราโมทย์ แล้วทรงบำเพ็ญราชธรรมนั้นยิ่งๆ ขึ้น เป็นการ อุปถัมภ์พระราชจรรยาให้ถาวรไปบุุญลย์

ในปีพ.ศ. ๒๕๒๘ ทรงเป็นผู้อ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ในกระบวน

พระราชอิสริยยศ สู่พระเมรุมาศ ณ ท้องสนามหลวง

และอีกครั้งในปีพ.ศ.๒๕๓๙ทรงเป็นผู้อ่านพระอภิธรรมนำกระบวนพระราชอิสริยยศเชิญพระโกศพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จากพระบรมมหาราชวังสู่พระเมรุมาศท้องสนามหลวง และถวายพระธรรมเทศนา

เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ทรงเป็นประธานสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ในพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ๕๐ปีกาญจนาภิเษก ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

จะเห็นได้ว่า ทรงแสดงพระธรรมในโอกาสสำคัญมาตั้งแต่ก่อนจะทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชและเมื่อได้รับการสถาปนาแล้ว พระองค์ก็ยังทรงทำหน้าที่สำคัญนี้สืบเนื่องต่อไป

สองราชาผู้เกื้อกูลกัน

ไม่เพียงแต่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชจะได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยในการปฏิบัติหน้าที่ในพระราชพิธีสำคัญๆ เท่านั้น หากแต่โดยส่วนพระองค์แล้ว ทรงมีความผูกพันใกล้ชิดและเป็นที่เคารพนับถือของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ซึ่งในโอกาสเจริญพระชนมายุครบรอบปีต่างๆ จะเสด็จ มาบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดบวรนิเวศวิหาร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชศรัทธาในเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชอย่างยิ่ง มักจะเสด็จ มาเป็นการส่วนพระองค์อยู่เสมอ โดยเฉพาะเวลาค่ำ จะทรงขับรถด้วยพระองค์เอง พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถมายังวัดบวรนิเวศวิหารเพื่อสนทนาธรรมและบำเพ็ญพระราชกุศล

นอกจากนี้ในเวลาทีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จแปรพระราชฐานไม่ว่าจังหวัดใด ก็ทรงอาราธนาเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชไปประทับที่พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ในเดือน มกราคมทุกปีก็จะทรงอาราธนาเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชไปประทับที่สำนักสงฆ์ ดอยปุยซึ่งอยู่ห่างจากพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ขึ้นไปข้างบนเพื่อทรง บำเพ็ญพระราชกุศลและสนทนาธรรมกับพระองค์

แรกเริ่มสำนักสงฆ์ดอยปุยมีเพียงกุฏิไม้สูง ๒ ชั้นหลังเดียว มีบันได อยู่ด้านนอกเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ขึ้นไปสนทนาธรรมกับเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชจะทรงทอดฉลองพระบาทไว้ข้างล่างและทรงมีปูชนิวาสีสนาข้อธรรมกับ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เป็นการส่วนพระองค์เป็นเวลานาน

ความสงบสันติและธรรมชาติอันสดชื่นสำหรับคนทั่วไปคงช่วยให้ได้ พักผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำงานหรือความวุ่นวายในเมือง แต่ สำหรับเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชแล้วหน้าที่ของพระไม่มีวันหยุดพระองค์ยังเสด็จ ตามขึ้นบันไดทางเดินที่ลาดลงจากสำนักสงฆ์ดอยปุยมาที่หมู่บ้านแม่ว เพื่อรับบาตร และในบางโอกาสก็ได้เสด็จเยี่ยมเยียนสำนักสงฆ์และวัด ในบริเวณใกล้เคียง รวมทั้งสนทนากับชาวบ้านกลุ่มต่างๆ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ กลับกรุงเทพฯ เจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราช ก็เสด็จกลับมาปฏิบัติศาสนกิจด้านอื่นๆ ของพระองค์ เช่น วันจักรี เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช จะเสด็จไปที่วัดญาณสังวราราม จังหวัด ชลบุรี เป็นประจำทุกปี เพื่อบำเพ็ญพระกุศลวันแผ่นดินไทย

วัดญาณสังวรารามนี้ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงดำริที่จะสร้างถวาย สมเด็จพระมหาบูรพพัชรกษัตริยาธิราชเจ้าและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงรับพระราชทานถวายพัดยศจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ในพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช

ทรงเป็นพระอภิบาล
เครื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงผนวช โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า
กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ทรงเป็น
พระราชอุปัชฌายจารย์

ในพิธีสมโภชสิริณยบัฏ
ที่พระตำหนักโศภน ณ วัดบวรนิเวศฯ

ด้วยทรงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน คณะผู้สร้าง
วัดญาณสังวรารามในความอุปถัมภ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชจึงร่วมกับ
ประชาชนชาวไทยสร้างสิ่งอันเป็นปูชนียที่สำคัญขึ้นหลายประการ
ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ
พร้อมทั้งพระราชโอรสและพระราชธิดาทุกพระองค์ทรงพระมหากรุณา
รับคำกราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีต่างๆ เช่น
การวางศิลาฤกษ์ การตัดลูกนิมิตอุโบสถ

สถานที่แห่งนี้จึงเป็นเหมือนอนุสรณ์แห่งความกตัญญูตาของ
เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และพระมหา
กรุณาธิคุณที่มีต่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช

หากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบถึงพระดำริในงาน
พระกุศลต่างๆของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงพระกรุณาสนับสนุนอุปถัมภ์
ทุกครั้งไม่ว่าจะเป็นการบรรพชากุลบุตรศากยะที่เนปาล การสร้างหรือ
ซ่อมแซมวัดวาอาราม เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฟังแถบบันทึกเสียงการบรรยาย
ธรรมต่างๆของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชอยู่เสมอ และหากทรงทราบว่าผู้ใด
กำลังศึกษาปฏิบัติธรรมอยู่ก็จะทรงมอบแถบบันทึกเสียงเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระสังฆราชให้ และยังทรงแนะนำวิธีการฟังด้วย เช่น กรณีที่ผู้หนึ่งกราบทูลว่า
เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชพูดเป็นช่วงๆฟังไม่สนุกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ตรัสว่า อย่าคิดไปก่อนว่าเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช จะพูดว่าอย่างไร ถ้าเจ้า
พระคุณสมเด็จพระสังฆราช หยุดก็ให้หยุดด้วย เมื่อผู้นั้นนำไปปฏิบัติตามก็พบว่า
แถบบันทึกเสียงนั้นเป็นม้วนที่ดีที่สุดม้วนหนึ่ง

...

ครั้งหนึ่งที่ดอยปุย เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงทราบข่าวว่าพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ประชวรหนัก เสด็จฯ รับการรักษาพระองค์ในโรงพยาบาล ทันทีนั้นเจ้าพระคุณสมเด็จพระฯ ทรงหันไปทางทิศที่ตั้งของกรุงเทพฯ และทรงหลับพระเนตรเจริญพระเมตตาและเป็นกำลังพระราชหฤทัยแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระฯ เสด็จรับการรักษาในโรงพยาบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ก็ทรงจัดหาแพทย์และยาอย่างดีที่สุดถวายรวมถึงเสด็จเยี่ยมพระอาการและอาราธนาให้ “พระอาจารย์ต้องช่วยพระองค์เอง” ซึ่งเจ้าพระคุณสมเด็จพระฯ ก็ทรงรับอาราธนา

นี่คือ สองราชาทรงธรรม... ผู้เป็นมิ่งขวัญของประชาชนคนไทย

ทรงงานใกล้ชิด “สมเด็จพระยา”

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีหรือ “สมเด็จพระยา” ของประชาชน ทรงเฝ้พระราชหฤทัยศึกษาเรียนรู้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และมีพระราชประสงค์ให้ประชาชนคนไทยประพฤติปฏิบัติตามคำสอนในพระศาสนาที่ตนศรัทธา นับถือเพื่อให้เกิดความสงบสุข มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน

สมเด็จย่าจึงทรงอาราธนาเจ้าพระคุณสมเด็จพระฯ ให้เผยแพร่สาระทางพระพุทธศาสนาด้วยการใช้คำง่ายๆ เพื่อว่าประชาชนทั่วไปจะได้ทำความเข้าใจและประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การจัดรายการ “การบริหารทางจิต” ทางสถานีวิทยุ อส. ซึ่งเจ้าพระคุณสมเด็จพระฯ เป็นผู้ดำเนินรายการ หรือการเรียบเรียงหนังสือหลักธรรมขึ้นมาใหม่

หนึ่งในหนังสือที่ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นอย่างมากและทรงปรารถนาจะให้คนทั่วไปได้ศึกษาก็คือ มลिनทปัญญา หนังสือรวบรวมหัวข้อปจฉาวิสัชนาทางธรรมระหว่างพระนาคนเสนาเถรกับพระเจ้ามิลินท์

ที่มีการใช้อุปมาในกระบวนการวิชันนาพระธรรมวินัยเพื่อให้เข้าใจง่าย โดยเฉพาะข้อธรรมที่ลุ่มลึก ทรงอ่านศึกษาหนังสือเล่มนี้โดยละเอียดจริงจัง แต่ละหน้าหนังสือทรงขีดเส้นใต้บันทึกหมายเหตุสาระสำคัญ รวมทั้งคำแปลคำศัพท์บาลีเป็นภาษาไทย อังกฤษ และฝรั่งเศสไว้

หนังสือเล่มนี้มีคำบาลีแทรกอยู่เป็นระยะแบบทำนองเทศน์สมัยเก่า และคำศัพท์ที่เรียงติดต่อกันยาวเพียงเพื่อไวยากรณ์นั้นก็ทำให้เข้าใจยาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ปรับปรุงตัดคำบาลีและคำศัพท์ออกเสียบ้างโดยยังรักษาสาระไว้ครบถ้วนชวนอ่านและสามารถเข้าใจในพระธรรมวินัยที่ยกขึ้นปุจฉาวิชันนาได้ถนัดยิ่งขึ้น

จากนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์หนังสือมิลินปัญหาฉบับปรับปรุงนี้แจกจ่ายในวโรกาสที่ทรงมีพระชนมพรรษาครบ ๗ รอบ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์เป็นพระราชานุสรณ์ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ อีกครั้งหนึ่ง

นอกจากมิลินปัญหาแล้วยังมีเรื่องพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร ศิล พรหมวิหาร ๔ วิธีปฏิบัติให้ถูกต้องทางธรรมะ และอื่นๆ อีก

การทรงงานของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับเจ้าพระคุณสมเด็จฯ นั้นเป็นลักษณะการทรงงานร่วมกัน โดยการส่งเอกสารลายพระหัตถ์ตรวจแก้ต้นฉบับผ่านคุณขวัญแก้ว วัชรโรทัย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เขียนเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่ายได้ดี ดังลายพระราชหัตถ์ที่ว่า

“ศีลที่ท่านเจ้าคุณสาสนโสภณเขียน ฉันได้อ่านหลายครั้งแล้ว เห็นว่าดีมาก”

“คำนำสำหรับหนังสือเรื่องศีลนั้นก็ดีแล้วจัดการพิมพ์ได้ท่านเจ้าคุณสาสนฯ ท่านเขียนดีจริงๆ”

“เรียนท่านเจ้าคุณสาสน์ฯ ว่าที่ท่านได้กรุณาเขียนหนังสืออย่างมากมายตามความเห็นของฉันทันั้นท่านทำประโยชน์มากสำหรับคนทั่วไป”

เมื่อทรงตรวจแก้และอ่านทานจนสมบูรณ์พร้อมจึงโปรดให้จัดพิมพ์เผยแพร่สู่ประชาชนทั่วไป

ต้อนรับอาคันตุกะจากต่างแดน

ในฐานะประมุขแห่งสงฆ์ ทรงเป็นตัวแทนของศาสนจักรในการต้อนรับอาคันตุกะจากนานาประเทศที่มาเยือนประเทศไทยอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นผู้นำประเทศหรือผู้นำด้านศาสนาและความเชื่ออื่นๆ

ส่วนหนึ่งของการต้อนรับอาคันตุกะจากต่างประเทศ ได้แก่

พ.ศ. ๒๕๑๐ รับเสด็จเจ้าชายฟิลิป ดยุกแห่งเอดินบะระ สหราชอาณาจักร ต้อนรับองค์ทะไลลามะ และประธานาธิบดีแห่งอินเดียในปีเดียวกันนี้

พ.ศ. ๒๕๑๕ ต้อนรับองค์ทะไลลามะ แห่งทิเบต

พ.ศ. ๒๕๓๔ เลขาธิการคณะสงฆ์พระลามะผู้ใหญ่จากภูฏานเข้าเฝ้าถวายสักการะ

พ.ศ. ๒๕๓๖ ต้อนรับองค์ทะไลลามะ ณ พระอุโบสถวัดบวรฯ ต้อนรับฯ พลฯ พิวี นาราซิมหะ ราว นายกรัฐมนตรีอินเดีย และนางเลียบูทรอสกาห์ลี ภริยาเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ

พ.ศ. ๒๕๓๖ อาร์คบิชอปอัลแบร์โต ตรีกาโรโก เอกอัครสมณทูตวาติกัน เฝ้ากราบทูลลาในโอกาสพ้นวาระ

พ.ศ. ๒๕๓๖ ถวายการต้อนรับเจ้าชายฟิลิปป์แห่งเบลเยียม

ในโอกาสต่างๆก็มักจะมีคณะสงฆ์จากเนปาลและเมียนมาร์เป็นต้นเข้าเฝ้าถวายสักการะด้วยทรงมีมิตรไมตรีอันดีต่อคณะสงฆ์ประเทศเหล่านี้

จากที่ทรงเคยเสด็จไปอุปสมบทพระภิกษุหรือเคยให้ความช่วยเหลือใน
ยามประชาชนและคณะสงฆ์ในประเทศเหล่านั้นประสบปัญหาภัย
ธรรมชาติ เช่น ครั้งล่าสุดปี พ.ศ. ๒๕๕๑ พายุไต้ฝุ่นพัดถล่มจากชายฝั่ง
อ่าวเบงกอลจนถึงเมืองหงสาวดี เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช
วโรภาสให้ พระดอกเตอร์อาชิน ญาณิสสระ ตัวแทนประธานสังฆสภา
แห่งเมียนมาร์ และประธานโครงการช่วยเหลือผู้ประสบภัยกรณี
เกิดเหตุการณ์พายุไซโคลนนาร์กีสพัดถล่มประเทศเมียนมาร์เข้าเฝ้า
รับประทานปัจจัยจำนวน 1 ล้าน ๓ แสนบาท และเครื่องอุปโภคบริโภค
กว่าสิบล้านรายเอ็มซี และเครื่องบิน 2 เที่ยวบิน เพื่อช่วยเหลือพระสงฆ์
พุทธศาสนิกชนและประชาชนในเมียนมาร์

อันที่จริงเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงมีโอกาสต้อนรับอาคันตุกะจาก
ต่างประเทศหรือเอกอัครราชทูตประจำประเทศไทยบ่อยครั้ง ก่อนที่จะ
ทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

พระองค์ทรงมีมิตรภาพที่น่าประทับใจกับองค์ทะไลลามะ ประมุข
ของทิเบต คราวที่องค์ทะไลลามะเสด็จเยือนประเทศไทยครั้งแรก ในปี
พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้เสด็จเยือนวัดบวรนิเวศวิหารด้วยในโอกาสนั้นพระองค์
ได้ถวายคำแนะนำในการปฏิบัติสมาธิกรรมฐานแบบเถรวาทให้แก่องค์
ทะไลลามะ

องค์ทะไลลามะเป็นประมุขแห่งนิกายวัชรยานของทิเบตทรงอธิบายถึง
สาระแห่งชีวิตคล้ายกันกับเถรวาทเพราะพระพุทธศาสนาทั้งสองนิกาย
มีต้นตอที่มาจากพระบรมศาสดาองค์เดียวกันนั่นเอง

ในคราวเสด็จเยือนประเทศไทยเป็นครั้งที่ ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ โดยเป็น
แขกรับเชิญของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชและทรงประทับแรมที่วัดบวรนิเวศ
วิหารเมื่อทรงพบกันในพระอุโบสถองค์ทะไลลามะตรัสทักทายพระองค์

ว่า “พี่ชายคนโตของข้าพเจ้า”

แม้ในยามพบปะกันนอกประเทศคือในการประชุมTheFirstWorld Buddhist Propogation Conference หรือการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลกครั้งที่หนึ่ง ที่ประเทศญี่ปุ่นในปีพ.ศ. ๒๕๔๑ ขณะที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้าคณะภาค ๑๑ ได้ทรงนำภาพบนจอขนาดใหญ่ที่ตั้งบนเวทีก็ฉายให้เห็นองค์ทะไลลามะซึ่งได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๒ เสด็จขึ้นเวทีนมัสการเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เจพะพะพัทตร์อย่างนอบน้อม

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงดำเนินบทบาทผู้นำด้านจิตใจของประเทศที่เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาอย่างประเทศไทยในเวทีโลกอย่างสมศักดิ์ศรี

สมเด็จพระสังฆราชผู้ทรงงานหนัก

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชของประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๕๒ รวมทั้งสิ้น ๒๐ ปี ทรงดูแลกิจการพระพุทธศาสนาทุกๆ ด้าน ไม่เว้นแม้แต่การเชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับสังคมและประเทศชาติอย่างเป็นรูปธรรมด้วยพระเมตตาที่เปี่ยมล้นในพระทัย

พระองค์ทรงบริหารการพระศาสนาโดยมีพระธรรมวินัยเป็นหลัก ตามแบบแผนที่ปฏิบัติกันมาและยังทรงประยุกต์ให้เหมาะสมกับยุคสมัย ปัจจุบันทรงสนับสนุนการศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติทั้งในประเทศและต่างประเทศ

สมัยที่พระองค์มีพระพลานามัยแข็งแรง ทรงแสดงธรรมเทศนาพิเศษและมงคลวิเสสภคาเฉพาะพระพัทตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ยังเสด็จมาแสดงธรรมที่พระอุโบสถในวันธรรมสวนะ และเสด็จไปแสดงธรรมและอบรมจิตตภาวนา ณ ตึก สว ธรรมนิเวศ ในวัดบวร

นิเวศวิหารเป็นประจำด้วย

นอกจากนี้ยังทรงประทานพระโอวาทและพระธรรมคติเตือนใจพุทธศาสนิกชนในโอกาสต่างๆ ประทานพระพรปีใหม่แก่ประชาชนชาวไทยในคืนวันสิ้นปีของทุกปี รวมทั้งวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา และเผยแพร่พระนิพนธ์อันทรงคุณค่าต่างๆ อีกมากมาย

พระองค์ทรงมีพระภารกิจในการชำระอธิภรณ์สำคัญๆ หลายเรื่อง แต่ละเรื่องล้วนเป็นที่สนใจของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะเรื่องที่ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นเหตุให้ศาสนาเสื่อม แต่พระองค์ก็ได้มีพระลิขิตออกมาตักเตือนผู้ที่เป็นต้นเหตุของเรื่องด้วยพระเมตตาทรงเชื่อมั่นว่าพระพุทธศาสนามีได้ถึงกาลเสื่อม หากแต่เป็นตัวบุคคลต่างหากที่มีจิตใจเสื่อมจากความดี

แม้เมื่อพระองค์ประทับรับการรักษาในโรงพยาบาลเนื่องด้วยพระพลานามัยไม่แข็งแรงนัก ก็ยังทรงติดตามและทราบถึงความเป็นไปในเรื่องต่างๆ ทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรอยู่ตลอดเวลา ผู้ใกล้ชิดจะทราบว่าพระองค์มิได้ทรงละวางจากพระธรรมวินัยที่ทรงยึดถือมาตลอดชีวิตแม้ในยามประชวร

ทุกครั้งที่เสด็จกลับมาวัดบวรนิเวศวิหารเพื่อทรงลงอุโบสถฟังพระปาฏิโมกข์ร่วมกับคณะสงฆ์ตลอดจนทรงร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนากับทางวัดพระภิกษุสามเณรในวัดบวรฯ และประชาชนรอบๆ วัด จะยินดีปรีดามารับเสด็จอย่างเนื่องแน่น

ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั่วประเทศ และเป็น “เสาหลัก” ที่อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและประชาชนอย่างแท้จริง

ขุสิพร วิริยะวงศ์ชัย : เรื่อง

สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ตำแหน่ง“สมเด็จพระสังฆราช”มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เป็นราชธานี เรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน เป็น ตำแหน่งสูงสุดในการบริหารปกครองพระสงฆ์นั้นคือเป็นองค์ ประมุขของคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดแต่งตั้ง หรือ “สถาปนา”

ทำเนียบสมเด็จพระสังฆราช กรุงรัตนโกสินทร์

๑. สมเด็จพระสังฆราช (ศรี)

วัดระฆังโฆสิตาราม พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๓๗

๒. สมเด็จพระสังฆราช (สุก)

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พ.ศ. ๒๓๓๗ - ๒๓๕๙

๓. สมเด็จพระสังฆราช (มี)

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พ.ศ. ๒๓๕๙ - ๒๓๖๒

๔. สมเด็จพระสังฆราช “ญาณสังวร” (สุก ญาณสังวร)

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พ.ศ. ๒๓๖๓ - ๒๓๖๕

๕. สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน)

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พ.ศ. ๒๓๖๕ - ๒๓๘๕

๖. สมเด็จพระสังฆราช (นาค)
วัดราชบูรณะราชวรวิหาร พ.ศ. ๒๓๘๖ - ๒๓๙๒
๗. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๓๙๖
๘. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๕
๙. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(สา ปุสฺสเทโว) วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม
พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๔๒
๑๐. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๔
๑๑. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๔๘๐
๑๒. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(แพ ตีสุสเทโว) วัดสุทัศนเทพวราราม
พ.ศ. ๒๔๘๑ - ๒๔๘๗
๑๓. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
(ม.ร.ว.ชื่น นกวงศ์) วัดบวรนิเวศวิหาร
พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๕๐๑
๑๔. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(ปลด กิตฺติโสภโณ)

- วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พ.ศ. ๒๕๐๓ - ๒๕๐๕
๑๕. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(อยู่ ภาโณทโย) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร
พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๐๘
๑๖. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม
พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๔
๑๗. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(ปุ่น ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๗
๑๘. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
พ.ศ. ๒๕๑๗ - ๒๕๓๑
๑๙. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน)
วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๕๓๒ - ปัจจุบัน

ในวโรกาสที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ
เจริญพระชนมายุ ๘๐ พรรษา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ทรงเข้าเฝ้าสมเด็จพระสังฆราช

ทรงเป็นประธานเจริญพระพุทธรูปมณฑลถวายพระราชกุศล
แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พุทธมณฑล
วันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๕๓

ถวายการต้อนรับ
เจ้าชายฟิลลิปแห่งเบลเยียม
๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

อาร์คบิชอปซีลวาตอเร เบนนิกดีโอ
อัครศาสนาทูตแห่งวาติกันประจำ
ประเทศไทยพร้อมคณะ เชิญสมณสาส์น
ของสมเด็จพระสันตะปาปามาถวาย
เจ้าพระคุณสมเด็จฯ
วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๔๙

พ.ศ. ๒๕๑๕ ต้อนรับ
ประธานาธิบดีแห่งอินเดียน

พระธรรมสังฆปุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญ) เข้าเฝ้าถวายสักการะ
เนื่องในการฉลองพระชันษา ๙๐ ปี
ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ วันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

ปี พ.ศ. ๒๕๕๒
ทรงประกอบพิธีมอบ
พระบรมสารีริกธาตุ
แก่มุทธศาสด์นิภาน
ชาวศรีลังกา
ณ พระอุโบสถ
วัดบวรนิเวศวิหาร

สวามีอเวรคานนท์
มหาราช จากอินเดีย
เข้าเฝ้าถวายสักการะ
๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

องค์ทะไลลามะกราบทูลลาที่ท่าหน้กคอยท่า ปราโมช
คราวเสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร ๑๖-๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๖

“ปัญญาเป็นแสงสว่างอันประเสริฐ
ไม่มีแสงอื่นจะเสมอเหมือน
คนมีปัญญาใช้จะคุ้มได้แต่ตัวย่อมคุ้มได้ตลอดถึงผู้อื่นด้วย
เหตุดังนั้น บัณฑิตจึงได้สรรเสริญชีวิตของผู้มีปัญญา
ว่าประเสริฐฯ”

เทศนาแก่นซ์อริยทรัพย์

๘

พระอัจฉริยภาพ

กสงัดความมืดของท้องฟ้าบอกเวลาการพักผ่อนแก่สรรพชีวิตมานานแล้ว ความเงียบก็โรยตัวคลุมพื้นที่รอบอาคารแล้ว แต่บุคคลที่อยู่ภายในนั้นยังไม่หมดภารกิจของวัน

หลังจากทรงกำหนดสมาธิภาวนาอันเป็นปกติวิสัยที่ขาดมิได้ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช จะทรงงานต่อ

...นาฬิกาชีวิตของพระองค์เดินเช่นนี้มาเนิ่นนานแม้ในขณะที่ทรงมีพระภารกิจมากมายในฐานะประมุขฝ่ายสงฆ์

พระองค์ประทับที่โต๊ะประจำ ปากกาในพระหัตถ์ลากเส้นสาย ถ่ายทอดความคิดที่กลั่นกรองและเรียบเรียงไว้อย่างดี ทรงตรวจทาน อ่านซ้ำทำความเข้าใจให้กระจ่างประหนึ่งทรงกำลังฟังพระธรรมเทศนาที่แสดงโดยพระองค์เอง

และพระธรรมเทศนา พระธรรมบรรยาย หรือพระโอวาทที่เตรียมในโอกาสต่างๆก็ได้ถอดคำมาบันทึกไว้เป็นงานพระนิพนธ์อันทรงคุณค่าในภายหลัง

หากนับรวมชิ้นงานพระนิพนธ์ จะได้ตัวเลขเกินหลักร้อยขึ้นไป หากบันทึกจำนวนพิมพ์หนังสือพระนิพนธ์บางเล่มจะได้หลักแสนขึ้นไปดังเช่นพระนิพนธ์เรื่อง “ชีวิตนี้น้อยนัก” และ “วิธีสร้างบุญบารมี” ที่เพียงเอ่ยชื่อ ผู้คนก็คุ่นหูคุ่นตา

งานของพระองค์ไม่เพียงปรากฏในรูปของตัวอักษรหากแต่ยังมีในรูปของเสียง และสิ่งก่อสร้างต่างๆ มากมาย

ทุกชิ้นงานยังประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนโดยถ้วนทั่วไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุหรือฆราวาส ไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะดำรงตำแหน่งฐานะการงานการเงินเช่นใด

อัจฉริยภาพที่สร้างได้

พระอัจฉริยภาพในการถ่ายทอดธรรมของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชนั้น น่าสนใจไม่น้อย ผู้ใกล้ชิดให้ข้อสังเกตว่า ทรงพูดซ้ำๆ ชัดเจน แต่ครบถ้วนความและสละสลวยเมื่อนำแถบเสียงการแสดงธรรมเทศนามาถอดเป็นอักษรเสร็จ งานชิ้นนั้นเป็นอันใช้ได้ ไม่ต้องขัดเกลาแก้ไขอีก

พระปัญญานั้นเอง ที่ทรงหมั่นฝึกฝนอย่างไฝ่รู้ ทั้งในเรื่องการพระศาสนาด้านปริยัติและปฏิบัติทั้งในการศึกษาทางภาษาและความรู้ทั่วไปจึงไม่เพียงทรงเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้เป็นครุผู้มีศิลปะในการถ่ายทอดและเป็นอริยสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบรวมอยู่ในพระองค์เดียว

ทุกเช้าขณะเสวยพระองค์จะให้พระอ่านหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษให้ฟังเพื่อรับรู้เรื่องราวของบ้านเมือง และทบทวนภาษาอังกฤษไปพร้อมกัน

ทุกปีจะทรงกำหนดช่วงเวลาเสด็จไปสนทนารธรรมกับพระวิปัสสนาจารย์ฝ่ายอรัญวาสี

ผลงานจากพระปรีชาของพระองค์จึงหลากหลาย มีความทันสมัย

แม้กาลเวลาผ่านไปคุณค่าของงานนั้นยังดำรงอยู่อย่างเข้มข้นมิได้เสื่อมถอยไปตามสภาพภายนอก

บริหารจิต ผ่านเสียงตามสาย

อากาศยามเช้าสดชื่นแจ่มใสแสงแดดอ่อนให้พลังแก่สิ่งมีชีวิตที่เพิ่งตื่นจากการหลับใหล บางคนบริหารร่างกายเตรียมพร้อมสำหรับทำกิจวัตรอื่นๆ ต่อไปในแต่ละวัน

แต่สำหรับเช้าวันอาทิตย์หลายคนมีนัด “บริหารจิต” กับสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ทางสถานีวิทยุ อส พระราชวังดุสิต ทรงริเริ่มจัดรายการวิทยุ “การบริหารทางจิต” ทางสถานีวิทยุ อส พระราชวังดุสิตนี้ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๑ ตามพระราชปรารภของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเพื่อชักจูงให้ผู้ฟังหันมาสนใจฝึกฝนอบรมจิตใจฝึกหัดทำใจให้สงบฝึกใช้ความคิดที่ก่อเกิดปัญญาและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

รายการนี้แนะวิธีปฏิบัติทางจิตทั้งแก่เด็กและผู้ใหญ่เพราะทรงเห็นว่าเด็กยังเป็นไม้อ่อนดัดง่ายขณะที่ผู้ใหญ่แม้จะเป็นไม้แก่ที่หดยากกว่า แต่ก็ยังจะได้รับประโยชน์จากการฝึกหัดนี้

การทำรายการมีการจัดเตรียมอย่างรอบคอบพิถีพิถันเจ้าพระคุณ สมเด็จพระญาณสังวรฯ ให้himนิตและเชิญผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านมาประชุมร่วมกันเพื่อหารือจัดทำกำหนดหลักการและหัวข้อแล้วนำมาประมวลให้อยู่ในแนวพระราชประสงค์ทรงจัดหัวข้อสำหรับบรรยายให้สัมพันธ์หรือลำดับต่อเนื่องกัน

ผู้บรรยายซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์จะบรรยายตามหลักการและหัวข้อของตน เนื้อหาส่วนใหญ่ก็คือหลักธรรมใน

พระพุทธศาสนานั่นเอง แต่ผ่านการเลือกสรรมาให้เกิดความเข้าใจ
ซาบซึ้ง มองเห็นถึงประโยชน์ในการบริหารจัดการจิตใจ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชที่บรรยายในส่วนที่เป็นการบริหาร
จิตสำหรับผู้ใหญ่โดยทรงสอนการหดทำสมาธิแบบประยุกต์ง่ายต่อการ
เข้าใจและนำไปฝึกปฏิบัติในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป

ในเวลาต่อมา “การบริหารทางจิต” หลายตอนก็ได้มาปรากฏเป็น
ตัวอักษรผ่านสายตาผู้อ่านทั่วไปในนิตยสารศรีสัปดาห์ซึ่งเป็นนิตยสาร
ผู้หญิงและนิตยสารธรรมจักษุ นิตยสารเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมูลนิธิ
มಹามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์นอกเหนือจากพระนิพนธ์
ทางพุทธศาสนาในลักษณะต่างๆ ที่ทรงนำมาเผยแพร่อย่างสม่ำเสมอ
แต่ครั้งยังทรงเป็นพระเปรียญ

และสืบเนื่องจากการจัดรายการนี้ ทรงเตรียมคำบรรยายขึ้นอีก
ชุดหนึ่ง เรียกว่า “การบริหารทางจิต สำหรับผู้ใหญ่” เนื้อหาในเล่ม
ประกอบด้วย มหามงคลพิธี สามัคคีก่อให้เกิดสุข กรรมมีความสำคัญ
เหนือกว่าตัวบุคคลทั้งปวง การใช้หนี้กรรม ซึ่งเป็นคำสอนเกี่ยวกับการ
ฝึกจิตที่มีคุณค่าอีกเรื่องหนึ่งและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงมีพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา

เสียงตามสายที่เชิญชวนผู้คนให้มาบริหารจัดการดำเนินรายการอยู่ได้
หลายปีก่อนจะเลิกไป เพราะพระภารกิจที่มีเพิ่มขึ้นมากมาย

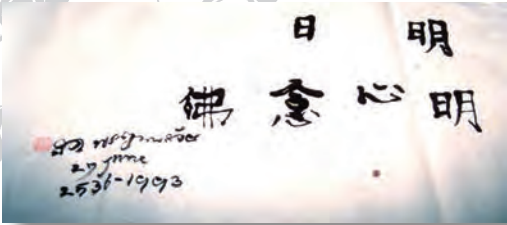
ให้ธรรมผ่านตัวหนังสือ ให้ธรรมในตนปรากฏ

“การให้ธรรม ชนະการให้ทั้งปวง”

คติธรรมข้อนี้คงอยู่ในพระทัยของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช มาตลอด

ทรงอักษรจีนที่วังหน้าพูร้อน นครเว้ตเจ้ประเทศจีน

ตัวอย่างงานพระนิพนธ์

ลายพระหัตถ์อักษรจีน

ตัวอย่างจากพระนิพนธ์
ในนิตยสารศรีสังฆาต์

ระหว่างทำงานที่วัดญาณสังวราราม

และเชื่อได้ว่าทรงมุ่งมั่นที่จะให้ธรรมะไปถึงใจของผู้คนและนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ จึงทรงพากเพียรนิพนธ์หนังสือเล่มแล้วเล่มเล่า บอกกล่าวหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่จารึกในภาษา“อ่านยาก”และ มีความลึกซึ้ง“เข้าใจยาก”เพื่อให้คุณค่าเหล่านี้“อ่านง่าย”และ“เข้าใจง่าย” ทั้งยังหยิบอ่านได้เสมอยามต้องการ หรือส่งต่อแก่ผู้อื่นที่จะได้รับ ประโยชน์ต่อไป

ทั้งยังเหมาะแก่การพิจารณาใคร่ครวญที่ต้องใช้เวลาในการไตร่ตรอง และซึมซับ เพื่อเข้าถึงเนื้อความซึ่งนิพนธ์ไว้อย่างแยบคาย เช่น ความ ตอนหนึ่งในพระนิพนธ์ “การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง”

“การให้ธรรมที่แท้จริง ย่อมหมายถึงการทำตนเองของทุกคนให้มี ธรรมให้ธรรมในตนปรากฏแก่คนทั้งหลายโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องมีการ แสดงออก เป็นการสั่งสอนด้วยวาจา หรือเช่นด้วยการแสดงธรรมแบบ พระธรรมเทศนาของพระ”

ความแยบคายในคติธรรมเช่นนี้ ปรากฏให้เห็นในพระนิพนธ์ของ พระองค์เสมอ

แม้ในวิธีการนำเสนอก็มีความแยบยล ดังเช่น พระนิพนธ์เรื่อง “จิตตนคร นครหลวงของโลก” ซึ่งเป็นนครลับแล ที่มีทั้งความสวยงาม มลพิษ ความเจริญงอกงาม การเสื่อม ผู้ที่หลงเข้าไปจะชื่นชม แต่กลับ ออกมาแล้วจำทางกลับเข้าไปไม่ได้ และนครลับแลนี้ก็ไม่เห็นได้ด้วย ตาเนื้อ แต่ดูได้ด้วยตาใจ เพียงทำความสงบ และดูเข้าไปในจิต

“จิตตนคร นครหลวงของโลก” เป็นหนังสือที่อ่านเพลิดเพลิน และ ช่วยให้เข้าใจตัวตนของเราอย่างเห็นภาพชัดเจน เพราะทรงใช้ภาษา ธรรมดาๆแม้จะมีคำบาลีหรือ“คำพระ” สอดแทรกแต่ก็ไม่เป็นอุปสรรค สำหรับคนทั่วไปในการเข้าถึงเนื้อหาสาระสำคัญ

ปรียัติบวกปฏิบัติ ทำยากให้ง่าย

เจ้าพระคุณสมเด็จพระพรหมราชาธิบดีผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาจะได้ประโยชน์ยิ่งขึ้นหากได้มีการปฏิบัติธรรมทรงเรียบเรียงพระนิพนธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิกรรมฐานไว้จำนวนมากบางเล่มเป็นการปูพื้นฐานเช่นเดียวกับรายการเสียงตามสาย “การบริหารทางจิต” แต่บางเล่มก็มีเนื้อหาในระดับที่ยากขึ้น

พระนิพนธ์เกี่ยวกับการพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติเช่นหลักการทำสมาธิเบื้องต้นแนวปฏิบัติในสติปัญญาฐาน การปฏิบัติทางจิต ธรรมกถาในการปฏิบัติอบรมจิต เป็นต้น

การอธิบายธรรมภาคปฏิบัติไม่ใช่เรื่องง่าย โดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมขั้นสูง ผู้อธิบายจะต้องเป็นผู้ปฏิบัติธรรมหรือมีประสบการณ์ในธรรมมาด้วยตนเอง การที่พระองค์ทรงเป็นทั้งนักปรียัติ (สำเร็จภูมิเปรียญธรรม ๙ ประโยค) และนักปฏิบัติ (ทรงนำพระธรรมที่ศึกษามาปฏิบัติให้เห็นจริงในชีวิตของพระองค์และยังทรงปฏิบัติสมาธิกรรมฐานต่อเนื่องมาโดยตลอด) จึงทรงนำความรู้ทั้งสองด้านนี้มาประยุกต์อธิบายให้เกิดความแจ่มแจ้ง ชัดเจน และเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

วิเคราะห์ธรรมข้ามเส้นขอบเดิม

จากพระปริชาทั้งในทางปฏิบัติและปรียัติและยังทรงศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึงและลึกซึ้งจึงทรงสามารถวิเคราะห์วิจารณ์ธรรมขั้นสูงได้อย่างแจ่มแจ้ง มีการเปรียบเทียบเชิงวิชาการที่น่าสนใจยิ่ง เช่น คำว่า สัจจะ ธรรม ศาสนา ปัญญา เป็นต้น ทรงวิเคราะห์ทั้งในเชิงพยัญชนะและเชิงความหมาย ทำให้เราเข้าใจคำสอนของพระพุทธศาสนาได้ละเอียดและกว้างขวางกว่าเดิม

ผลงานส่วนหนึ่งมีดังนี้

โสฬสปัญหา

แรกเริ่มทรงเตรียมเนื้อหาพระนิพนธ์เรื่องนี้สำหรับเป็นคำสอนพระใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นเรื่องราวของปัญหา ๑๖ ข้อ พร้อมทั้งคำพยากรณ์คือคำกล่าวแก่ อันเป็นปัญหาธรรมชั้นสูงในพุทธศาสนา พระนิพนธ์เล่มนี้สะท้อนถึงพระอัจฉริยภาพของพระองค์ที่ทรงวิเคราะห์วิจารณ์ธรรมที่เป็นธรรมชั้นสูงได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถทั้งในทางปริยัติและปฏิบัติที่สอดคล้องควบคู่ไปด้วยกันอย่างดี จึงทรงสามารถถ่ายทอดออกไปได้อย่างซาบซึ้งกินใจและตรงตามความหมายของข้อธรรมนั้นๆ

ทศบารมี ทศพิชราชธรรม

เป็นธรรมะ๒หมวดที่ทรงนำมาเรียบเรียงให้เกี่ยวยังกันด้วยเห็นว่าเป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องกันอยู่ทศบารมีเป็นบารมีทางธรรม โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ประโยชน์สูงสุดของชีวิตคือ วิมุติความหลุดพ้น ส่วนทศพิชราชธรรมเป็นบารมีทางโลก โดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ประโยชน์สุขของประชาราษฎร์แต่ทั้งสองหมวดนี้ก็มีความที่คล้ายคลึงกันและต่างก็เป็นบารมีธรรมด้วยกันทั้งคู่

สิ่งสำคัญที่สะท้อนอยู่ในพระนิพนธ์เล่มนี้ก็คือ พระปรีชาสามารถในเชิงเปรียบเทียบและในเชิงประยุกต์ ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงคำสอนของพระพุทธศาสนาในแง่มุมที่แตกต่างและกว้างขวางยิ่งขึ้น

๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า

พระนิพนธ์เรื่องนี้นำเสนอเรื่องราวในพุทธประวัติโดยเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไปตามลำดับปีนับแต่ที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วทรงเริ่มเผยแผ่พระศาสนาจนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินาราซึ่งเป็นการ

นำเสนอพระไตรปิฎกในรูปแบบใหม่ตามลำดับพระรชาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อจะได้ทราบว่พระสูตรไหนทรงแสดงก่อนหลังตามลำดับทั้งหมด

พระองค์ทรงรวบรวมเอาความรู้และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ทั้งจากพระไตรปิฎก อรรถกถาต่างๆ ตำราอื่นๆ รวมทั้งคัมภีร์จากมหยานที่นำมาเปรียบเทียบไว้ด้วยทรงเขียนเล่าไว้อย่างพิสดารและน่าสนใจเป็นงานพระนิพนธ์ที่ให้ความรู้ในแง่มุมต่างๆที่หลากหลายและลุ่มลึกเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

เป็นงานที่ใช้เวลาและความทุ่มเทมหาศาลปัจจุบันจึงมีพระนิพนธ์ถึงพระรชาที่ ๑๒ ยังไม่ได้ทรงนิพนธ์พระรชาที่ ๑๓ ต่อ

พระพุทธเจ้าของเรานั่นท่านเลิศล้ำ

เป็นพระนิพนธ์ที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงนิพนธ์เป็นบทความลงพิมพ์ในนิตยสารศรีสัปดาห์ซึ่งออกเป็นรายสัปดาห์ต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายปี เนื้อหาของพระนิพนธ์นี้ทรงประสงค์จะแสดงพระพุทธิธรรมในด้านต่างๆโดยทรงใช้ภาษาต่างๆว่าด้วยเรื่องราวของพระพุทธศาสนาหลากหลายรส

ธรรมประดับใจ

พระนิพนธ์อธิบายพุทธศาสนสุภาษิตสั้นๆ ทรงนิพนธ์ประทานแก่กระทรวงศึกษาธิการเพื่อออกเผยแพร่แก่ประชาชนทางวิทยุกระจายเสียงเป็นการอธิบายพุทธภาษิตหรือธรรมให้ประชาชนเข้าใจพระพุทธศาสนาได้แบบง่ายๆ

สัมมาทิฎฐิ ตามพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชปรารภถึงพระนิพนธ์เรื่องนี้ว่า “พระธรรมเทศนาชุดนี้นอกจากแสดงข้อธรรมสำคัญๆอันเป็น

แก่นคำสอนของพุทธศาสนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นประจักษ์ถึงปรีชาญาณอันกว้างขวางล้าลึกของพระสารีบุตรเถระในการอธิบายธรรมนี้ อีกประการหนึ่ง และประการที่สาม สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒนมหาเถร) ได้นำพระเถราธิบายแห่งพระอัครสาวกองค์นั้น มาอธิบายถ่ายทอดเพิ่มเติมให้พอเหมาะพอดีแก่ความรู้ความคิดของคนในยุคปัจจุบันให้เข้าใจได้โดยสะดวกและแจ่มแจ้ง”

หลักพระพุทฺธศาสนา

พระนิพนธ์เรื่องนี้สำหรับสอนหรืออธิบายพระพุทฺธศาสนาแก่นักเรียน นักศึกษา แต่คนทั่วไปก็สามารถใช้เป็นคู่มือศึกษาพระพุทฺธศาสนาทุกระดับและนำไปปรับเข้ากับชีวิตประจำวันได้ภาษาที่ใช้ยังมีความง่ายและสละสลวยเช่นเคย ทรงยกตัวอย่างที่ใกล้ตัวหรือเป็นประสบการณ์ของคนทั่วไปมาประกอบการอธิบายอีกด้วย

ก้าวพ้นเส้นแบ่งแห่งภาษา

เสียงหนักแน่นชัดถ้อยชัดคำจากพระโอบุชฺฐ์ขณะสวดพระปาฏิโมกข์ หรือเมื่อเอ่ยคำบาลี-สันสกฤต เป็นพระลักษณะที่เด่นชัดของพระองค์ เช่นผู้รู้ความหมายแท้จริงของคำนั้น และชำนาญการใช้ภาษาไม่ผิดเพี้ยนแม้วรรคตอนหรือจังหวะจะโคน

เมื่อทรงเป็นครูสอนบาลี เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงเรียบเรียงวากยสัมพันธ์ภาค ๑-๒ สำหรับใช้เป็นหนังสือประกอบการศึกษาของนักเรียนบาลี และทรงอำนวยการจัดทำทานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เป็นต้น

ภาษาบาลี-สันสกฤตมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาทำความเข้าใจพระพุทฺธศาสนาอย่างลึกซึ้งและทรงผ่านเส้นแบ่งกั้นการเรียนรู้

มาแล้ว ครั้นเมื่อมาศึกษาต่อที่วัดบวรนิเวศวิหารมีชาวต่างประเทศสนใจมาศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ขาดสายเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชก็ทรงเล็งเห็นความสำคัญของภาษาต่างประเทศ จึงทรงอาศัยโอกาสนี้เรียนรู้ภาษาต่างประเทศเพิ่มเติมเพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาข้ามพรมแดนขวางกั้นทางภาษา

ภาษาต่างประเทศที่ทรงเรียนรู้เพิ่มเติม ได้แก่

ภาษาอังกฤษทรงเรียนจากท่านสามีสัตยานันท์ปิรุเวทานตประทีป ปราชญ์ชาวอินเดีย และฝึกฝนให้คล่องแคล่วกับนางโจเซฟิน สเตนตัน ภริยาเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย

ภาษาจีน ทรงเรียนจากศิริ ศรสงคราม ซึ่งมาบวชเรียนอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ส่วนภาษาเยอรมันกับฝรั่งเศส ทรงเรียนกับหลวงแพทยสุทธิพิสุจน์ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษที่ทรงหมั่นฝึกฝนอยู่เสมอทั้งในการฟัง พูดอ่านและเขียนจนชำนาญการใช้พอที่จะนิพนธ์หนังสือภาษาอังกฤษขึ้นมาหลายเล่ม เช่น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร ศิล สันโดษ เป็นต้น

พระองค์ยังทรงริเริ่มและดำเนินการให้มีการแปลตำราทางพุทธศาสนา จากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ เช่น นวโกวาท วินัยมุข พุทธประวัติ อุปสมบทวิธี ภิกขุปาติโมกข์ และทำวัตรสวดมนต์ เป็นต้น รวมไปถึงผลงานพระธรรมเทศนาที่มีอยู่จำนวนมากเท่าที่พิมพ์เป็นเล่มเผยแพร่ออกแล้ว เช่น พระมงคลวิเสสกถา ปัญจคุณ ๕ กัณฑ์ ทศพลญาณ ๑๐ กัณฑ์ มงคลเทศนา สัมมาทิฎฐิ สังฆคุณ ๙ กัณฑ์ เป็นต้น

พระอัจฉริยภาพด้านภาษาจึงเป็นคุณูปการยิ่งแก่การศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในปัจจุบันและอนาคต

รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ที่วัดรัชดาภิเษก อำเภอปอพลอย จังหวัดกาญจนบุรี พ.ศ. ๒๕๑๖

ประดิษฐานพระบรมรูปรัชกาลที่ ๕
ณ พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

ผลงานที่เป็นพระนิพนธ์

ทรงนิพนธ์เรื่องต่างๆ ไว้มากมาย ทั้งที่เป็นตำราพระธรรมเทศนา และทั่วไป พอประมวลได้ดังนี้

ประเภทตำรา: ทรงเรียบเรียงวากยสัมพันธ์ ภาค ๑-๒ (สำหรับใช้เป็นหนังสือประกอบการศึกษาของนักเรียนบาลี) และยังอำนวยการจัดทำพจนานุกรมบาลีไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

ประเภทพระธรรมเทศนามีอยู่เป็นจำนวนมากเท่าที่พิมพ์เป็นเล่มแล้ว เช่น ปัญจกคุณ ๕ กัณฑ์ ทศพลญาณ ๑๐ กัณฑ์ มงคลเทศนา โอวาทปาฏิโมกข์ ๓ กัณฑ์ สังฆคฤณ ๙ กัณฑ์ มงคลวิเสสกา ญาณสังวรเทศนา เป็นต้น

ประเภทงานแปลเป็นภาษาต่างประเทศ ทรงริเริ่มและดำเนินการให้แปลตำราทางพุทธศาสนา จากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อใช้ในการศึกษาพระพุทธศาสนา เช่น นวโกวาท วินัยมุข พุทธประวัติ ภิกขุปาฏิโมกข์ อุปสมบทวิธี และทำวัตรสวดมนต์ ทรงดำเนินการให้มีการแปลหลักสูตรนิกธรรมตรี โท เอก ครบทุกเล่ม

ประเภททั่วไป มีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น การนับถือพระพุทธศาสนาหลักพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าของเรานั้น ท่านเลิศล้ำ๔๕พรรษาพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร (ไทย-อังกฤษ) วิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้องทางธรรม พระพุทธ-

ศาสนากับสังคมไทย เรื่องกรรม ศิล (ไทย-อังกฤษ) แนวปฏิบัติ
ในสติปัญญา อาหุเนยโย อวิชา สันโดษ หลักธรรมสำหรับการ
ปฏิบัติอบรมจิตการบริหารจิตสำหรับผู้ใหญ่ ทัศนคติกับโลกธรรม
แนวความเชื่อ บวชดี บุญการี-กตัญญูกตเวที คำกลอนนิราศ
สังขาร และตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น

กว่าร้อยงาน กับรอยทางเพื่อพระพุทธศาสนา

งานบูรณะเสนาสนะและพุทธสถาน นอกจากเป็นการสืบทอด
พระศาสนาแล้วยังแสดงออกถึงพุทธศิลป์อันงดงามที่สะท้อนความเจริญ
รุ่งเรืองของชาติด้วย จึงเป็นงานอีกด้านหนึ่งที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระ
ทรงเอาพระทัยใส่อย่างมาก

หากนับรวมงานด้านการก่อสร้างปฏิสังขรณ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระ
แล้ว จะต้องอัศจรรย์ใจกับจำนวนที่มีมากถึงเกือบร้อยรายการ

การก่อสร้างและบูรณะวัดวาอารามต่างๆ มีทั้งที่อยู่ใกล้ไกล และ
ในท้องถิ่นทุรกันดาร เช่น วัดรัชดาภิเษก อำเภอป้อมพลอย จังหวัด
กาญจนบุรี วัดวังฟูไทรอำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี วัดล้านนา
ญาณสังวราราม อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ วัดญาณสังวราราม
จังหวัดชลบุรี เป็นต้น

แต่ละแห่งทรงคำนึงถึงลักษณะทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรมและ
วัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ ด้วยแม้ในเรื่องงานจิตรกรรมและลายวิจิตร
ต่างๆ ก็ทรงให้ความสำคัญ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้าโดยรถไฟไปยังรถยนต์บ้างรวมทั้งเครื่องบินบ้างหลายแห่งที่ทรงให้การอุปถัมภ์ก็จะทรงติดตามดูแลตั้งแต่ต้นกระทั่งงานแล้วเสร็จอย่างไม่ทรงเห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากไม่ว่าจะเป็นการตรวจดูงานก่อสร้างจนถึงประกอบพิธีต่างๆ เช่นวางศิลาฤกษ์ ตัดลูกนิมิต หรือพิธีอื่นๆ ตามโอกาสอำนวย

พระองค์ยังทรงเป็นประธานดำเนินการ และประธานกรรมการอุปถัมภ์ในการสร้างวัดและอุโบสถในหลายประเทศทุกทวีปทั่วโลกเช่น วัดพุทธรังษี ในนครซินีเย่ ประเทศออสเตรเลีย ซึ่งเป็นวัดไทยแห่งแรกของทวีปออสเตรเลีย วัดจากรัตนารามจักรชัย กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย วัดแคลโรไลนาพุทธจักรวนาราม สหรัฐอเมริกา อุโบสถวัดนครมณฑลศรีกัรติวิหาร เมืองกัรติปุร และวัดไทยลุมพินี ประเทศเนปาล เป็นต้น

สร้างเพื่อสนองและแสดงพระคุณ

แต่ละครั้งที่มีการบูรณะซ่อมสร้างเสนาสนะ และถาวรวัตถุอันเป็นสาธารณประโยชน์ พระองค์จะทรงกำกับเหตุผลด้วยเสมอ

เหตุผลหนึ่งของพระองค์ที่มักเป็นที่มาของสิ่งก่อสร้างต่างๆ ก็คือเพื่อตอบสนองพระคุณหรือแสดงพระคุณของครูบาอาจารย์และสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า บ่อยครั้งที่ผู้ใกล้ชิดจะได้ยินพระองค์ปรารภว่า ยังไม่ได้ทำอะไรให้ท่านโน้นท่านนี้ ทรงมีความกตัญญูและหาโอกาสเชิดชูพระเกียรติของบุคคลเหล่านั้นให้ปรากฏแก่คนทั่วไปเช่น

ทรงสร้างศาลาการเปรียญ ภูปร เพื่อสนองคุณหลวงปู่ดี (พระครูอดุลยสมณกิจ) เจ้าอาวาสวัดเทวสังฆาราม ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์คราวบรรพชาเป็นสามเณรและอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ซึ่งถือได้ว่าเป็น

โรงพยาบาลสมเด็จพระญาณสังวร

ศาลา ภาปร และอาคารจริเวทนานันท์ในวัดเทพสังฆาราม

ตึกสงฆ์อาพาธ
สภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผู้ให้กำเนิดชีวิตในพรหมจรรย์แก่พระองค์เป็นครั้งแรก

ทรงสร้างอาคารวิเวกให้โรงเรียนวัดเทพสังฆาราม ในฐานะ
เป็นโรงเรียนที่ทรงเล่าเรียนมาแต่ครั้งเยาว์วัย

ยังมีโรงพยาบาลและโรงเรียนอีกมากมายที่ทรงเมตตาสร้างเป็น
สาธารณประโยชน์ พร้อมทั้งถวายเป็นอนุสรณ์เพื่อสนองและแสดง
พระคุณดังกล่าว

พระบรมธาตุแห่งนี้ งามพร้อมทั้งรูปและความมุ่งหมาย

เริ่มศักราชใหม่ของปี พ.ศ.๒๕๓๐ บนดอยแม่สลอง อำเภอแม่จัน
จังหวัดเชียงราย ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านสันติคีรีและชาวเขาเผ่า
ต่างๆ โดยรอบ มีโอกาสเฝ้ารับเสด็จเจ้าพระคุณสมเด็จพระ
ศาสนกิจในภาคเหนือ และเสด็จเยี่ยมเยียนสำนักสงฆ์สันติคีรีซึ่งอาศัย
ศาลาประชาคมของหมู่บ้านเป็นที่ตั้ง

ครานั้น มีพระดำริว่าภูมิที่ศรัทธาบริเวณยอดดอยด้านหน้าสำนักสงฆ์
เหมาะที่จะสร้างพระเจดีย์ยิ่งนัก

นายพลหลุยอึ้งเนียนถวายที่ส่วนหนึ่งให้สร้างวัดและพระบรมธาตุเจดีย์
แต่ต่อมากการสร้างวัดต้องใช้พื้นที่เพิ่มอีก พระเลขาฯ ของเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระเจ้าขอพื้นที่เพิ่มไม่สำเร็จนายพลหลุยขอเจรจาเฉพาะพระองค์
ที่น่าสังเกตคือ การเจรจากับพระเลขาฯ นั้น นายพลหลุยพูดภาษาไทย
ไม่ได้ ต้องใช้ล่าม แต่เวลาคุยกับพระองค์ท่านไม่จำเป็นต้องใช้ล่าม

พระเลขาฯ บอกว่า “นายพลหลุยเคารพพระองค์ท่าน ประทับใจ
ตั้งแต่เจอครั้งแรกตอนนั้นเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าเป็นสมเด็จพระญาณสังวร
เสวยชาอุ่นและเม็ดก้วยจีที่นายพลถวายแล้วคุยกันก็แก้ปัญหาได้...
คนบนดอยแม่สลองทุกคนรักพระองค์ท่านมีตัวแทนจากดอยมากรุงเทพฯ

พระบรมธาตุเจดีย์ที่ดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย

ตอนวันเกิดของพระองค์ท่านเป็นประจำทุกปี”

เมื่อความเรื่องพระดำริในการสร้างพระบรมธาตุนี้ทราบถึงสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระกรุณารับไว้ในพระราชูปถัมภ์ และเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ได้ถวายนามพระเจดีย์ว่า “พระบรมธาตุเจดีย์ศรีนครินทราวมหาสันติคีรี” เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นอนุสรณ์ในวโรกาสที่ “สมเด็จพระเจ้า” ของชาวไทยทรงเจริญพระชนมายุครบ ๙๐ พรรษา

เมื่อทุกอย่างราบรื่นชาวบ้านก็ได้เฝ้ารอดด้วยใจปรีดา กับสิ่งที่กำลังก่อร่างขึ้นมาอย่างงดงาม และจะเป็นที่รวมจิตใจของชาวพุทธในถิ่นฐานเหนือสุดของประเทศไทย

การก่อสร้างพระเจดีย์เริ่มขึ้นในปลายปีพ.ศ.๒๕๓๒ โดยได้เค้าเดิมจากวัดป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย คือองค์พระเจดีย์เป็นทรงสี่เหลี่ยม ชั้นล่างบุโอมเสกสีเทา ถัดขึ้นไปติดกระจกสลัษีพระนามภาไธยในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีส่วนชั้นที่สาม

บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและมีซุ้มพระพุทธรูปสี่ทิศยอดเจดีย์ทองกลมกลิ้ง
เรียวสูงเสียดขึ้นฟ้าดูสง่างามบนยอดดอยที่มักจะถูกโอบล้อมด้วยไอหมอก
ให้ความสดชื่นสงบเย็น

ในโอกาสเดียวกันยังโปรดให้สร้างอุโบสถศิลปะล้านนาที่ปูพื้นหินอ่อน
และบานประตูหน้าต่างเป็นไม้ตะเคียน ทางด้านล่างจากยอดดอยยังมี
ศาลา尼ทรงการสมเด็จพระเจ้าซึ่งเป็นศาลาทรงไทยจตุรมุขที่งดงามไม่แพ้กัน
เป็นความภาคภูมิใจหนึ่งในกว่าร้อยชิ้นงานด้านวัตถุที่เจ้าพระคุณ
สมเด็จพระสังฆราช มีพระดำริให้สร้างไว้เป็นอนุสรณ์สถานและพุทธสถานที่
ทรงคุณค่าทางศิลปะและจิตใจสำหรับพุทธศาสนิกชน

ญาณสังวราราม อารามของผู้ปฏิบัติธรรม

ทุ่งโล่งกว้างกว่า ๓๐๐ ไร่ของอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี เล่าขาน
อยู่ในบันทึกประวัติของหลวงปู่เจี๊ยะ จุนโท ผู้เคยอุปัฏฐากพระอาจารย์

วัดญาณสังวราราม

เสาร์และพระอาจารย์มั่น เมื่อท่านถ่ายทอดคำปรารภตอนหนึ่งของเจ้า
พระคุณสมเด็จฯ ว่า

“วัดอโศก กับวัดบวรฯ มีพระหนาแน่นมาก ต้องมีสถานที่ที่ไว้เวกให้
พระปฏิบัติกันบ้าง เราควรแสวงหาที่สัปปายะเพื่อพระที่เป็นกุลบุตร
สุดท้ายภายหลังจะได้มีที่ปฏิบัติธรรมในที่ที่ไม่ห่างจากเมืองหลวงมากนัก
นอกจากสร้างเป็นวัดปฏิบัติธรรมแล้วยังต้องสร้างถวายพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน และเป็นพระบรมราชูทิศแด่บูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า”

ระหว่งการแสวงหาที่เหมาะสม ก็มีผู้ถวายพื้นที่แห่งนี้ให้จัดตั้ง
เป็นวัด ประทานชื่อว่า “วัดญาณสังวราราม”

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ทรงอาราธนาหลวงปู่เจี๊ยะมาเป็นเจ้าอาวาส
ท่านได้เล่าถึงวัดญาณสังวรารามยุคบุกเบิกไว้ว่า

“ตอนกลางวันข้อวัตรปฏิบัติต้องขยันมากโดยเฉพาะเรื่องปลูกต้นไม้

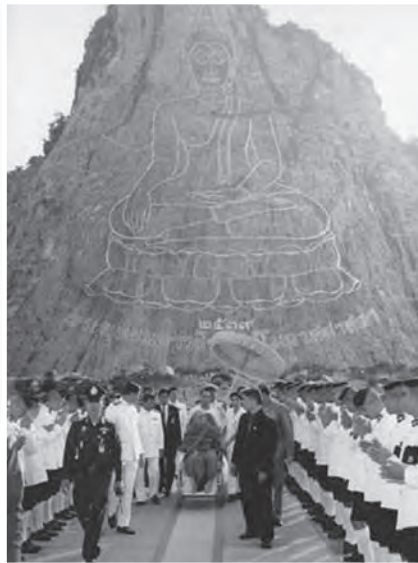
ทรงตรวจงานก่อนเริ่มแกะสลักพระพุทธรูป

ระหว่างทรงงานที่วัดญาณสังวราราม

ตรวจงานแกะสลักพระพุทธรูปเขาชีจรรย์
ปี พ.ศ. ๒๕๓๗

วันเปิดพระพุทธรูปมหาสิริอุตตโมภาสค่าสดา
บนหน้าผาหินเขาชีจรรย์

เพราะวัดญาณฯ เริ่มสร้างไม่มีต้นไม้นั้นแล้งมากมีแต่ป่ามันสำปะหลัง
แห้งๆ...

“วัดญาณสังวรารามเป็นที่แปลกประหลาดอยู่พอสมควร เป็นที่
แห้งแล้ง ไม่น่าอยู่ แต่เวลานั่งภาวนาจะสงบมาก”

กาลเวลาผ่านไป อาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ อันเป็นปูชนียะก็ค่อยๆ
ผุดขึ้นตามกัน เช่น

อุโบสถ สร้างน้อมเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
โดยดัดแปลงจากแบบพระอุโบสถเก่าคณะรังษีวัดบวรนิเวศวิหาร ส่วน
พุทธปฏิมาประธาน “สมเด็จพระพุทธญาณนเรศวร์” สร้างน้อมเกล้าฯ
ถวายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

พระบรมธาตุเจดีย์มหาจักรีพิพัฒน์สร้างน้อมเกล้าฯถวายพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบรมราชจักรีวงศ์
เป็นพระเจดีย์ขนาดใหญ่สีขาวสะอาดตาชั้นบนสุดบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

พระมหามณฑปพุทธบาท ภาปร สก สร้างด้วยความซาบซึ้งใน
พระคุณของพระพุทธเจ้าและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระ
นางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ องค์พระมณฑปประดับด้วยโมเสกสีทอง
จรดยอดซึ่งเป็นโมเสกที่รื้อมาจากการบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์วัดพระ
ศรีรัตนศาสดารามและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
พระราชทานมา

ศาลานานาชาติ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ศาลามังกรเล่นน้ำ”
เป็นศาลาที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมประจำชาติของแต่ละชาติและ
มีมังกรเล่นน้ำเป็นสัญลักษณ์ประจำศาลา สร้างไว้ทั้งหมด ๗ ศาลา
๕ชาติโดยแต่ละชาติจัดสรรงบประมาณมาจัดสร้างศาลาของชาติตัวเอง
คือศาลาไทยล้านนาและศาลาไทยภาคกลางของชาติไทยศาลาจีนนอก

ของชาติสิงคโปร์ ศาลาจีนในของชาวไทยเชื้อสายจีน ศาลาญี่ปุ่นของชาติญี่ปุ่น ศาลาฝรั่งของชาติสวีตเซอร์แลนด์ ศาลาอินเดียของชาติอินเดีย

วิหารเซียน หรือ อเนกกุศลศาลา เป็นแหล่งรวมงานศิลปะไทย-จีน ชั้นสูงที่สำคัญยิ่งของประเทศไทยอาคารใหญ่เป็นวิหารแบบจีนสูงสามชั้น และมีกลุ่มศาลาเก๋งเป็นบริวารโดยรอบ การออกแบบจัดวางตำแหน่งสิ่งปลูกสร้างถูกต้องตามหลักวิชาภูมิลักษณะหรือฮวงจุ้ยและการประดับตกแต่งภายในอาคารก็ยังเป็นไปตามคตินิยมและความเชื่อทางเทววิทยาของชาวจีน

นอกจากนี้ยังมีโรงพยาบาลวัดญาณสังวราราม อาคาร ๗๒ สำหรับอาศัยอยู่เพื่อประพฤติปฏิบัติธรรมของฝ่ายอุบาสิกและอาคาร ๗๓ ตึกชาย สำหรับฝ่ายอุบาสก และอื่นๆ อีก

พระพุทธรูปสลัก งามสง่าบนหน้าผาหินเขาชีจรรย์

เสียงระเบิดดังสนั่น สะเทือนทั่วแผ่นดินภูผากระแทงพื้นดินไม่ไกลจากวัดญาณสังวรารามนัก เขาหินปูนเนื้อแน่นสูงกว่า ๑๘๐ เมตร แตกร่วงลงมาเป็นหย่อมๆ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า

ความสงบถูกทำลาย นกและสัตว์ป่าหนีกระเจิง ...

เขาชีจรรย์ลูกนี้คงจะถูกลบออกไปจากภูมิประเทศของอำเภอ บางละมุง จังหวัดชลบุรีแล้ว หากไม่ได้มีพระดำริของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ที่จะอนุรักษ์พื้นที่บริเวณนี้ด้วยการสร้างพระพุทธรูปแกะสลักไว้บนหน้าผาที่ถูกทำลาย และให้ชื่อพระพุทธรูปองค์นี้ว่า พระพุทธมหาวชิรอุตตโมภาสศาสดา

เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สุด ประทับนั่งปางมารวิชัยเลียนแบบพระพุทธนวราชขุขิตร์ศิลปะสุโขทัยผสมล้านนา ความสูงขององค์พระ

และบัลลังก์รวม ๑๓๐ เมตร มองเห็นเด่นชัดแต่ไกล

สร้างด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ผสมผสานกับศิลปะอันงดงาม คือ ฉายแสงเลเซอร์ไปยังหน้าผาแห่งนี้เป็นลายเส้นพระพุทธรูปโดยต้องทำ ในเวลากลางคืน แล้วให้คนงานโรยตัวด้วยเชือกลงมาจากยอดเขา ใช้สี ผู่กวาดแต้มเป็นจุดตามเส้นแสงเลเซอร์เพื่อกำหนดลานเส้นรูปองค์พระ ที่จะแกะสลัก

การจัดสร้างพระพุทธรูปแกะสลักหน้าผาซีจรรย์ในบริเวณวัดญาณสังวรารามเป็นโครงการเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นความยิ่งใหญ่ที่จะดำรงคงอยู่สืบไปตราบนานเท่านาน

ซ่อมสร้างวัดบวรนิเวศวิหาร

วัดชั้นนอกชนิดราชวรวิหารอย่าง“วัดบวรนิเวศวิหาร”ปรากฏชื่อเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่เคียงคู่กันในสายสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาและราชวงศ์จักรีอยู่เสมอ

เริ่มจากในรัชกาลที่ ๓ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ ทรงสร้างวัดนี้ขึ้นและภายหลังได้รวมเข้ากับวัดรังษีสุทธาวาสต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอาราธนาสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าฟ้า มงกุฎ เสด็จมาครองเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ วัดแห่งนี้จึงได้รับการบูรณะ ปฏิสังขรณ์และเสริมสร้างสิ่งต่างๆ เพิ่มขึ้น

เจ้าฟ้าพระองค์นี้ก็คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในกาลต่อมานั่นเอง

วัดบวรนิเวศวิหารยังเป็นวัดที่ประทับของพระมหากษัตริย์และเชื้อ พระวงศ์เมื่อทรงผนวชอีกหลายพระองค์เช่นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ รัชกาลที่ ๗ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน รวมทั้งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชหลาย พระองค์เช่นกัน อาคาร ศิลปกรรม ศิลปวัตถุ และสภาพแวดล้อมทั่วไป ของวัดจึงได้รับการทะนุบำรุงให้คงสภาพดีเสมอมา

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เมื่อทรงเป็นเจ้าของาวาสวัดบวรนิเวศวิหารนี้ ก็ทรงทำหน้าที่ทำนุบำรุงวัด เต็มพระกำลังความสามารถ เพื่อรักษาคุณค่าความงามตามแบบ สถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ ๓ เหล่านี้เอาไว้

ภาพพระภิกษุพยอมบางเดินสำรวจดูแลการทำงานของช่างในบริเวณ ต่างๆของวัดมักปรากฏให้เห็นประจำวันระหว่างการก่อสร้างปฏิสังขรณ์ เช่นเดียวกับการเดินตรวจตราสภาพแวดล้อมทั่วไปและความเป็นระเบียบ เรียบร้อยในเวลาปกติ

ลูกศิษย์เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เล่าว่า ทรงใส่พระทัยแม่ในรายละเอียด การก่อสร้างกระเบื้องหลังคาสมัยก่อนเป็นกระเบื้องลอนมีตัวครอบต่างหาก ก็ทรงดัดแปลงออกแบบเป็นกระเบื้องลอนที่ติดตัวครอบไปในตัวเลย ปัจจุบันเป็นกระเบื้องลักษณะนี้ทั้งหมด

ทรงเดินตรวจรอบวัดนานเป็นชั่วโมงๆ โดยมียามใส่สิ่งของสำคัญ ตั้งแต่แว่นตา ปากกา เข็มทิศ นาฬิกา ตลับเมตร สมุดบันทึก ผ้าเช็ดปาก ผ้ารับพระเคน... ลูกศิษย์บอกว่า “...หนักครับ”

ประวัติดาวบวรนิเวศวิหารภายใต้การดูแลของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีเรื่องต้อฉบับที่เกี่ยวกับสิ่งก่อสร้างเพิ่มหลายประการ เช่น

พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร อาคารแบบโบราณหลังนี้ดูแตกต่าง จากพระอุโบสถทั่วไปเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯทรงบูรณะขึ้นใหม่โดยประดับ หินอ่อนจากอิตาลีทิ้งหลังเพื่อรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมและลวดลาย

โบราณเอาไว้

พระเจดีย์ใหญ่วัดบวรนิเวศวิหารลักษณะเป็นทรงลังกาทตามพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ เมื่อทรงบูรณะ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ก็ทรงให้ประดับกระเบื้องโมเสกสีทองจากอิตาลี ทรงเป็นผู้ริเริ่มนำกระเบื้องโมเสกมาประดับพระเจดีย์เป็นครั้งแรกในประเทศไทยซึ่งวัดต่างๆได้นำมาเป็นแบบอย่างใช้กันอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา

อาคารพิพิธภัณฑ์ภปรเป็นอาคารทรงไทย๓ชั้นภายในประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญและเป็นที่รวบรวมและแสดงศิลปวัตถุมีค่าด้านศึกษาของวัด เป็นพิพิธภัณฑ์กรรมฐาน และห้องสมุดหนังสืองานศพเพื่อประโยชน์ในการศึกษาของเยาวชนและประชาชนทั่วไป

ศาลาวชิรญาณ ในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงสร้างศาลาวชิรญาณนี้ขึ้นเป็นอนุสรณ์แด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้าอาวาสพระองค์แรกของวัดบวรนิเวศวิหาร

ทรงคุมงานซ่อมแซมวัดบวรนิเวศวิหาร

นอกจากนี้ในมหามงคลวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา และฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงได้อนุมัติอำนวยการในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดบวรนิเวศวิหารทั้งวัด ทุกระบบ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล โดยได้รับการสนับสนุนทุนทรัพย์ จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์รัฐบาลไทยและประชาชนทั่วไป

การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ดังกล่าวเหล่านี้ ก็เพื่อแสดงกตัญญูตา และสนองคุณบูรพาจารย์ทั้งหลายที่ได้บริหารปกครองวัดให้เจริญวัฒนาถาวรด้วยดีตลอดมา และเพื่ออนุรักษสิ่งที่ท่านได้สร้างสรรค์ไว้นั้นให้วัฒนาถาวรเป็นมรดกตกทอดแก่อนุชนรุ่นหลังสืบไป

ชลีพร วิริยะวงศ์ชัย : เรื่อง

ผลงานด้านวัตถุ

ปูชนียสถาน ได้แก่ มณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปบาทจำลอง พระเจดีย์วัดบวรนิเวศพระบรมธาตุเจดีย์ศรีนครินทรามหาสันติคีรี ดอยแม่สลอง พระอุโบสถวัดไทยลุมพินี ประเทศเนปาล

พระอาราม ได้แก่ วัดสันติคีรี ดอยแม่สลอง เชียงราย วัดรัชดาภิเษกอำเภอปอพลอยกาญจนบุรีวัดล้านนาญาณสังวราราม อำเภอจอมทอง เชียงใหม่ วัดพุทธมุตติ อำเภอไทรโยค กาญจนบุรี วัดญาณสังวราราม อำเภอบางละมุง ชลบุรี นอกจากนี้ยังทรงอุปถัมภ์วัดไทยในต่างประเทศอีกหลายแห่งคือ วัดพุทธรังษี นครซิดนีย์ ออสเตรเลีย วัดจากร์ตารธรรมจักรชัย กรุงจากร์ตา อินโดนีเซีย วัดนครมณฑปศรีกิริติวิหาร เมืองกิริติปุร เนปาล

วัดพุทธรังษี ซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย

วัดศิริกิริติวิหาร เมืองกิริติปุร กรุงกวมานฑู เนปาล ทรงให้การอุปถัมภ์ และสนับสนุนวัดนี้ โดยสร้างอุโบสถแบบสถาปัตยกรรมไทย และวิหาร ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ส่วยงามซึ่งประทานไปจากประเทศไทย

“ผู้ที่เป็นคนดี ย่อมสามารถนำตน
ไปสู่ความดีงามต่างๆ ได้
นำตนไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้
และสามารถนำผู้อื่นไปสู่ความดีงามต่างๆ ได้
นำผู้อื่นไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ด้วย
ท่านจึงกล่าวว่า ‘คนที่ฝึกดีแล้ว เป็นแสงสว่าง
เป็นเครื่องส่องทาง เป็นเครื่องนำชีวิต
เป็นเครื่องยังชีวิตให้สว่าง’
ถ้าต้องการเป็นแสงสว่างนำชีวิตทั้งของตนเอง
และของผู้อื่น ก็ต้องฝึกตนให้เป็นคนดี
หนีให้ไกลจากความโลภ โกรธ หลง ให้มากที่สุด”

ตนอันเป็นที่รักยิ่งของตน

พระจริยาวัตร

สายลมเย็นที่พัดพลิ้วมาบางเบาหอบเอากลิ่นหอมสดชื่นของต้นไม้บานาที่ปลูกไว้ไม่ไกลจากพระตำหนักคอยท่าปราโมช รวยรินมาสัมผัสผัสจุมูกเสียงจ๊อกแจ๊กจอยของยวดยานที่แล่นผ่านไปมายังคงดังให้ได้ยินอยู่ไม่ขาดสาย เนื่องด้วยพระอารามแห่งนี้ตั้งอยู่ในใจกลางย่านชุมชน ยามนั้นแสงนวลกระจ่างเย็นตาจากดวงโคมสอดส่องให้เห็นพระวรกายของพระภิกษุผู้ทรงอยู่ในพระอาการสงบสำรวมอยู่เสมอ

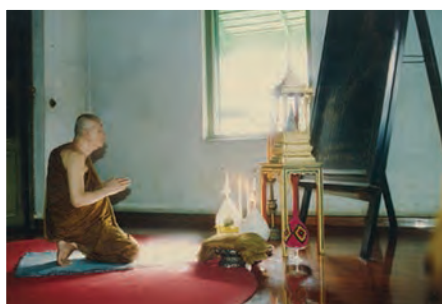
เจ้าพระคุณสมเด็จฯ โปรดที่จะใช้เวลาส่วนพระองค์เดินจงกรมรอบกุฏิที่พักพระจริยาวัตรนั้นดูจเดียวกับพระป่าคือทรงปฏิบัติกรรมฐานอยู่เกือบตลอดเวลา รักษาความสำรวมและพระวินัยอย่างเคร่งครัด แม้จะมีพระภารกิจในความรับผิดชอบครอบคลุมมากมายใหญ่หลวงและต้องเกี่ยวข้องกับผู้คนเป็นอันมากทั้งในงานหลวงงานราษฎร์

ณ อุโบสถลุมพินี
ประเทศเนปาล

ณ ลุมพินี ประเทศเนปาล

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๓๔
ถวายสักการะอัฐิสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
วัดเทพศิรินทราวาส

ทรงสักการะสมเด็จพระสังฆราชในอดีต
ที่พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร

ไม่ว่าที่ใด เวลาใด โอกาสใด ท่ามกลางสิ่งใด พระจริยาวัตรก็ยังคงงาม
พร้อมเสมอ ฉายแสงแห่งความเมตตา ความกตัญญู ความสันโดษ
ที่ไม่มีผู้ใดปฏิเสธได้...

หนึ่งวันของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า

เวลา ๒๔ ชั่วโมงในหนึ่งวันของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า มีการจัดสรร
เวลาปฏิบัติพระภารกิจตลอดจนสร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ได้อย่างน่าทึ่ง
ราวกับว่าทรงมีเวลาอย่างเหลือเฟือ

ในแต่ละวัน ทรงทำอะไรได้มากมายนัก ด้วยเป็นผู้ที่ทรงเห็นถึง
คุณค่าของเวลาอย่างที่สุด ไม่ทรงปล่อยให้ล่วงไปโดยไร้ประโยชน์

... ก่อนไก่ขันถึงเที่ยงวัน

พระกิจวัตรประจำวันของพระองค์เริ่มเมื่อทรงตื่นบรรทมและเข้าสู่
กิจกรรมของวันใหม่ตั้งแต่ก่อนอรุณรุ่ง ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเวลาดีสี่
ของทุกวัน แน่ละ วิถีเช่นนี้เป็นสิ่งที่ทรงปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตลอดมา
ตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์

หลังจากทรงตื่นบรรทม ก็จะเริ่มเจริญพระพุทธรูปมนต์บทต่างๆ
บางครั้งก็ทรงทวนบทพระปาฏิโมกข์ แล้วทรงนั่งสมาธิต่อจนกระทั่ง
แสงทองเริ่มทาบทัບจันทรขอบฟ้าพอมองเห็นลายมือได้ก็เป็นเวลาที่จะ
ทรงออกดำเนินบิณฑบาต

เสด็จออกทางประตูต่างๆของวัดไปโปรดประชาชนโดยไม่ได้ทรงยึด
ว่าจะต้องใช้เส้นทางใดเป็นประจำทุกวัน บางวันเสด็จไปทางหลังวัด
ตรีทศเทพหรือไปทางตลาดบางลำพูบางวันก็ไปทำยวัตไปตรอกบวรรังษี
กลับจากบิณฑบาตแล้ว จะเป็นช่วงเวลาที่ทรงรับแขก มีญาติโยม

หรือบางทีก็เป็นพระภิกษุสามเณร เดินทางมาจากที่ไกลบ้างใกล้บ้าง เข้ามาถวายสักการะพระองค์จะทรงสนทนาด้วยโดยใช้เวลาปฏิสนธิสาร ต้อนรับญาติโยมในช่วงเช้าประมาณหนึ่งชั่วโมง

เสร็จจากรับแขกในช่วงเช้าก็เป็นเวลาเสวยพอดีซึ่งเป็นอีกช่วงหนึ่งที่พระภิกษุสามเณรในปกครองของพระองค์มาเข้าเฝ้ารายงานต่างๆหรือ มาลาเพื่อออกนอกวัด

พระองค์เสวยในบาตรคือใส่ทุกอย่างรวมลงในบาตรพระญาติสนิทของพระองค์คือ คุณยายเล็กหรือคุณยายมาลี นันทสุคนธ์ วัย ๗๒ ปี เล่าให้ฟังว่า “พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างนี้มานานแล้ว พวกเราก็คอยไป จ้องที่ก้นบาตรของพระองค์ ก็ของเหลือโง่งล่ะ”

อาหารที่เสวยทรงนิยมผักและจะเสวยมังสวิรัตทุกวันพระลูกศิษย์ ก้นกุฎิคนหนึ่งของพระองค์เล่าว่า “ช่วงหลังๆ ไม่เสวยสัตว์ปีกและ สัตว์ใหญ่”

ในช่วงที่พระพลานามัยของพระองค์ไม่อำนวย ทางโรงพยาบาล จุฬาลงกรณ์จะดูแลเรื่องโภชนาการแม้จะไม่ได้ทรงรับบาตรจากญาติโยม แต่ถ้ามีผู้นำมาถวายก็จะโปรดให้เอาขึ้นมาเปิดนำมาขึ้นโต๊ะเสวยทั้งหมด ทรงอนุโมทนาประทานพรเจ้าภาพพระกระยาหารทั้งหมด

ระหว่างเสวยนี้บางทีก็โปรดให้สามเณรหรือลูกศิษย์มานั่งอ่าน หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษหรือภาษาไทยให้ฟังถ้าเป็นภาษาอังกฤษบางที ก็ทรงถามศัพท์ว่าแปลว่าอย่างไร และถ้าอ่านออกเสียงผิดก็จะทรง พระเมตตาแก้ไขให้

หลังจั้งหันประมาณ ๘ โมงหรือ ๙ โมงเช้า หากไม่มีกิจนิมนต์ข้าง นอกบางวันอาจจะบรรทมสักครึ่งชั่วโมงสิ่งที่โปรดทำหากทรงมีเวลาคือ การอ่านหนังสือ แต่ปกติแล้วมักจะมีพระภารกิจนอกวัดมากมาย และ

ส่วนใหญ่จะเสด็จไปให้ทุกงานที่ทรงมีเวลา ทรงรับกิจนิมนต์ตามเวลาที่ว่าง ไม่เคยเลือกว่าเป็นงานเล็กงานใหญ่ หรือใครเป็นคนจัด

พระองค์ตรัสเสมอว่า “ที่นี่เป็นพระของประชาชนจะไปลำเอียงไม่รับงานโน้นงานนี้ไม่ได้”

คำว่า “ที่นี่” เป็นคำที่พระองค์มักใช้เรียกแทนพระองค์เองกับคนสนิทและในหมู่ญาติๆ หรือนานๆ ครั้งก็จะทรงใช้คำแทนพระองค์เองว่า “เรา” ส่วนคำว่า “อาตมา” จะทรงใช้กับคนทั่วไป

...บ่ายจรดเที่ยงคืน

พอเสด็จกลับจากกิจนิมนต์ ถ้าเป็นในช่วงพรรษาเวลาบ่ายโมงตรง พระองค์จะทรงลงสอนพระใหม่ แต่ถ้าไม่ใช่ช่วงพรรษา ก็ทรงงานค้นคว้าที่ค้างไว้

หลังจากนั้นก็ทรงต้อนรับปฏิสันถารกับญาติโยมรอบบ้ายราวบ่ายสองถึงบ่ายสาม หรือแล้วแต่ว่าจะมีผู้เข้ามากราบนมัสการมากน้อยแค่ไหน

ราวห้าโมงเย็น เป็นเวลาที่เสวยกาแฟ และเป็นช่วงเวลาพักผ่อน พระอิริยาบถ หรือบางครั้งก็ทรงใช้ช่วงเวลานี้ตรวจดูความเรียบร้อยของพระอาราม

พอถึงสองทุ่ม จะทรงลงพระอุโบสถเพื่อทำวัตรเย็น หรือถ้าไม่ทรงลงพระอุโบสถก็จะทรงทำวัตรสวดมนต์ที่ตำหนักเสร็จจากทำวัตรสวดมนต์ ถ้าตอนเย็นไม่ได้ทรงเดินตรวจวัดก็จะทรงเดินตรวจวัดในตอนนี้อยู่โดยตรวจทั่วทั้งวัด ใช้เวลาเป็นชั่วโมง

ตรวจวัดเสร็จแล้ว ก็จะเป็นเวลาของการเดินจงกรมหน้าตำหนัก โดยมักทรงใช้เวลาจงกรมราวครึ่งชั่วโมง แล้วจึงสร่งน้ำพลัดเปลี่ยนจีวร

และส่วนใหญ่ทรงใช้เวลาในช่วงกลางคืนทรงงานต่อเนื่องไปเช่นเตรียม
ธรรมบรรยาย จนกระทั่งประมาณเที่ยงคืนจึงเข้าบรรทม

พระกิจวัตรเหล่านี้เป็นสิ่งที่มักทรงทำอยู่เป็นประจำหากมิได้มีกิจ
ที่ต้องเสด็จไปประทับแรมยังที่อื่นๆ

บางสิ่งที่มักไม่มีใครมีใครรู้

...ปกติแล้วพระองค์จะเสวยเพียงมือเดียว แม้แต่เมื่อเสด็จไปเสวย
เพลในวังตามที่มีการอาราธนา ก็ทรงจิบน้ำชาแทน

...สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเรียก
เจ้าพระคุณสมเด็จฯว่า “หลวงปู่” ทรงห่วงใยพระพลานามัยของ “หลวงปู่”
เพราะบางครั้งมีผู้มาเข้าเฝ้าจำนวนมากจนทำให้เลยเวลาเสวยจึงทรงมี
ลายพระหัตถ์เขียนป้ายบอกให้ผู้เข้าเฝ้ารอก่อนเมื่อถึงเวลาเสวย

...เวลาเสด็จออกนอกวัด จะไม่ทรงสวมรองเท้า จะทรงสวม
เฉพาะจากหน้ากุฏิ เมื่อมาถึงรถก็จะทรงถอดออก โปรดดำเนินด้วย
พระบาทเปล่า

...อีกสิ่งหนึ่งที่ทรงให้ความสำคัญคือ ก่อนเวลารุ่งสางจะต้องมี
ผ้า ๓ ชั้น คือ สังฆาฏี สบง จีวร ไตรครองเป็นไตรหลักที่ต้องมี
ติดประจำพระองค์ตลอด

...ของสำคัญในยามที่ทรงใช้เป็นประจำได้แก่แว่นตาปากกาเข็มทิศ
นาฬิกา ไดอารี่ ปฏิทิน ผ้าเช็ดปาก ผ้ารับพระเคน

...เวลาที่ประทับในรถ ส่วนใหญ่จะทรงเจริญพระพุทธรมณต์ ฝึก
กรรมฐาน พระองค์จะทรงช่อมทวนบทสวดมนต์ตลอด

...ทรงให้ความสำคัญกับการสวดมนต์เป็นอย่างมาก เช่น ในวัน
คล้ายวันประสูติมีคณะสงฆ์มาสวดมนต์ถวายลูกศิษย์ถามว่าจะทรงลงไหม

ตรัสตอบว่า ต้องลงสิเพราะสำคัญ เขามาให้พร ลูกศิษย์ยังกล่าวต่อว่า
สวดทำไมแปลไม่ออก ตรัสย้าว่า คำสวดมนต์เป็นคำดีทั้งนั้น

...บทสวดมนต์ที่ทรงสวดเป็นประจำมีบทสวดมนต์เจ็ดตำนาน
บทสวดมนต์สิบสองตำนาน ถ้าเป็นพระปาฏิโมกข์ซึ่งมีความยาวมาก
จะทรงแบ่งออกเป็นหลายวัน

...เตียงบรรทมของพระองค์นั้นเล็กมากเพียงพอต้องคืบเป็นเตียงโซฟา
สมัยก่อนที่ทางด้านศีรษะจะสูงขึ้นเล็กน้อย ส่วนด้านปลายพระบาทมี
โต๊ะวางต่อมาอีกตัวหนึ่งสำหรับวางพัดลมโดยปกติแล้วจะบรรทมในท่า
ตะแคงและบรรทมแบบมีสติ ทรงใช้เวลาบรรทมเฉลี่ยคืนละประมาณ
สามสี่ชั่วโมง

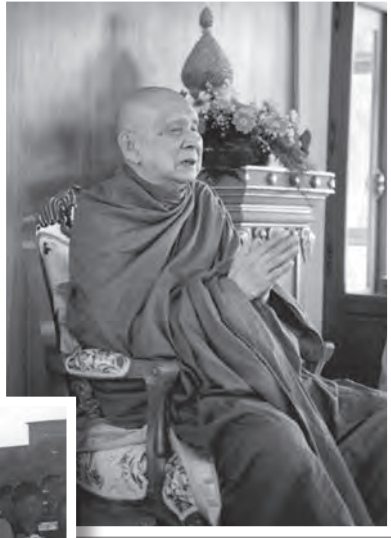
...เวลาเสด็จไปที่ใด ลูกศิษย์จะต้องเตรียมข้อมูลไว้ตอบคำถามของ
เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เกี่ยวกับทิศ ระดับความสูงจากน้ำทะเล เป็นต้น

กตัญญูเป็นที่ตั้ง

คุณธรรมสำคัญที่ปรากฏเด่นชัดในชีวิตของพระองค์นั้นมีอยู่หลาย
ประการด้วยกันแต่ส่วนที่จัดว่าทรงยึดมั่นไว้เป็นแกนหลักของชีวิตก็คือ
การมีความกตัญญูต่เวทิตาเป็นที่ตั้งทรงรำลึกถึงบุญคุณของผู้มีพระคุณ
อยู่เสมอตั้งแต่วัยเด็ก และทรงหาโอกาสที่จะตอบแทนพระคุณของท่าน
เหล่านั้นมาตลอด

...กตัญญูต่อบุรพจารย์ สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า
และแผ่นดิน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงบำเพ็ญพระกุศลถวายแด่สมเด็จพระบูรพจารย์
สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง ๑๘ พระองค์เป็นประจำ

เสด็จไปที่วัดช้าง
จังหวัดกำแพงเพชร
ทรงอนุโมทนาอานวยพร

ทรงรับบิณฑบาตที่ท้องสนามหลวง

ทรงสอนพระนวกะ เวลา ๑๓.๐๐ น. ตลอดพรรษาภาค
ในฐานะพระอุปัชฌาย์

ทุกปี นอกเหนือไปจากการสร้างเสนาสนะอุทิศถวายพระอุปัชฌาย์องค์แรกคือหลวงพ่อดีทรงสร้างอาคารถวายแด่สมเด็จพระสังฆราชเจ้าผู้เป็นพระอุปัชฌาย์พระองค์ที่ ๒ ทรงสร้างวัดตลอดจนอนุสรณ์สถานต่างๆถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าที่ทรงมีคุณูปการต่อประเทศชาติ เช่น สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล พร้อมทั้งพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระปิยมหาราช ที่จังหวัดกาญจนบุรี

...กตัญญูต่อบิดามารดา และไม่เคยทอดทิ้งญาติพี่น้อง

ทางด้านครอบครัวนั้น พระองค์ก็ได้ทรงตอบแทนพระคุณของผู้มีอุปการคุณเป็นอย่างดี ทรงพาพระชนนีมาพักอยู่ในวัดด้วยตั้งแต่วันที่ พ.ศ. ๒๔๙๖ โดยให้อยู่ในบริเวณ “เรือนขาว” คือเรือนหลังน้อยที่ปลูกไว้ใกล้ตำหนักคอยท่า ปราโมช ที่ประทับของพระองค์

เจ้าพระคุณสมเด็จพระรักเคารพพระชนนีมากผ้าอาสนะที่พระชนนีเย็บถวายตั้งแต่ตอนยังทรงเป็นพระเปรี๊ญ ก็ทรงใช้มาตลอด ถึงจะเก่าแต่ยังทรงวางไว้ได้อาสนะผืนใหม่ที่ใช้อยู่แม้เมื่อทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชแล้ว ยังโปรดวางอาสนะผืนนั้นไว้ได้ที่บรรทม ผู้ที่ไม่ทราบที่มาของผ้าผืนนี้อาจเห็นว่าเป็นผ้าเก่ามากแล้วจึงจะนำไปทิ้งด้วยความหวังดี แต่พระองค์รับสั่งว่า “นั่นของโยมแม่ เอาไว้ที่เดิม”

พระชนนีเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาแต่เดิมแล้ว การมาอยู่ในวัดบวรฯ ก็เหมือนมีโอกาสดำเนินชีวิตงามที่จะได้ใกล้ชิดดูแลบุตรชายและได้ทำบุญปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้นเวลาเจ้าพระคุณสมเด็จพระบวรยาธรรมในพระอุโบสถ “โยมแม่” จะหลบมาฟังอยู่ข้างนอกเสมอ

แม้เมื่อสูงอายุแล้ว ร่างกายพระชนนีเริ่มทุพพลภาพ คล้ายเป็นอัมพาตอย่างอ่อน เวลาเดินเหินไม่สะดวก ซึ่งสาเหตุน่าจะจะเป็นเพราะ

ได้ตรากตรำทำงานหนักมานาน แต่ร่างกายที่ทรุดโทรมไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนา ท่านยังขอให้พญูก่านั่งสวดมนต์ให้พระเจ้า

พระชนนีพักอยู่เรือนขาวได้ราว ๑๒ ปี ก็กลับไปงานฌาปนกิจพี่สาว (ป้าเฮ้ง) ที่บ้านเหนือ และพักอยู่ต่อก่อนจะไม่สบายเข้าโรงพยาบาล และสิ้นลมด้วยโรคชรา อายุ ๗๙ ปี

หมากที่เสวยเป็นประจำเนื่องด้วยพระชนนีทำถวายทุกวัน ครั้งเมื่อสิ้นพระชนนีแล้ว ก็ไม่โปรดที่จะเสวยอีกเลย...

ทุกปี เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช จะเสด็จไปบ้านเหนือ เมืองกาญจน์ เพื่อบำเพ็ญกุศลแก่บรรพบุรุษและเสด็จไปเยี่ยมตามบ้านญาติหากมีงานมงคล จะเสด็จมาร่วมยินดี หากมีญาติใกล้ชิดเสียชีวิต ก็เสด็จมางานศพทันที

จำเนียร คชวัตร น้องชายของพระองค์ เป็นญาติใกล้ชิดที่สุดที่ยังเหลืออยู่ ทรงถามไถ่ด้วยความห่วงใยเสมอ เมื่อน้องชายเข้าเฝ้า ก็ขอให้พี่ชาย “เคาะหัว” ซึ่งจะทรงลูบหัวน้องชายด้วยพระอารมณเื้อเอ็นดูและยิ้มแย้ม

คือพระเจ้าผู้สันโดษและทรงเห็นคุณค่าของความมัทยัสถ์

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ที่ดำรงชีวิตด้วยการกินอยู่อย่าง ทรงมักน้อย เป็นพระเจ้าผู้สันโดษ และไม่ยึดติดพิธีรีตอง ทรงดำเนินชีวิตอย่างพอเหมาะแก่ความเป็นสมณะดังที่เรียกว่าสมณสาธูป

แม้จะดำรงสมณศักดิ์อยู่ในฐานะประมุขของสงฆ์ ที่อยู่อาศัยก็ไม่โปรดให้ตกแต่งอย่างวิจิตรพิสดารมีรับสั่งแก่พระภิกษุสามเณรในวัดอยู่เสมอว่า พระเณรไม่ควรอยู่อย่างหรูหรา เป็นพระต้อง “จน” กระทั่งจิวรนุ่งห่มยังทรงใช้สอยอย่างธรรมดาเรียบง่าย โปรดใช้จิวรที่ซักร้อย

เป็นประจำมากกว่าของใหม่ บางครั้งยังทรงเย็บชุนด้วยพระองค์เอง พระมหาไฉน จิตตสุทโธ ลูกศิษย์ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่ยอมจิวรให้พระองค์แล้วว่า

“ทรงใช้สีพระราชานิยมตอนที่มึงงานพิธี ส่วนผืนที่ทรงนุ่งห่มเป็นประจำ อาตมายอมให้พระองค์ทุกๆ ๑๕ วัน ผ้าที่ซักร้อยบ่อยๆ ด้วยแก่นขนุน จะไม่มีกลิ่น คงทนใช้ได้ ๕ ปีขึ้นไป บางผืนเป็นผืนที่พระองค์ทรงใช้มาเกือบ ๑๐ ปีก็ยังมีอยู่เลย ตามบริหารพระใช้ผ้า ๓ ผืน คือ สังฆาฏิ จิวร และสบง รวมเรียกว่าชุดครอง ที่ทำถวายมีไม่เกิน ๖ ผืน สังฆาฏิใช้ผืนใดก็ผืนนั้น ผ้าอื่นๆ เรียกผ้าอาศัยจะมีก็ได้ พระองค์ทรงสันโดษใช้ของเดิมที่มีอยู่ใช้ประหยัดให้เป็นประโยชน์บางครั้งถ้าหลายวัน อาจมีกลิ่น ก็โปรดให้นำไปซัก อาจจะสัก ๓ วัน สังฆาฏิโดยมากไม่ค่อยได้ซัก แต่ของพระองค์ อาตมานำไปซักทุก ๑๕ วัน ก่อนวันปาฏิโมกข์”

มีรับสั่งในหมู่พระเถรและศิษย์ใกล้ชิดเสมอให้ใช้สอยข้าวของอย่างประหยัด โดยทรงปฏิบัติพระองค์ให้เห็นเป็นแบบอย่าง

ฉัพพัชฌ์ รวบรวม ลูกศิษย์ใกล้ชิด เล่าถึงพระจริยาวัตรในการใช้ข้าวของอย่างประหยัดว่า

“สีพระหนต์จะรีดจนหมด กระดาษที่ซุถ้าใครดึงออกมาเป็นม้วนจะโดนดู เพราะพระองค์ท่านจะทรงดึงมาพับครึ่ง แบ่งครึ่งแล้วขีดพระโอษฐ์ ไม่ได้ขีดทั้งหมด อันที่ไม่ได้ใช้เก็บไว้ ตรีสวาโยมถวายมา ต้องเก็บไว้บางทีโดนดูที่ใช้ขีดนำทรงดูทันทีทำไม่ใช้เปลือง มีรับสั่งเสมอเรื่องการประหยัด ใช้น้ำปกติ ๒๐ ลิตร ถ้าสร้งน้ำไม่ถึง ๑๕ ลิตร”

ทรงไม่นิยมสะสมข้าวของ และมักจะแจกจ่ายออกไปตามโอกาสอันควร เช่น คราวหนึ่งมีผู้ประสงค์จะถวายรถยนต์สำหรับทรงใช้สอยเวลาที่ทรงไปปฏิบัติภารกิจต่างๆ พระองค์ตรัสว่า “ไม่รู้จะไปเก็บไว้ที่ไหน”

ตำหนักคอยท่า ปราโมช ชั้น ๓ เป็นที่ทรง
ไหว้พระสวดมนต์และทำสมาธิประจำวัน

ทรงงานที่วัดบวรนิเวศวิหาร

พระอิริยาบถขณะอยู่ในวัดบวรนิเวศวิหาร

หมายความว่าไม่ทรงรับถวายทุกครั้งเวลาเสด็จไปร่วมงานบุญงานกุศลที่วัดไหนเมื่อมีผู้ถวายปัจจัยจะไม่ทรงรับไว้เองจะประทานคืนโดยรับสั่งว่า “ขอร่วมทำบุญด้วย”

ข้าวของที่ญาติโยมถวายมาตลอดปี ในวันปวารณาออกพรรษา จะประทานให้พระภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหารทั้งหมดโดยจับฉลากกันทั้งวัด ทรงไม่สะสมของ

เคารพอ่อนน้อมและถ่อมพระองค์อยู่เสมอ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงอ่อนน้อมเคารพต่อพระธรรม ทรงมีพระอุปนิสัยอ่อนน้อมถ่อมพระองค์อย่างเสมอต้นเสมอปลายแม้จะทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชแล้วก็ตาม ทรงแสดงความเคารพต่อพระเถระผู้มีอายุพรรษามากกว่าพระองค์อยู่เสมอเมื่อมีพระอาคันตุกะมาเข้าเฝ้าหรือเยี่ยมเยียนพระองค์ ถ้าเป็นพระเถระผู้ใหญ่ก็จะทรงถามถึงอายุพรรษาก่อนว่ามีพรรษาเท่าไร หากมากกว่า จะทรงนิมนต์ให้นั่งบนอาสนะ และทรงกราบตามธรรมเนียมทางพระวินัย หรือถ้าเป็นพระที่มีอาวุโสน้อยกว่า จะทรงต้อนรับด้วยจิตเมตตา อ่อนน้อม ทรงปฏิบัติพระองค์เช่นนี้มาโดยตลอด

ส่วนการแสดงความเคารพต่อพระธรรมนอกจากทรงนิพนธ์หนังสือธรรมเผยแผ่แก่ประชาชนแล้วก่อนการแสดงเทศนาธรรมจะทรงเตรียมพระองค์อย่างดีจึงทรงเทศน์ได้อย่างน่าฟังด้วยความเข้าพระทัยที่ลึกซึ้งสามารถถ่ายทอดสู่ผู้อื่นได้อย่างกระจ่างใจ

นอกจากนี้ยังทรงให้ความเคารพต่อพระคัมภีร์และหนังสือธรรมเป็นอย่างมาก โดยจะทรงเก็บรักษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ไว้ในที่สูงอยู่เสมอ หรือหนังสือธรรมก็จะทรงหำมวางที่พื้น หากทอด

ที่หน้าตำหนักคอยท่า ปราโมช
พ.ศ. ๒๕๑๒

ระหว่างคำสนธิญาณออกวัด

เสด็จออกบิณฑบาต

พระเนตรเห็นมีผู้วางหนังสือธรรมะบนพื้นจะตรัสเตือนขึ้นว่า “นั่นพระธรรม
อย่างวางบนพื้น” แล้วทรงให้นำไปวางไว้ในที่สูง เช่น บนโต๊ะหรือบนพาน

บางครั้งามีผู้พูดถึงพระองค์ในทำนองว่า ทรงเป็นพระอาจารย์ของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงทราบก็ทรงแนะนำว่าไม่สมควรที่จะ
พูดเอ่ยอ้างในลักษณะเช่นนั้น เนื่องจากเพราะว่า “ใครๆ ก็ไม่ควรที่จะ
อวดอ้างตนว่าเป็นครูอาจารย์ของเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ทุกคนมีหน้าที่ต้อง
ถวายงานสนองพระราชประสงค์เท่านั้น”

แม้กระทั่งในเวลาสอนสมาธิกรรมฐาน พระองค์ก็ได้ทรงวาง
พระองค์ว่าเป็นผู้รู้หรือแสดงภูมิว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญเหนือกว่าใครแต่มัก
ตรัสสั้นๆ เพียงว่า “แนะนำในฐานะผู้ร่วมศึกษาปฏิบัติด้วยกัน” นับว่าทรง
ยึดถือคุณธรรมในข้อความอ่อนน้อมอย่างเห็นได้เด่นชัดอีกทั้งยังทรงเป็น
พระเถระผู้สงบเสถียรที่ตั้งมั่นอยู่ในความถ่อมพระองค์มาโดยตลอด

ทรงอยู่ในความสำรวมระวัง

เป็นที่ทราบกันดีว่า เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงฝึกฝนในการปฏิบัติ
แต่เนื่องจากทรงติดพระภารกิจหน้าที่จึงทรงดำรงพระองค์ดังที่เรียกว่า
“พระปากกลางเมือง” พระจริยาวัตรที่ทรงปฏิบัติสม่ำเสมอก็คือ ทรงมี
ความสำรวม และทรงเคร่งครัดในพระวินัย ทรงศึกษาข้อศีลวัตรทุกข้อ
อย่างละเอียดและจะระวังพระองค์เป็นอย่างดีที่จะไม่ทำในสิ่งที่ล่วงละเมิด
พระวินัย

ทรงปฏิบัติสมาธิกรรมฐานอยู่เสมอในทุกโอกาสที่ทำได้ผู้คนมักจะ
ได้เห็นพระองค์ประทับอยู่ในท่าหนึ่งไม่ไหวติง หลับพระเนตร พระวรกาย
ตั้งตรงทรงอยู่ในอิริยาบถสงบนิ่งเมื่อถึงเวลาที่จะต้องปฏิบัติพระภารกิจ
ก็จะทรงเริ่มปฏิบัติได้โดยทันทีด้วยพระอาการสงบสำรวม

นอกจากนี้ยังทรงเป็นผู้มีระเบียบวินัย มีความอดทน มีความใฝ่รู้ ทรงแสวงหาความรู้อยู่เสมอ พระคุณธรรมเหล่านี้ นำพาให้ชีวิตของพระองค์ดำเนินสู่เส้นทางของความสำเร็จแม้จะมีอุปสรรคหรือทรงพบกับความผิดหวังต่างๆแต่ด้วยพระคุณธรรมที่มีอยู่ประจำพระองค์ก็ทำให้ทรงฝ่าฟันอุปสรรคทั้งหลายมาได้โดยตลอดชีวิตของพระองค์จึงเป็นตัวอย่างอันดีงามสมควรค่าที่จะยึดถือเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติตาม

เจ้าอาวาสผู้ดูแลพระอาราม

ในแง่การปกครองบริหารวัด พระองค์ทรงดูแลรายละเอียดเองทุกอย่าง แต่ก็ทรงให้ความสำคัญกับพระรูปอื่นด้วย และทรงให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นกลุ่มมีการประชุมกรรมการวัดอย่างสม่ำเสมอ และทรงติดตามงานโดยตลอด

นอกจากนี้ยังทรงมีความละเอียดรอบคอบทรงดูแลพระในวัดอย่างทั่วถึงทุกรูป ใครจะออกไปนอกวัด ต้องมากราบทูลรายงานก่อน หากมีการลา ถ้าเป็นการเดินทางไปต่างจังหวัด จะทรงแสดงความห่วงใยไต่ถามว่าไปอย่างไร จะตรัสถามโดยละเอียดเพื่อให้เกิดความสะดวกในการดูแล แม้แต่พระผู้ใหญ่ก็ยังคงต้องมาลาพระองค์เช่นกัน จึงทรงคุ้นเคยอย่างดีกับพระในวัดทุกรูป

ทรงดูแลห่วงใยและใส่ใจรายละเอียดทั้งในส่วนของพระลูกวัด และอาคารสถานที่ของวัด

“ตั้งแต่เป็นเจ้าอาวาส ก็ทรงทำนุบำรุงเสนาสนะทั้งหมด กลางคืนเดินตรวจวัด ไล่จากคณะนี้ๆ ไปจนสุดวัด ทรงดูแลกำกับงานซ่อมพระอุโบสถซึ่งเป็นงานใหญ่ประตูหน้าต่างพระอุโบสถเดิมเป็นไม้ปูนนั้นแปะ ก็ทรงเปลี่ยนเป็นไม้แกะสลักแทนของเก่าย้ายไปติดที่พระอุโบสถ

วัดรังษี” ลูกศิษย์ของพระองค์ท่านเล่าให้ฟัง

แม้แต่ต้นไม้ในวัดพระองค์ก็โปรดให้ดูแลเพื่อให้เกิดความร่มรื่นมีที่วาง
ที่เหนกัโปรดให้ปลูก อย่างต้นวาสนา ต้นตะแบก มะขามป้อม ไม่โปรดให้
ตัดต้นไม้หากมีใครตัดต้นไม้ในวัดก็รับสั่งว่า “กว่าจะโตยี่สิบสามสิบปีได้
แค่นี้ ตัดแป๊บเดียว” และ “ถาวรวัตถุปลูกสร้างเร็ว แต่ต้นไม้โตช้า”

ที่นี้ ชอบพระพุทธรูป

สิ่งหนึ่งที่บรรดาคนสนิทและคนที่สนใจในเรื่องราวของเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็น่าสนใจ นั่นก็คือเรื่องที่ว่าพระองค์โปรดพระพุทธรูป

ด้วยทรงเคารพอย่างยิ่งในพระรัตนตรัยการกราบไหว้บูชาพระพุทธรูป
ที่ถือว่าเป็นองค์เปรียบแทนพระองค์ก็เพื่อระลึกถึงคุณ ๓ ประการ
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่นก็คือพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และ
พระมหากรุณาคุณ

ในราวปี พ.ศ. ๒๕๒๙-๒๕๓๐ เป็นช่วงที่ทรงเริ่มสะสมพระพุทธรูป
พระองค์เคยรับสั่งว่า “ที่นี้ ชอบพระพุทธรูป เห็นแล้วสบายใจ” โปรด
พระบูชา และทรงรู้จักหมดทุกสมัย

พระลูกศิษย์ใกล้ชิดพระองค์ท่านรูปหนึ่งเล่าถึงเรื่องนี้ว่า “เวลา
ได้พระมา จะตรัสเรียกให้ไปดู อาตมาดูแล้ว...ไม่ค่อยเก่า เขาหลอก
ท่านรับสั่งว่า เขาว่าเก่า แต่ไม่เป็นไรไม่ได้เล่นของเก่า ดูศิลปะเก็บไว้ให้
คนรุ่นหลังศึกษา”

กรณีที่มีคนเอาพระมาให้พระองค์แล้วเป็นพระปลอมก็ปรากฏว่ามี
คนเอาไปพูดต่อกันบ้างก็บอกว่าทรงถูกหลอกแต่พระองค์ทรงวางเฉย
ไม่โกรธ รับสั่งว่าที่ทรงบูชาพระเพราะทรงบูชาพระพุทธเจ้า มิได้ทรง
สนพระทัยว่าเป็นพระเก่าโบราณหรือเป็นพระที่สร้างขึ้นใหม่แต่อย่างไร

แต่ทรงศรัทธา และดูว่าเป็นศิลปะทวาราวดี อินเดีย พม่า หรืออย่างไร เป็นต้น

ความสุขอย่างหนึ่งของพระองค์ก็คือ การจัดพระพุทธรูป ภูมิของพระองค์นั้นไม่ได้เป็นภูมิที่ใหญ่โตเลยหากแต่มีที่แคบนิดเดียวทรงเก็บพระไว้ที่หัวเตียงซึ่งต่อมาก็กินพื้นที่มากขึ้นจนแทบไม่มีที่เหลือ จนต้องสร้างกุฏิเก็บซึ่งในภายหลังก็เติมอีกเช่นกันทว่าเมื่อได้ทรงกราบไหว้บูชา ในยามที่ทรงอยู่ต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธรูป ก็นำมาซึ่งความสุขใจ ความชื่นใจและความรู้สึกปีติเพราะพระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นผู้ที่ได้เฝ้ามองจะไม่มีไม่เบื่อเกิดความอบอุ่นขึ้นในใจเสมอ และยังเป็นเครื่องจูงใจให้เกิดความสงบ

แวดล้อมด้วยกองหนังสือ

นอกจากพระพุทธรูปแล้วสิ่งที่โปรดอีกอย่างก็คือหนังสือโดยเฉพาะหนังสือธรรมทรงมีหนังสือธรรมและหนังสือประวัติศาสตร์เก็บไว้จำนวนมากทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษน่าเสียดายที่บางส่วนถูกปลวกกัดกินเสียหายไป

แต่ในห้องของพระองค์ก็ยังมีแต่พระพุทธรูปและหนังสือธรรมเต็มไปหมด ทรงนอนในที่แคบๆ มีที่นอนเล็กๆ มีโต๊ะเล็กๆ การเดินในตําหนักของพระองค์ท่านจะต้องคอยหลบทั้งพระพุทธรูปและหนังสือ มีอยู่ครั้งหนึ่งที่หน้าชายของพระองค์ที่ชื่อน่าเสียดายถามพระองค์ “นี่ใครที่สอน ที่เป็นอย่างนี้?” “นี่เงื่อนาคิด หนังสือเง” และชี้ไปที่หนังสือที่มีอยู่เต็มกุฏิ หรือน่าชายถามพระองค์ว่าไปเรียนที่ไหนมา “นี่เงอาจารย์” แล้วก็ทรงชี้ไปที่หนังสือที่วางเรียงจนเต็มกุฏิอีกเช่นเคย

ทรงลูบศีรษะ
จำเนียร คชวีตร
ผู้เป็นน้องชาย

ในงานศพพระชนนี

ทรงสักบาตร

ทรงเวียนเทียนที่พระปฐมเจดีย์ทุกปี

เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า
 กับโกแจ๋
 และตุ๊กตาช้างที่มีผู้ถวาย
 (คชวีตร แปลว่า ช้างจำศีล)

๒๘ กันยายน ๒๕๓๓
 เสด็จเป็นองค์ประธาน
 เปิดเทคโนโลยีหาชาติค้ำหลวง
 และทรงปลูกต้นไม้
 ณ พุทธมณฑล

“เจ้าจูด” สุนัขที่ชอบทำตัวเป็น
 ผู้อารักขาเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า

พระอารมณฺ์ขึ้น

แม้ว่าโดยปกติวิสัยแล้วจะทรงวางพระองค์อยู่ในอาการสำรวมแต่ก็มีบางเวลาที่จะทรงพูดคุยอย่างอารมณ์ดี ซึ่งนางสมหมาย ช่วงประยูร หลานสาวคนใกล้ชิดที่ทรงเรียกชื่อสั้นๆ ว่า “กบ” เล่าให้ฟังว่า

“ต่อหน้าคนทรงเครื่องไม่พูดเล่นไม่ล้อนอกจากบางที่เราเข้าไปคุยกับพระองค์ท่าน เราก็บอกว่าขอให้ทรงมีอายุยืนนะ จะได้เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกของหลาน ของประชาชนชาวไทย ท่านก็รับสั่งว่าเอาร้อยแปดปีพอไหม เราก็ว่าเอาสองร้อย ท่านรับสั่งตอบว่า สองร้อยก็อยู่ด้วยกันนะ” เป็นพระอารมณฺ์ขึ้นของพระองค์เรื่องหนึ่ง หรือในบางวัน “บางทีเราทำกับข้าวอยู่ ท่านก็รับสั่งว่า กบเอ๋ยวันนี้ทำไมไม่ร้องล่ะ”

และอีกคราวหนึ่งหลังจากที่เสด็จไปเมืองจีนกลับมา ก็เสด็จมางานบำเพ็ญกุศลให้บรรพบุรุษที่บ้านรุ่งสว่าง เมืองกาญจน “ทรงเล่าเรื่องเสด็จไปเมืองจีน ไปเจออะไร อยู่ๆ ท่านก็รับสั่งภาษาจีนหน้าตาเฉยเลย แล้วท่านก็รับสั่งภาษาญวนว่า กบ ‘ตีโมหลาย’ - ไปไหนมา”

เห็นได้ว่าทรงมีช่วงเวลาที่โปรดและสบายพระทัยเป็นพิเศษเมื่ออยู่กับคนใกล้ชิด และสะท้อนให้เห็นถึงพระอารมณฺ์ดีในพระทัยมิใช่ว่าจะทรงเคร่งครัดอยู่ตลอดเวลา

ชี้เรื่อนในใจทำไมไม่รังเกียจ

ก่อนหน้านี้วัดบวรฯมีหมาชี้เรื่อนมากทั้งคนและพระก็พยายามที่จะหาใครมาจับบรรดาสุนัขจรจัดไปเพื่อลดจำนวนประชากรสุนัขในวัดลงบ้าง แต่เจ้าพระคุณสมเด็จฯนั้นโปรดสุนัข ด้วยทรงมีพระทัยเมตตาต่อสุนัขเหล่านั้น พระองค์ทรงไม่ยอมให้จับสุนัขในวัด เมื่อทาง กทม. มาจับไป พระองค์ก็จะทรงให้คนนำกลับมา รวมทั้งแมวก็เช่นเดียวกัน

มีอยู่ครั้งหนึ่ง มีคนมาขออนุญาตจับสุนัขที่วัด เนื่องจากเห็นว่า
วิ่งเล่นพ่วนอยู่เต็มวัด พระองค์รับสั่งทันทีว่า “หมาอาศัยวัดที่นี่ ก็อาศัย
วัดอยู่ อนุญาตไม่ได้”

มีสุนัขขี้เรื้อนอยู่ตัวหนึ่ง บางทีวิ่งไปอุจจาระก็เรียกราดไปตามพื้น
พระองค์ทรงจำมันได้ดี วันหนึ่งในเวลาที่เดินตรวจวัด ทรงเห็นว่าสุนัข
ตัวนั้นหายไป จึงตรัสถามลูกศิษย์เมื่อลูกศิษย์บอกว่าถูกจับไปพระองค์
ก็รับสั่งว่าให้นำมันกลับมาพอมีคนทูลว่าจะทำให้วัดบวรชกปรกไม่น่าดู
เพราะมีหมาขี้เรื้อนเยอะรับสั่งตอบไปว่า “หมาขี้เรื้อนรังเกียจแต่ขี้เรื้อน
ในใจไม่รังเกียจ”

ในวัดมีสุนัขตัวหนึ่งที่คนในวัดเรียกกันว่า “เจ้าจูด” เจ้าจูดเป็นสุนัข
จรจัดอีกตัวหนึ่งที่เข้ามาอาศัยกินเศษข้าวปลาอาหารจากก้นบาตรพระ
เพื่อยังชีวิตตามลำตัวของมันปกคลุมด้วยขนสีขาวยะมุกขะมอมที่มีเค้าว่า
ครั้งหนึ่งคงเคยเป็นสีขาวยสะอาดสะอาดสวยงามเต็มด้วยจุดสีดำใหญ่หน่อย
คล้ายถูกสีสาดกระจายทั่วตัวแต่ในยามที่มันหิวร้อนเข้ามาอาศัยร่วมเงา
กำแพงโบสถ์เป็นที่พักพิงนั้นขนของมันบางส่วนก็เริ่มร่วงโรยไปตามสังขาร

แม้จะมีสภาพทรุดโทรม แต่เจ้าจูดก็เป็นสุนัขที่แสดงออกถึงหัวใจ
จงรักภักดีอย่างที่มีมนุษย์หน้าตาดีๆ มีสง่าราศีหลายคนยังต้องอายเจ้าจูด
เป็นสุนัขที่รักพระองค์มาก มันจะคอยติดตามพระองค์ในเวลาเสด็จไป
ตามที่ต่างๆ ทั่ววัด พระเณรและลูกศิษย์วัดบวรฯ คุ่นเคยดีกับการที่
เจ้าจูดทำหน้าที่เสมือนเป็นองครักษ์ส่วนพระองค์ เพราะเจ้าจูดจะคอย
วิ่งนำหน้าพระองค์ราวกับวิ่งออกไปตรวจตราความเรียบร้อยตามรายทาง
ที่จะเสด็จผ่าน แล้วก็วิ่งกลับมาหน้าหน้าอยู่ใกล้ๆ

เล่ากันว่าเมื่อเสด็จไปที่ใดเจ้าจูดก็ไปด้วยถ้าพระองค์เสด็จไปทำกิจ
ที่โบสถ์มันจะรอจนพระองค์ทำกิจเสร็จไม่ว่าตึกแคไหนก็จะตามไปส่งที่

ตำหนัก แต่ถ้าหากพระองค์ไม่อยู่ เจ้าจตุจะคุดงอยๆ ไป เมื่อไรที่มี การขยับรถพระประเทียบมันจะรู้ทันทีว่าอีกประเดี๋ยวเจ้าพระคุณสมเด็จพระ ก็จะมา แล้วเจ้าจตุจะเรืงรำขึ้นมาทันที

เวลาพระองค์เสด็จกลับ มันจะวิ่งไปที่จอดรถ และมันก็เป็นตัวแรก ที่พระองค์ทรงทักซึ่งส่วนใหญ่มักรับสั่งว่า “เฮ้า เป็นไง” มันก็จะกระดิกหู กระดิกหางโน้มรับคำรับสั่งทักทายของพระองค์ แสดงอาการยินดีและ มีความสุขอย่างเห็นได้ชัด

แม้แต่ตอนเจ้าพระคุณสมเด็จพระกลับจากโรงพยาบาลเจ้าจตุก็ไปรอ ที่หน้าโบสถ์อาการที่เจ้าจตุแสดงออกถึงความจงรักภักดีและความซื่อสัตย์ ที่มีต่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระอย่างเปี่ยมล้นนี้เป็นไปได้ว่ามันสัมผัสได้ถึง พระทัยอันท่วมท้นด้วยพระเมตตากรุณาของพระองค์ โดยเฉพาะ น้ำพระทัยเมตตาที่ทรงมีต่อบรรดาสุนัขจรจัดและสุนัขไร้เจ้าของทั้งหลาย นอกจากนี้ยังมีสุนัขที่ชื่อ “เจ้าโต” ที่ทรงเลี้ยงไว้เป็นสุนัขที่ฉลาด พอดัวที่เดียว พอพระองค์รับสั่งว่า “โตไปหยิบผ้าเช็ดปากมา” เจ้าโตก็จะ คาบมาให้ และหมอบอยู่ตรงหน้าพระองค์

ไม่เพียงเฉพาะสุนัขเท่านั้นที่ทรงมีพระเมตตา ทรงเคยเลี้ยงไก่แจ้ ไข่ ไ่วด้วย เป็นไก่แจ้สีขาวปลอดทั้งตัวสวยงามมาก แต่ตามอดทั้งสองข้าง เมื่อทรงเรียกว่า “แจ้ๆ” มันก็จะร้องออดอ้อนพระองค์ นอกจากนี้ทั้งปลา และเต่าในวัดก็จะทรงดูแลอย่างทั่วถึงมีเต่าที่พระองค์จะเสด็จมาให้ฝึกบุ้ง หรือให้คนเอาฝักบุ้งมาให้ทุกเช้า เวลาที่เสด็จด้วยพระองค์เอง เต่าจะ ขึ้นมา ปลาตัวใหญ่ๆ ก็จะโผล่มาให้เห็น เป็นที่ทราบดีว่าพระองค์ทรง เมตตาต่อสัตว์และโปรดธรรมชาติเป็นอันมาก

ในสายตาศิษย์

ในความรู้สึกของบรรดาลูกศิษย์ที่ติดตามรับใช้ใกล้ชิดพระองค์ท่าน ต่างก็กล่าวถึงพระองค์ด้วยความรักเทิดทูนกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพราะ พระจริยาวัตรอันงดงามและพระเมตตากรุณาที่ไม่มีสิ้นสุดของพระองค์ เอิบอาบซาบซ่านอยู่ในหัวใจศิษย์ทุกๆ ดวงอย่างไม่มีวันเสื่อมคลาย

เมื่อเอ่ยถกถึงความประทับใจในองค์เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหา ญาณ จิตตสุทโธ เล่าว่าประทับใจ “เรื่องความเมตตา ความสันโดษ อย่างการเทศน์ที่พระอุโบสถทุก ๑๕ วัน พระองค์ทรงเน้นเรื่องความ สันโดษ และการเตรียมตนเอง มีพุทธภาษิตว่า จงเตือนตนด้วยตน ...ประทับใจที่ความสันโดษ

“ทรงถามสารทุกข์สุกดิบอย่างอาตมาเป็นเนรก็ตรัสถามว่าอยู่ได้ไหม เคยประทานผ้าเช็ดตัวให้พระองค์ไม่जूลูกศิษย์เป็นรายคนเวลามากกราบพูล พระองค์จะรับสั่งถามว่าเรียนเป็นอย่างไร แล้วประทานกำลังใจ”

ส่วนพระ ดร.อนิล ธรรมสาภิโยที่แม่จะเป็นลูกศิษย์ชาวต่างประเทศ แต่ก็ได้ดูแลอุปฐากรับใช้พระองค์มาเป็นเวลาหลายสิบปีในฐานะผู้ช่วย เลขานุการส่วนพระองค์

“ทรงสำรวจมรรยาดี รับสั่งในสิ่งที่จำเป็น ในแง่การสั่งสอนทรงไม่เคย ถอยหรือหยุดนิ่ง ถ้าไม่ถูก พระองค์ก็วิริยะอธิบายให้ฟัง ทรงมีพระ เมตตากรุณามาก

“ในแง่การอุทิศตนทรงอุทิศตนอย่างที่สุดทรงให้ประชาชนเข้าเฝ้า ได้ทุกคนทุกชนชั้น ได้กราบทั้งนั้น บางทีก็มีญาติโยมมานิมนต์พระองค์ ไปงานนั้นงานนี้บางที่มีงานชนกันก็รับสั่งให้ดูไดอารีบอกว่าเลื่อนงานนั้น ได้ไหม หรือไปงานนี้ก่อนได้ไหม

“พระองค์รับสั่งว่า ที่นี่เป็นพระของประชาชน เขามาคาดหวังให้

ช่วยเหลือ เราจะปฏิเสธเขาได้อย่างไร

“อาตมาต้องมาบอกตำรวจทางหลวงให้วิ่งเร็วพระองค์กลัวเสียงงานชาวบ้าน

“ทรงเตรียมงานล่วงหน้าไม่ได้คิดถึงพระองค์เองบางครั้งตอนเสด็จกลับมาอาตมาเห็น...พอทรงถอดจิวรพระองค์หมดแรงเลยแต่พระองค์หันมาถามอาตมาว่า...เหนื่อยไหม

“ใครก็ตามเข้าเฝ้าได้ตลอดในช่วงเกิดวิกฤตทางการเมืองทรงเคยให้เข้าเฝ้าตอนห้าถึงหกทุ่มก็มี

“พระองค์อุทิศความสามารถความสุขส่วนพระองค์เพื่อพระศาสนา มาตลอด”

ในความรู้สึกรักของคุณคชายุทธ จิรเจริญ ลูกศิษย์ลูกหาในฐานะคนเมืองกาญจนบุรีเล่าถึงพระองค์ว่าชีวิตของพระองค์สมถะและเรียบง่าย

“พระองค์ไม่ได้ทรงมองว่าเราฟุ่มเฟือยนะแต่ทรงมองว่ายุคของเราเป็นยุคที่ฟุ่มเฟือย คือทุกอย่างเราไม่ช่วยเหลือตัวเองเลย แต่สมัยของพระองค์ ต้องช่วยเหลือตัวเอง เคยรับสั่งว่า แคंपีนโตะจากสมเด็จพระเจ้าสำหรับเพลก็ทรงพอแล้วไม่ได้ใช้เงินเลย จิวรพระองค์นั้นจนกระทั่งขาดจนไปปะแล้ว ก็ยังทรงเรียกหาผืนเดิมอยู่เลย ทรงเคยชินกับของเดิมๆ ทุกคนจะเปลี่ยนให้พระองค์โดยอัตโนมัติรับสั่งว่าไม่จำเป็นไปซ่อมไปปะไปแก้ได้

“อะไรที่เคยอยู่ในที่แล้วเราไปเปลี่ยนทรงจำได้แล้วจะทรงเรียกหาว่าอันนี้ไปไหน พระองค์ไม่ได้ขึ้นหน้าเสียงไม่ทรงว่าใครเพียงตรัสว่า ‘เจ้านี่เจ้านั้นไปไหน จัดการอะไรแบบนี้’ หรือใครสั่งให้เปลี่ยน ใครสั่งให้จัดการ อย่างนี้เป็นต้น”

ไม่ว่าจะเป็นลูกศิษย์รุ่นไหนๆหรือจะเป็นพระเก่าพระใหม่ก็ล้วนแต่

ประทับใจในพระองค์อย่างไม่เสื่อมคลาย ด้วยทรงก่อให้เกิดความรู้สึก
อบอุ่นแก่ผู้ที่ได้อยู่ใกล้ชิด หรือแม้แต่ผู้ที่ได้เห็นพระองค์ในครั้งแรก
จะรู้สึกได้ทันทีว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ใหญ่ใจดี

พระลูกศิษย์อีกรูปหนึ่งคือ พระอิริค (พระครูสังฆสิทธิกร) กล่าวถึง
การที่ได้้นำคำสอนของพระองค์มายึดเป็นหลักธรรมประจำใจว่า

“อาตมายึดคำสอนของพระองค์เป็นกำลังใจในการทำงานทรงไม่ได้รับ
รับสั่งกับอาตมาโดยตรงหรอกนะแต่เป็นคำที่ทรงเขียนเป็นโอวาทอยู่ใน
หนังสือโอวาทธรรมว่า

‘อันคนทำงานจะให้เกิดประโยชน์ย่อมประสบกับอุปสรรคขัดขวาง
น้อยหรือมาก ผู้ที่จิตใจอ่อนแอจะเกิดความท้อไม่ย่อากทำต่อไป แต่
ผู้มีกำลังใจย่อมจะไม่ท้อถอย ยิ่งถูกค่อนแคะยิ่งเกิดกำลังใจมากขึ้น
คำค่อนแคะกลายเป็นพาหนะที่มีเดชะในการทำความดี’ ”

ไม่เพียงแต่ทรงเป็นผู้ที่ตั้งต้นไว้ชอบด้วยทรงดำเนินชีวิตอยู่บนความ
ไม่ประมาท ใช้เวลาที่ผ่านไปในการพัฒนาสติ ปัญญา พากเพียร
ประพฤติธรรม สร้างสรรค์ชีวิตให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม
อยู่เสมอแล้ว ในหมู่ผู้คนที่ไปได้พบเห็น หรือมีโอกาสเข้าเฝ้าชื่นชม
พระบารมีอย่างใกล้ชิด ตลอดจนผู้ที่ทรงปฏิสันถารด้วย จะรู้สึกชื่นชม
จับจิตจับใจกับพระจริยาวัตรที่งดงามของพระองค์

ศีลวัตรและแนวปฏิบัติที่ทรงยึดถือนั้นเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต
อันเปี่ยมด้วยมงคล ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีของพระภิกษุ และฆราวาส
ผู้ครองเรือนทั่วไป ที่จะยึดไว้เป็นต้นแบบอันพึงประพฤติปฏิบัติตาม

ศิริวรรณ สุขวิเศษ : เรื่อง

ภาพ: สกล เกษมพันธุ์ นิตยสารสารคดี

เสด็จตามคัมภีร์ไปทอดพระเนตรเส้าพระเจ้าอโคก กลางทุ่งนา ณ ประเทศเนปาล

ประทับกับพื้นหญ้ากลางทุ่งนาแบบง่ายๆ ไม่มีพิธีรีตอง ที่เนปาล

“เมตตา ความมีจิตเป็นสนิท
ด้วยความปรารถนาสุขแก่ผู้อื่น สัตว์อื่น
เป็นความรักที่เย็นสนิทเหมือนอย่าง
มารดาบิดารักบุตรธิดา
“ถ้าได้อบรมเมตตาให้มีประจำจิตใจ
ก็จะเป็นอาหารใจที่วิเศษ
เพราะเมื่อใจได้บริโภคมเมตตาอยู่เสมอ
จะเป็นจิตใจที่ระงับโทสะพยาบาท มีความสุขเย็น
ทำให้ร่างกายมีความสุขเย็นไปด้วยได้
ในคำว่า ทำใจให้สบายร่างกายก็สบาย
แม้จะขาดวัตถุไปมากหรือน้อยก็ไม่เป็นทุกข์”

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระเมตตาบารมี

สิ่ง

หนึ่งที่อยู่ในพระทัยของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช คือ การที่ทรงคำนึงถึงทุกข์สุขของประชาชน ตลอดจนความเป็นอยู่ที่ดีมาสุขของบ้านเมือง พระองค์จึงทรงส่งเสริมให้ประชาชนมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา ดำเนินชีวิตโดยมีหลักธรรมเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวใจ ให้ประชาชนรักใคร่กลมเกลียว รู้รักสมานฉันท์กันในทุกหมู่เหล่า ให้มีเมตตากรุณาต่อกันและสงเคราะห์เกื้อกูลกัน เพื่อประโยชน์สุขของแต่ละคนและของสังคมส่วนรวมโดยที่พระองค์เองก็ได้ทรงประพฤติให้เห็นเป็นแบบอย่าง

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงเข้าถึงความมีเมตตาว่าเป็นคุณต่อมนุษย์เพียงใด พระองค์จึงประทานโอวาทธรรม คติธรรม ธรรมเทศนา โดยการนิพนธ์และรับสั่งถึงข้อธรรมเรื่องความเมตตาอยู่เสมอๆ เพื่อให้ทุกคนรู้ว่าโลกจะอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขได้นั้น ต้องมาจากใจที่มีเมตตาหลายๆ ดวงรวมกัน

(บน) บัณฑิตกเทปถวายนพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕

เมตตาธรรม ข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ

ในพระนิพนธ์เรื่องการบริหารทางจิต จะเห็นถึงมุมมองความคิดที่ลึกซึ้งของพระองค์ในเรื่องเมตตาธรรม ซึ่งเป็นข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ

“...ทุกคนปรารถนาจะรับเมตตา ไม่มีผู้ใดปรารถนาจะให้ผู้อื่นขาดเมตตาในตนถ้าทุกคนจะระลึกถึงความจริงว่าเมตตาเป็นสิ่งที่สวยงามมีค่าสำหรับตน เป็นที่ปรารถนาของตน เมตตาก็เป็นสิ่งที่สวยงามมีค่าสำหรับผู้อื่นและเป็นที่ปรารถนาของผู้อื่นเช่นเดียวกันถ้าทุกคนจะระลึกถึงความจริงดังกล่าวนี้ไว้ให้เสมอ จนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจิตใจ ก็จะเป็นที่ประจักษ์ชัดจริงๆ ว่า เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลกแน่นอน

“โลกก็ได้หมายถึงอะไรหรือใครที่ไหน ก็หมายถึงตัวเรานี้แหละ เป็นสำคัญ ตัวของเราทุกคนนี้แหละคือโลก เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนตัวเราทุกคนนี้แหละ อันเครื่องค้ำจุนทั้งหลายก็เช่นเดียวกับเมตตา เช่นไม้ค้ำแม้เป็นไม้เล็กๆ เพียงอันเดียว ก็จะมีกำลังค้ำเพียงนิดเดียว ให้ความปลอดภัยมั่นคงแก่สิ่งที่ค้ำได้เพียงนิดเดียวแม้เป็นไม้ใหญ่หลายอัน ก็จะมีกำลังค้ำจุนมาก ให้ความมั่นคงปลอดภัยแก่สิ่งที่ค้ำได้มากเมตตาก็เช่นเดียวกันเมตตาเพียงเล็กน้อยก็ให้ความค้ำจุนอบอุ่นปลอดภัยแก่โลกคือตัวเราทุกคนนี้แหละเพียงน้อยนิด มีเมตตามากอย่างยิ่ง ก็ให้ความค้ำจุนอบอุ่นปลอดภัยแก่โลกคือตัวเรานี้แหละได้มากมาย

“อันแรงค้ำจุนของเมตตาที่จะให้ความอบอุ่นปลอดภัยร่มเย็นเป็นสุขแก่โลกคือตัวนี้นั้นเป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างยากที่จะเข้าใจได้ง่ายๆ และการค้ำจุนของเมตตาก็เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยากไม่เหมือนกับการค้ำจุนอันเป็นวัตถุทั้งหลายนั้น เราไปจัดวางเพื่อค้ำจุนสิ่งใด ก็แค่ค้ำจุนเพียงเฉพาะสิ่งนั้นให้มั่นคงดำรงอยู่แต่เมตตาเครื่องค้ำจุนนั้นมีได้เป็นแบบเดียวกับ

วัตถุเครื่องคำจุนเราแผ่เมตตาไปให้ผู้อื่นสัตว์อื่น ผู้ที่จะได้รับผลเมตตา
นั้นเองแม้ผู้อื่นสัตว์อื่นจะได้รับความคำจุนจากเมตตาของเราแต่ก็จะได้
รับทีหลังจะไม่ได้รับก่อนผู้แผ่เมตตาเป็นอันขาดฟังแล้วไม่ว่าจะเป็นไปได้
แต่ก็เป็นสิ่งที่เป็นอย่างจริงเช่นนี้”

พลังแห่งความเมตตาเป็นพลังแห่งความสร้างสรรค์เป็นพลังความดี
ที่ลึกลับแต่อย่างไรก็ดีเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชก็แผ่ยาเตือนให้เห็นอีกมุมหนึ่ง
ของความเมตตาและระวังถ้ารู้จักความเมตตาไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง
พระองค์ประทานข้อคิดไว้ว่า

“...มีเมตตาต่อเขาผู้เป็นทุกข์นั้นดีนัก แต่อย่าลืมเมตตาตนเอง
ไม่ปล่อยให้ใจตัวเองเป็นทุกข์เพราะเมตตาเขาไม่มีอำนาจใดจะไปสู้กับ
อำนาจกรรมของใครได้เมื่อเชื่อในเรื่องอำนาจกรรมเช่นนี้ใจที่มีเมตตาก็
จะเป็นการมีเมตตาอย่างถูกต้องอย่างมีปัญญาไม่พาใจตนเองไปสู่ความ
เร่าร้อนด้วยเมตตาที่ไม่ถูกต้อง”

มุมมองแห่งปัญญาในข้อปฏิบัติธรรมแห่งความเมตตาที่เจ้าพระคุณ
สมเด็จพระสังฆราชมีนั้น ลึกซึ้งรอบด้านใช้ได้จริง เป็นคุณประโยชน์จริง พระองค์
ทรงปฏิบัติให้เห็นแล้วว่าพระทัยนั้นมีค่าเปี่ยมด้วยพระเมตตาต่อสรรพชีวิต
ใจที่มีค่าอยู่ที่ใด คนที่อยู่ใกล้ก็ได้รับผลของความสุขตาม

ปลูกเมตตาในใจผู้คน พระภารกิจกู้โลก

ด้วยพระองค์ทรงตระหนักรู้ว่าความเมตตาที่บริสุทธิ์แท้จริงสามารถ
นำชัยชนะที่ดียังมาสู่จิตใจของผู้คนได้จึงทรงไม่ย่อท้อต่อการหมั่นรดน้ำ
พรวนจิตปลูกฝังเมล็ดพันธุ์แห่งความเมตตาไว้ในใจของผู้คนตลอดเวลา
ในทุกที่และทุกโอกาสที่อำนวย ด้วยทรงปรารถนาให้ผู้คนหมั่นอบรม
เมตตาของตนเองให้งอกงาม โลกจะดำรงงามด้วย

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชตรัสถึงความเมตตาจากใจที่บริสุทธิ์ของเด็กที่ผู้ใหญ่ควรนำมาเป็นเยี่ยงอย่าง

“เด็กหญิงน่ารักอายุ ๒ ขวบคนหนึ่ง อบรมเมตตาให้เพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน และควรจะเป็นการอบรมจิตใจผู้ใหญ่ที่รับรู้ได้ยินด้วย คือวันหนึ่งเมื่อเพื่อนตัวน้อยๆ เท่ากันจะบี้มตที่กำลังเดินอยู่กับพื้นเด็กหญิงห้ามทันทีมีเหตุผลจากใจจริงที่จับใจผู้ใหญ่ทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง ‘อย่าทำ! เดี่ยวแม่มดกลับมาไม่เห็นลูกมด’

“แม่ใครทั้งหลายที่กำลังคิดจะทำลายชีวิตสัตว์น้อยสัตว์ใหญ่ หรือกระทั่งชีวิตมนุษย์ก็น่าจะนำเสียงห้ามของเด็กหญิงน้อยๆ ดังกล่าวมาเตือนตนเองบ้าง ‘อย่าทำ! เดี่ยวแม่ปลาหาลูกปลาไม่พบ’ หรือ ‘อย่าทำ! เดี่ยวลูกยุ่งร้องให้ คิดถึงแม่มด’ หรือ ‘อย่าทำ! เดี่ยวลูกนกไม่มีแม่’ หรือ ‘อย่าทำ! เดี่ยวไม่มีใครเลี้ยงลูกเขา’ เตือนตนเองด้วยจริงใจ ให้อุบัติจริงดังที่คิดหรือที่เปล่งวาจา ก็ย่อมเป็นการอบรมเมตตาอีกวิธีหนึ่งที่ง่ายและน่าทำเสมอๆ

“เมตตาฉันนั้นไม่จำเป็นที่ผู้ใหญ่จะเป็นฝ่ายสอนเด็กเสมอไป แม้เด็กก็สอนผู้ใหญ่ได้ ทั้งๆ ที่เด็กไม่ได้รู้ที่กำลังเป็นผู้สอนและเด็กก็ไม่รู้ ความคิดของตนเกิดแต่เมตตาที่บริสุทธิ์แท้จริง

“เมื่อมีใจพร้อมก็ยอมรับคำเตือนใจให้เมตตาได้ สำหรับผู้ใหญ่ที่ใจพร้อมจะรับคำเตือนใจให้เมตตา ยอมรับแม้เป็นคำเตือนของเด็ก ปฏิบัติให้เกิดผลทันที เช่น รายที่เคยเล่าว่า ครั้งหนึ่งชอบยิงนกตกปลา มากเดี๋ยวนี้เลิกแล้ว เลิกตั้งแต่วันหนึ่งถือปืนไปเที่ยวยิงนกกับลูกชายน้อยๆ พอยิงนกตกลงตัวหนึ่ง ก็สั่งให้ลูกชายไปเก็บ คิดว่าลูกชายคงจะตื่นตื่น ดีใจตามประสาเด็ก ที่เห็นนกซึ่งกำลังบินอยู่กลางอากาศร่วงลงดิน แต่ลูกชายกลับมีสีหน้าพิศวงสงสัย และถามเขาชื่อๆ ว่า ‘นกตัวนี้มันทำ

อะไรพ่อหรือ พ่อจึงยิ่งมัน'

“คำถามที่ชื่อแสนชื่อของเด็กชายเล็กๆที่ถือรางวัลชีวิตของนกอยู่ในมือ ทำให้ตั้งแต่วันนั้นมาเขาไม่เคยยิงนกตกปลาอีกเลย นกปลาเหล่านั้นมันทำอะไรให้ นี่คือการถามที่จะนำไปสู่ความเมตตาได้แน่นอน”

พระองค์ทรงอบรมบ่มเพาะเมตตาแก่ผู้คนเสมอโดยเฉพาะกับเหล่าลูกศิษย์งานสำคัญที่ทรงมอบหมายให้ลูกศิษย์ทำเป็นประจำคือการจับยุงไปปล่อยโดยใช้สวิงอันเล็กๆ ซ่อนจับยุงให้เบามือที่สุดแล้วเอายุงที่จับได้ออกไปปล่อยนอกตำหนัก

เมตตา คือ พลังชีวิตที่น่าสุขมาให้ ทำให้ชีวิตมีคุณค่า การส่งเสริมให้เหล่าผู้ใกล้ชิดและพุทธศาสนิกชนหมั่นฝึกอบรมเมตตาอย่างสม่ำเสมอ เป็นอีกพระภารกิจที่ทรงทำอย่างต่อเนื่องพระองค์ทรงตระหนักด้วยจิตและรู้ผลของการมีดวงจิตที่เปี่ยมล้นด้วยความเมตตาว่ามีผลต่อความสุขของตนเอง และต่อคนอื่นได้อย่างมากมายเพียงใด โดยเฉพาะเมื่อเมตตา มิตร ไมตรี มาพบกัน

“เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาจะให้มีความสุข มิตร คือ ผู้มีเมตตาปรารถนาสุขประโยชน์ต่อกัน ไมตรีคือความมีเมตตาปรารถนาดีต่อกัน

“...เมตตาไมตรีจิตมีใช้อำนวยความสุขให้เฉพาะบุคคลย่อมให้ความสุขแก่ชนส่วนรวมตั้งแต่สองคนขึ้นไปด้วย คือ หมู่ชนที่มีไมตรีจิตต่อกัน ย่อมหมดความระแวงไม่ต้องจ่ายทรัพย์จ่ายสุขในการระวังหรือเตรียมรุกรับ มีโอกาสประกอบการงานอันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและหมู่เต็มที่มีความเจริญรุ่งเรืองและความสงบสุขโดยส่วนเดียว”

คราวเสด็จเยี่ยม ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๓๒

มอบหนังสือเป็นของขวัญระลึกแก่คณะลูกเสือ
วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๘

ทรงฉายพระรูปร่วมกับผู้ฝึกทางห
และทรงสื่อโดยภาษามือว่า "I Love You"

ในวันที่ ๓ ตุลาคมของทุกปี จะมีประชาชนมาเฝ้ารับเสด็จ
ที่วัดบวรนิเวศวิหารกันเนืองแน่น

ทรงพักผ่อนพระอิริยาบถ ณ วัดญาณสังวราราม

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร
อำนวยการดับเพลิง คืบเกิดเพลิงไหม้
ที่ตรอกบวรรังษี ด้านหลังวัดบวรนิเวศวิหาร
วันจันทร์ที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๔
เวลาประมาณ ๐๒.๐๐ น.

วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ถึง ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ สำนักสงฆ์ดอยปู่

พระบรมราชานุสาวรีย์
สมเด็จพระปิยมหาราช

ทรงมอบทุนการศึกษาให้นักเรียน
โรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราช

ตึก ญสส ในโรงพยาบาล
พหลพลพยุหเสนา กาญจนบุรี

โรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราช
กาญจนบุรี

อาคาร ญสส ในโรงพยาบาลท่าม่วง กาญจนบุรี

มิเคยเพิกเฉยต่อความเดือดร้อนของประชาชน

“พระองค์เป็นพระผู้มีเมตตา ทุกอย่างทรงใช้เมตตา”

“พระองค์เป็นพระผู้มีใจสงบเย็นให้เราได้สัมผัสเวลาที่ได้กราบรู้สึก
ว่าจิตใจเกิดความสุข”

กระแสความเมตตาเป็นสิ่งที่พระลูกศิษย์และผู้ใกล้ชิดได้รับอยู่เสมอ
พระเมตตายังได้แผ่ขยายไปกว้างไกล เวลาใดที่ประเทศชาติประสบภัย
พิบัติหรือเกิดวิกฤตการณ์พระองค์มิได้ทรงเพิกเฉยแต่ทรงเร่งหาหนทาง
คลี่คลาย ช่วยให้สถานการณ์นั้นๆ บรรเทาลง

เมื่อเกิดปัญหาน้ำท่วม จะเป็นภาคไหนจังหวัดใด ก็ทรงนำสิ่งของ
เครื่องใช้และหยูกยาที่จำเป็นไปแจกจ่ายถึงมือประชาชนและพระภิกษุ
ผู้เดือดร้อนด้วยพระองค์เอง หรือไม่ก็ทรงจัดให้ผู้อื่นนำไปแทน เพื่อ
ช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ทันทีเช่นครั้งน้ำท่วมใหญ่แถบพระโขนงในปีหนึ่ง
เป็นเวลาหลายวันทรงขอยืมรถใหญ่ที่แต่งท่อไอเสียขึ้นสูงพ่นน้ำบรรทุก
สิ่งของไปช่วยเหลือวัดต่างๆและประชาชนที่ถูกน้ำท่วมด้วยพระองค์เอง
พร้อมทั้งคณะสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหาร

...ไฟไหม้หลังวัดบวรฯ

มืออยู่คราวหนึ่งในปีพ.ศ. ๒๕๓๔ ตอนกลางดึกราวตีสองเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระบวรมอยู่เกิดไฟไหม้ขึ้นที่บริเวณชุมชนหลังวัดบวรนิเวศวิหาร
ไม่ไกลจากตำหนักคอยท่า ปราโมช

พระกัณตสีโลพระลูกศิษย์ชาวอเมริกันผู้ใกล้ชิดอีกรูปหนึ่งได้กรุณา
เล่าย้อนถึงเหตุการณ์คืนนั้นให้ฟังว่า

“มีเสียงคนคุยกันดังมากทั้งลูกศิษย์พระชาวบ้านจนพระองค์ทรง
ตื่นบรรทม รับสั่งว่า ‘ไฟไหม้รี’

“ลูกศิษย์กราบทูลเชิญเสด็จไปประทับที่ศาลา ๑๕๐ ปี เพื่อความปลอดภัยรับสั่งว่า ‘ไม่’ จะไปทอดพระเนตรที่ไฟไหม้ ตอนนำเสด็จลงมาที่บันได ทรงเลี้ยวไปที่ไฟไหม้เลย ไม่รับสั่งอะไร พอเข้าไปใกล้ที่เกิดเหตุ เราเริ่มได้ยินเสียงดังแก๊สระเบิดมีควันเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเสด็จไปด้านหลัง ไปทอดพระเนตร

“เรากราบทูลหลายครั้งว่าฝ่าพระบาทไม่ปลอดภัยแต่พระองค์ก็ยังเสด็จไปมีควันด่าลอยมาเราพาพระองค์ออกมาเดินริมนอกพอพระองค์ยืนหน้าต้นโพธิ์ใหญ่หลังกุฏิท่านเจ้าคุณพรหมมุนี พวกดับเพลิงเข้าไปในตรอกไม่ได้ ต้องเข้ามาในวัดต่อสายดับเพลิง

“เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงอยู่ดูแลอำนวยการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ดับเพลิงและประธานกำลังใจจนเหตุการณ์วิกฤตคลี่คลายลงได้

“ไม่เกิดความเสียหายในวัดแต่ด้านชาวบ้านนั้นหมดเลยเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชทรงเมตตารับสั่งเปิดวัดให้ชาวบ้านนบวชที่ได้รับความเดือดร้อนเข้ามาอาศัยเป็นการชั่วคราวเพื่อดูแลช่วยเหลือและบรรเทาความเดือดร้อนทั้งเรื่องอาหารและน้ำ

“บัญชางานเสร็จเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชก็เสด็จกลับไปตำหนักเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น พระทัยเย็น กลับไปบรรทมต่อ ส่วนอาตมา กลับมาคุยต่อกันยกใหญ่”

พอรุ่งเช้าข่าวของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเป็นข่าวใหญ่ขึ้นหน้าหนังสือพิมพ์ ทุกฉบับคอลัมน์นิสต์ชื่อราชรามัญได้เขียนถึงเรื่องราววันนั้นไว้ในหนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ ว่า

“ทรงดำเนินลงจากพระตำหนักมาทอดพระเนตรไปยังจุดที่เกิดเหตุอย่างจิตใจที่ตั้งมั่น ไม่มีผู้ใดทราบได้ว่าพระองค์ทรงดำริอะไร แม้แต่พระผู้ติดตามในวันนั้น นายตำรวจที่ติดตามในวันนั้นเองก็ไม่ทราบ”

“แต่ความอัศจรรย์ของอนุภาพแห่งธรรมได้ปรากฏ เมื่อพระองค์ ละสายตจากการทอดพระเนตรที่เพ่งมองด้วยจิตตั้งมั่นแล้วไม่ช้าไม่นาน ไฟที่ลุกโชนนั้นค่อยๆ สงบลงอย่างช้าๆ ทีละน้อยๆ ทั้งที่รณายังไม่ได้ ทำการฉีดยาสักหยด

“ข้าได้แพร่สะพัดไปอย่างอื้ออึงว่าเจ้าพระคุณสมเด็จฯ อธิษฐานจิต ดับไฟหลังวัดบวรนิเวศเพื่อช่วยเหลือผู้ที่อยู่อาศัยที่นี่นับได้ว่าเป็นความ อัศจรรย์ของอนุภาพแห่งธรรมอย่างหนึ่งซึ่งจะปรากฏและมีได้ต่อผู้ที่มี ศีลและธรรมอันบริสุทธิ์

“พระองค์ทรงเคยสอนเหล่าภิกษุภิกษุณีบางพอบ้างในเรื่องลักษณะ เหตุแห่งธรรม ทรงสอนว่า ‘หากเรามีศีลบริสุทธิ์มีสมาธิที่สงบจิตตั้งมั่น ดีแล้ว อะไรๆ ก็ปรากฏเกิดขึ้นได้ สิ่งเหล่านั้นก็เป็นธรรมชนิดหนึ่ง เหมือนกัน’ ”

...กำลังใจยามเศรษฐกิจเป็นพิษ

ช่วงที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศ ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ หรือ ที่เรียกกันว่าวิกฤตต้มยำกุ้งพระองค์ทรงออกบิณฑบาตโปรดประชาชน หลายพื้นที่ทั่วกรุงเทพฯ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและเป็นสิริมงคลแก่ ประชาชนที่กำลังตกอยู่ในห้วงทุกข์

คุณศศิขวัญเจริญพรคือประชาชนคนหนึ่งที่ได้รับเมตตาจากเจ้าพระคุณ สมเด็จฯ และมีโอกาสที่ไม่เคยคาดคิดว่าจะได้ใส่บาตรสมเด็จพระสังฆราช เธอบอกว่า เหตุการณ์นี้เป็นความทรงจำที่คิดขึ้นมาครั้งใดก็เกิดปีติสุข ได้ทุกครั้ง

คุณศศิขวัญจดเรื่องนี้ไว้ในสมุดบันทึกว่า

“ภาพอันงดงามในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่จิตใจ

ประชาชนยำแ่จากพิษของเศรษฐกิจที่ซวยสวนอ้อยในเช้าวันที่ฉันกำลังออกไปทำงานตามปกติ ฉันเห็นผู้คนเตรียมของไว้รอใส่บาตรแถวยาว ตอนนั้นคิดว่า ‘พระผู้ใดกำลังจะมา’ แต่สงสัยอยู่ได้ไม่นาน รถตู้ก็มาจอดเปิดประตูกว้างชายในชุดขาวพยุ่งพระสงฆ์ผู้มีอายุรูปหนึ่งลงจากรถเมื่อฉันเห็นท่านก็จำได้ทันที ‘สมเด็จพระสังฆราช’ ฉันรู้สึกตื่นเต้นยินดีมาก รีบวิ่งไปซื้อของเพื่อมาใส่บาตรบ้าง แล้วรีบต่อแถวรอใส่บาตรร่วมกับคนอื่น ๆ ด้วยใจเบิกบานไม่คิดเลยว่าชีวิตจะมีวันหนึ่งที่พระผู้ใหญ่ระดับสมเด็จพระสังฆราชจะเสด็จมาโปรดประชาชนอย่างฉัน ถึงริมถนนหน้าบ้าน

“ท่านเดินช้าๆ รับบาตรจากทุกคนในท่าที่สงบเย็น ชายชุดขาวเดินตามคอยระวังองค์ท่านอยู่ไม่ห่างแล้วพระองค์ก็ดำเนินมาถึงฉันฉันเห็นสายพระเนตรมองทอดผ่านไปด้วยด้านหลังบ่งบอกความห่วงใยและเมตตาอย่างเด่นชัดทำให้ฉันต้องหันไปดูข้างหลังตามจึงเห็นว่ามีหญิงชราหลังค่อมใส่เสื้อคอกระเช้า นุ่งผ้าถุงเก่าๆ กำลังเดินมาทางด้านหลังของฉันอย่างงกเงิ่น

“ฉันเบี่ยงตัวหลบให้คุณยายเข้ามาใส่บาตรได้สะดวก สมเด็จพระสังฆราชค้อมตัวลงรับของใส่บาตรจากคุณยายคนนั้นอย่างตั้งใจยิ่ง

“ภาพนั้นงดงามมากทำให้ฉันเกิดปิติสุขล้นในใจฉันคิดว่าคุณยายคนนั้นคงปิติสุขมากกว่าฉันมากมายเท่านี้”

ความประทับใจยังไม่สิ้นสุดคุณศศิขวิญ์บันทึกถึงความประทับใจในเจ้าพระคุณสมเด็จฯ กับแสงส่องใจในยามเช้าวันนั้น

“พอหมดแถวที่ประชาชนใส่บาตร ประชาชนก็ลงนั่งบนพื้นถนนล้อมองค์ท่าน มีคนไปวิ่งหาเก้าอี้พลาสติกแถวๆ นั้นมาให้พระองค์ประทับโดยไม่ได้มีการตระเตรียมกันไว้ก่อน

“สมเด็จพระสังฆราชรับสั่งกับประชาชนริมถนนอย่างเรียบง่ายไม่มีอะไรเป็นพิธีรีตอง ถ้อยคำที่ออกมา ล้วนเป็นถ้อยคำที่ทำให้กำลังใจให้ประชาชนต่อสู้ในยามที่เศรษฐกิจประเทศกำลังตกต่ำถึงขีดสุด

“การเทศน์อย่างง่าย ๆ จากสมเด็จพระสังฆราช เกิดขึ้นท่ามกลางแดดเช้า ยังความอบอุ่นใจมาให้ประชาชนอย่างฉันเป็นอย่างมาก

“ภาพวันนั้นจบลงด้วยชายชู้ตขาวพุงพระองค์ท่านขึ้นรถทรงกวาดสายพระเนตรมองผู้คนที่ยืนส่งเสด็จด้วยความเมตตาฉันเชื่อว่าประชาชนทุกคนในทีนั้นต่างสัมผัสถึงพระเมตตาของพระองค์ได้เหมือนฉัน

“ก่อนประตुरुถตู้จะปิดชายชู้ตขาวคนเดิมก็พูดผ่านโทรโข่งว่าของทีทุกคนใส่บาตรในวันนี้ จะนำไปให้เด็ก ๆ ต่อที่บ้านปากเกร็ด

“ภาพงดงามนี้คือความประทับใจที่ฉันจะจดจำไปตลอดชีวิต พลังเมตตาของพระองค์มีมากจริงๆ

“ฉันพบว่าฉันสามารถสัมผัสได้ถึงคำสอนที่ประทานแก่ฉันคำสอนที่ฉันเรียนรู้มันไม่ใช่จากพระดำรัสของพระองค์หากแต่เป็นความรู้สึกที่ฉันสัมผัสได้...ความเมตตาที่เปี่ยมล้นจากพระทัยต่างหาก ที่ทำให้ฉันได้เรียนรู้ว่า คุณค่าแห่งความเมตตา สามารถก่อความสุขในใจผู้คนได้มากมายเพียงใด”

...วิกฤตร้าย

เมื่อครั้งที่เกิดวิกฤตร้ายแรงของประเทศในเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ค.ศ. ๒๕๑๖ นักศึกษารวมตัวกันเดินขบวนประท้วงรัฐบาลเป็นจำนวนมาก มีกลุ่มลูกเสือชาวบ้านและกลุ่มกระทิงแดงออกมาต่อต้านนักศึกษาเวลานั้นเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชไม่ทรงเพิกเฉย ทรงเขียนบทความเตือนสติทุกฝ่ายแล้วบัญชาให้นำไปพิมพ์เป็นใบปลิวแจกกันไปทั่วเพื่อให้ทุกฝ่ายได้

เกิดสติช่วยยับยั้งสถานการณ์ที่กำลังคุกรุ่นรุนแรงให้บรรเทาเบาบางลง
“เหตุการณ์บ้านเมืองครั้งสำคัญ หรือถึงคราวคับขันในหลายๆ ครั้ง
ก็เห็นคนมาหาพระองค์ดีดักดีนั้นก็มามีความทุกข์กันทั้งนั้นที่เข้ามาปรึกษา
มาฟังพระเมตตาบารมี” ลูกศิษย์ใกล้ชิดเล่า

ด้วยทรงเป็นที่พึ่งของผู้เดือดร้อนทุกหมู่เหล่าทุกกลุ่มอาชีพไม่เว้น
แม้แต่นักการเมืองที่หลบร้อนมาพึ่งเย็นมาขอรับประทานพรเพื่อแก้ไข
วิกฤตชีวิต

ในหลายคราวที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะคับขัน พระองค์ก็ทรง
นัดหมายหมู่ภิกษุสงฆ์ทั่วประเทศพร้อมกันเจริญพระพุทธมนต์แผ่บุญกุศล
ส่งพลังเมตตาไปหนุนช่วยเพื่อให้ประเทศชาติและประชาชนได้รอดพ้น
วิกฤตลุล่วงจากปัญหานั้นๆ ด้วยดีทุกครั้งไป

พระประสงค์ในการช่วยเหลือให้ผู้คนพ้นจากความเดือดร้อนต่างๆ
เหล่านี้ ไม่ได้ขีดจำกัดอยู่แค่คนในประเทศเท่านั้น หากเมื่อประเทศ
เพื่อนบ้านประสบความเดือดร้อนพระเมตตาของพระองค์ก็ได้แผ่ไปถึง

เหตุการณ์แผ่นดินไหว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ มณฑลเสฉวน
สาธารณรัฐประชาชนจีนเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชมีพระเมตตาช่วยเหลือ
ผู้ประสบภัยพิบัติ ทั้งคณะสงฆ์ และญาติโยมพุทธศาสนิกชนชาวจีน
ที่ประสบความลำบากทุกข์ยากโดยมีพระบัญชาให้สำนักงานเลขานุการ
สมเด็จพระสังฆราช รับบริจาคปัจจัย และสิ่งของที่จำเป็นแก่การยังชีพ
เพื่อช่วยบรรเทาความเดือดร้อนเบื้องต้นเป็นการด่วน

เช่นเดียวกับที่เมียนมาร์ในปีเดียวกันนั้น เกิดพายุเฮอร์ริเคนพัดถล่ม
ฝั่งลึกเข้ามา มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ผู้เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยอาหาร
การกิน รวมทั้งโรคภัยไข้เจ็บก็จำนวนไม่น้อย เจ้าพระคุณสมเด็จพระ
ประทานความช่วยเหลือทันทีเป็นจำนวนเงิน ๑ ล้าน ๓ แสนบาทรวมทั้ง

สิ่งของบริจาคอีกหลายสิบคันรถส่งไปถึงเมียนมาร์

อธิษฐานจิต แผ่เมตตา

มีผู้มาขอประทานพระอนุญาติจัดสร้างวัดถุมนงคอยู่เนืองๆ พระองค์ก็ประทานด้วยดีหากว่าเป็นไปเพื่อการกุศล ทั้งๆ ที่ในหมู่คนใกล้ชิดทราบดีว่า พระองค์ไม่โปรดเรื่องปลุกเสกวัดถุมนงค และหากมีการกราบทูลอาราธนามาในงานพิธีที่เรียกว่า “ปลุกเสก” ก็ทรงเปลี่ยนใช้คำว่า “อธิษฐานจิต” แทน เพื่อชักจูงให้น้อมจิตน้อมใจระลึกถึงพระรัตนตรัย เป็นต้น ดังนั้นเวลาที่ได้เห็นพระองค์เสด็จเป็นประธานในพิธีสงฆ์ เพื่อทรงจุดเทียนชัยในงานปลุกเสกวัดถุมนงคต่างๆ นั้น ล้วนเสด็จไปด้วยพระเมตตาทั้งสิ้น ทั้งยังประทานพระอนุญาติให้ใช้พระนามย่อ ญสส ลงบนวัดถุมนงคนั้นๆ อีกด้วย

มีเรื่องที่คุณราช รัมภ์ เขียนเล่าไว้ในหนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ ว่า เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๕ คุณชิงชัย พ่อค้าวาณิชท่านหนึ่ง ได้กราบทูลขอพระเมตตาอธิษฐานจิตเหรียญล็อกเกตรัชกาลที่๕ เพื่อแจกแก่เพื่อนพ้อง มิได้จำหน่ายแต่ประการใด พระองค์จึงทรงเมตตาอธิษฐานจิตให้ และเมื่อแล้วเสร็จตรัสว่า “ขอให้สำเร็จประโยชน์ตามปรารถนาด้วยความสัตย์”

คุณชิงชัยได้ถ่ายภาพของพระองค์ขณะที่ทรงอธิษฐานจิตซึ่งสมัยนั้น ยังนิยมการถ่ายภาพด้วยฟิล์ม เมื่อล้างภาพออกมาปรากฏว่า ภาพของพระองค์ขณะที่ทรงอธิษฐานจิตนั้น ช้อนๆ กัน หรือพูดแบบชาวบ้านว่ามีรูปของสมเด็จพระสังฆราชปรากฏหลายๆ พระองค์ในอิริยาบถเดียวกัน และด้านหลังมีแสงขาวๆ พุ่งออกมา

ใครที่ได้เห็นภาพนั้นต่างกล่าวว่า เป็นภาพอัศจรรย์ยิ่ง เมื่อคุณชิงชัย มีโอกาสได้เฝ้าเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชอีกครั้งและถวายภาพให้ทอดพระเนตร

พร้อมอธิบายในเชิงของพลังจิตปาฏิหาริย์ว่าเป็นเพราะบารมีของพระองค์
แผ่เมตตาด้วยญาณอันสูง

พระองค์ทรงฟังอย่างนิ่งสงบ เมื่อกราบทูลจบแล้ว รับสั่งว่า “สงสัย
กลัองเสีย”

ในคราวนั้นคุณชิงชัยยังกราบทูลว่า ทรงเมตตาอธิษฐานจิตให้
นานมากสำหรับเหรียญล็อกเกตรัชกาลที่ ๕ ทำให้ผู้คนปลาบปลื้มนัก
ตรัสตอบว่า “แค่นั้นสมาธิธรรมดๆ เหมือนพระทั่วไป”

พระภารกิจในการอธิษฐานจิตมีมากขึ้นเพราะเป็นที่ทราบกันดีถึง
กิตติศัพท์ของพระองค์ว่า มิได้เพียงทรงเป็นผู้แตกฉานในด้านปริยัติ
เท่านั้น หากยังทรงเป็นพระนักปฏิบัติผู้เคร่งครัดต่อธรรมวินัย ทำให้
มีผู้ประสงค์ที่จะขอรับพระเมตตาบารมีในการนี้อยู่เสมอ โปรด
อนุเคราะห์ให้เรื่อยมา รวมไปถึงในพระภารกิจอื่นๆ ที่ทรงทำด้วย
น้ำพระทัยเมตตาแก่ประชาชน อย่างเช่น เสด็จไปในงานมงคลสมรส
หรืองานศพ เสด็จไปทรงเปิดกิจการห้างร้านต่างๆ เสด็จเจิมเครื่องบิน
และเจิมเรือรบ เป็นต้น

สำหรับการเสด็จไปเจิมเครื่องบินหรือเจิมเรือรบนั้นผู้คนโดยเฉพาะ
ชาวต่างชาติต่างสงสัยเรื่องนี้กันมากกว่า ทำไมพระสงฆ์ถึงต้องไปเจิม
เครื่องบินหรือเรือรบ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้นิพนธ์เรื่องนี้ไว้ในหนังสือ
พระพุทธเจ้าของเรา นั้นท่านเลิศล้ำ ให้เข้าใจถึงวิหิตคิดของพระองค์ว่า

“จะมีพระไปอวยพรแก่เครื่องบินที่ไหนหรือไม่เห็นว่ามีเชื้อสำคัญ
ในที่นี่ ข้อสำคัญนั้นอยู่ที่ว่า พิธีเกี่ยวแก่พระมีอยู่ในกิจกรรมมากมาย
หลายอย่างสำหรับคนไทย ทั้งฝ่ายทหาร ทั้งฝ่ายพลเรือน ทั้งในกิจการ
อื่นๆ เช่นการค้า เป็นต้น ทหารจะเดินทางไปปฏิบัติราชการในประเทศ
เกาหลี ก็มีพิธีสงฆ์ไปสวดขยันโตให้พร มีเครื่องบินลำไหนมา ก็เคยมี

พระสงฆ์ได้รับนิมนต์ไปเจิมพระสงฆ์นั้นเฉพาะพระสงฆ์ไทยไม่ได้เข้าไป พัวพันเกี่ยวกับการเมืองการสงครามผู้ที่นิมนต์ก็ไม่ได้คิดว่าจะให้พระสงฆ์ไปเกี่ยวข้องกับการเมืองการสงครามแต่อย่างไรแต่นิมนต์ไปเพื่ออำนวยการในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชนเหมือนอย่างเชษฐมารดาบิดาไปให้พรในฐานะเป็นบุตรธิดาของท่าน

“พระสงฆ์ก็ไปด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์มีเมตตาจิตเป็นที่ตั้งผู้ที่รับพรก็รับด้วยจิตใจผ่องแผ้วบริสุทธิ์เช่นเดียวกันกับรับพรจากพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ และบทสวดของพระสงฆ์ก็เป็นบทพระธรรมที่แสดงถึงพระพุทธเจ้าผู้ทรงชนะกิเลสสมารที่โง่เขลาถึงก็ให้ชนะเช่นนั้น คือชนะกิเลสสมาร จึงเป็นชนะที่เป็นมงคล และให้ประพฤติกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม ที่ดีที่ถูก ประพฤติดังนี้เมื่อใด ก็เป็นฤกษ์ดียามดีเมื่อนั้น ในความหมายของบทสวดขยันโตก็เป็นเช่นนั้น จึงเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกพระรัตนตรัย การเจิมก็ด้วยมุ่งให้เกิดความสวัสดิ์ในทางที่ชอบ

“เมื่อพระสงฆ์เป็นผู้ทำก็ทำด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ไม่ได้มุ่งร้ายไปไหน ฝ่ายไหนสมมติว่าถ้ามีพระไปเจิมเครื่องบินทหารก็ไปเจิมด้วยเมตตาจิต เช่นนั้นไม่ได้ไปคิดเกี่ยวข้องกับการที่เครื่องบินนั้นจะไปปฏิบัติงานอะไร พิธีเช่นนี้เป็นที่เข้าใจกันในกลุ่มคนไทย คนต่างประเทศอาจไม่เข้าใจ ส่วนผู้ที่มาอยู่ รู้จักพระพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมไทยดีขึ้นแล้ว ก็จะเข้าใจได้”

โดยนำพระทัยของพระองค์เองแล้วทรงประสงค์ที่จะให้ประชาชนสนใจ และเข้าถึงพระธรรมของพระพุทธองค์ด้วยปัญญาเพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาหากแต่เมื่อนำพาให้คนหมู่มากให้เข้ามาสัมผัสกับธรรมะก็ย่อมต้องมีกุศโลบายที่ดี

ดังนั้นเวลาที่มีประชาชนมาเข้าเฝ้า พระองค์ก็มักจะทรงเตรียม

พระเครื่ององค์เล็กๆพร้อมกับหนังสือธรรมะอันเป็นผลงานพระนิพนธ์ไว้ แจกให้ประชาชนนำกลับไปด้วยเสมอเหมือนให้มีพระพุทธเจ้าไว้ประจำกาย พร้อมกับมีพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ไว้ประจำใจ นับเป็นพระเมตตาอันลึกซึ้งกว้างไกลสุดจะพรรณนา

สร้างโรงเรียนและโรงพยาบาล

ด้วยพระเมตตาของพระองค์ที่ตระหนักเสมอว่า “ทุกชีวิตทุกเวลา ตกอยู่ในสภาพที่ควรได้รับเมตตา จึงควรพากันเมตตาให้กว้างขวาง เมื่อเกิดมาแล้วทุกชีวิตต่างมีทุกข์ติดมาพร้อมแล้ว นำสงสารทุกชีวิต เราก็นำสงสารเขาก็นำสงสารนำสงสารทุกเวลานาที ฟังนึกถึงความจริงนี้ และมีเมตตาต่อทุกชีวิต ทุกเวลาเกิด ความร้อนจะคลายได้ด้วยอำนาจของความเย็นแห่งเมตตา ทั้งความร้อนของเขา ความร้อนของเรา และความร้อนของโลก”

พระเมตตาธรรมของพระองค์ปกแผ่ผู้คนจำนวนมากอย่างไม่เลือกชั้นวรรณะหรือหมู่เหล่า ในประชาชนที่ยังขาดแคลนในถิ่นทุรกันดาร พระองค์ก็ทรงเกื้อกูลสงเคราะห์ในการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานที่จะช่วยขจัดทุกข์อันวุ่นวายสุขแก่หมู่ชนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะการสร้างโรงเรียนให้ตามที่ขาดแคลนต่างๆ เช่น ทรงสร้างอาคารวิเวกานันท์ ให้แก่โรงเรียนวัดเทวสังฆาราม ๑ หลัง เพื่อสนองคุณโรงเรียนในฐานะที่เป็นสถานศึกษาแห่งแรกของพระองค์เมื่อทรงเยาว์วัย

เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าทรงเจ้าใจถึงจิตใจของเด็กผู้ขาดแคลนได้ดี เพราะพระองค์เองก็คือเด็กคนที่ขาดแคลนมาก่อนในอดีต ป่าแข็งและพระชนนีของพระองค์ต้องบวชบิณฑบาตรับตรากตรำทำงานและประหยัดอดออม เพื่อส่งลูกเรียนจนสุดความสามารถด้วยเหตุที่รู้ซึ่งอยู่กับใจเช่นนี้เจ้าพระคุณ

สมเด็จพระเจ้าจิ้งมั่งทรงปรารภว่า “เราไม่มีโอกาสเรียน จึงอยากส่งเสริมคนอื่นให้ได้เรียนมากๆ”

นอกจากนี้ยังทรงจัดตั้งกองทุน “มูลนิธิน้อย คชวัตร” ให้กับพระภิกษุสามเณรและเยาวชนที่ขาดแคลนได้มีโอกาสเรียนและเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความรักความกตัญญูที่พระองค์มีต่อพระชนกและพระชนนี

เรื่องการศึกษาของพระภิกษุสามเณร รวมทั้งเยาวชน จึงเป็นงานที่พระองค์เอาพระทัยใส่เสมอมาโรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราชรมณียเขตที่อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เป็นหนึ่งในโรงเรียนที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าจิ้งมั่งทรงมีพระเมตตาสร้างขึ้นเพื่อให้เหล่าเยาวชนที่เรียนดีแต่ยังขาดแคลน มีที่ศึกษาเล่าเรียนได้โดยสะดวก

อาจารย์ไชโย มีเชื้อ ผู้อำนวยการโรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราชฯ เล่าถึงพระองค์ท่านว่า

“...พระองค์ประทานทุนก่อสร้างให้สร้างโรงเรียน หอพัก หอสมุด และพระบรมราชานุสาวรีย์ของรัชกาลที่ ๕ นอกจากนั้นยังมีกองทุนสำหรับนักเรียนด้วย มีพระดำริว่าให้โรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราชฯ บัณฑิตเยาวชนให้เป็นคนดี เลือกเด็กที่เรียนดีที่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร เด็กที่ลำบากยากจน ให้มาเรียนอยู่ที่นี่ ไม่มีค่าใช้จ่าย

“...ผมภูมิใจที่ผมได้ถวายงานสมเด็จพระสังฆราช ทรงเคยรับสั่งกับผมว่า ‘ให้ดูแลลูกหลานนะ’ เวลาที่เสด็จมาเยี่ยม จะทอดพระเนตรโรงเรียนจนทั่วเด็กนักเรียนตั้งแต่แถวรับท่านก็จะทรงดำเนินไปหาเด็กๆเอง ทรงไม่เคยถือพระองค์เลยพระทัยมีแต่ให้กับให้จริงๆสิ่งที่ผมจะทำต่อไปคือสืบสานอุดมการณ์สมกับที่พระองค์ได้ประทานมา สั่งสอนเด็กๆให้ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และมีคุณธรรม มีคุณธรรมแล้วก็แก้ได้ทุกอย่าง

“...พระองค์ทรงเป็นต้นแบบของผม ของครูและนักเรียนทุกคน ทรงเป็นที่สุดแล้ว”

วันที่ ๓ ตุลาคม วันคล้ายวันประสูติของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอาจารย์ไชโยจะพาเด็กนักเรียนไปเข้าเฝ้าทุกปีนำผลงานความดีที่เด็ก ๆ นักเรียนตั้งใจประพฤติปฏิบัติไปถวาย อาจารย์ไชโยบอกว่า

“อยากให้พระองค์ทรงทราบว่าเด็ก ๆ ที่ทำความดีเหล่านี้เป็นผลผลิต จากความเมตตาของพระองค์พวกเขาตั้งใจปฏิบัติตนเป็นคนดีมีคุณธรรม ผมอยากให้พระองค์ดีพระทัย”

...

นิรุติ สืบอินทร์ ศิษย์เก่าโรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราช เป็นหนึ่งใน นักเรียนที่ได้รับเมตตาจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าคุณสมเด็จฯ โดยรับทุนของเจ้าพระคุณ สมเด็จฯ เล่าเรียนจนจบปริญญาตรีปัจจุบันเป็นนักวิชาการศึกษารักษากรา หวังหน้าส่วนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

“ทุนที่ผมได้รับจากพระองค์ท่านมีคุณค่าสำหรับเด็กบ้านนอกอย่างผม มากที่สุดเป็นเงินไม่ใช่หน่วยเงินเป็นบุญอันล้นพ้นเป็นความโชคดีของผม ถ้าผมไม่ได้รับทุนผมคงไม่ได้เรียนต่อหรือเรียนอย่างกระต่อนกระแต่น

“พระองค์ประทานทุกสิ่งทุกอย่าง ทรงเป็นแบบอย่างของผมและ ชาวปิยะทุกคน ทำให้ใจของนักเรียนที่จากบ้านมาไกลๆ รู้สึกว่ามีที่ ยึดเหนี่ยว และรู้ว่าเราเป็นคนมีเกียรติได้ รู้ว่าเราได้อยู่ในโรงเรียนที่ดี ภายใต้อุปถัมภ์ของสมเด็จพระสังฆราชผู้เป็นที่เคารพของคนทั้งประเทศ

“คำสอนของพระองค์ที่สอนให้เราเป็นคนดีต่อสังคม ผมยึดคำนี้ไว้ ทรงเป็นผู้ให้โอกาสให้เราได้เป็นคนดี ทำความดี เป็นคนซื่อตรง ไม่คดโกงสิ่งหนึ่งที่ผมตอบแทนพระองค์ได้คือเป็นคนดีทำดีเพื่อตนเอง ครอบครัวและสังคม”

นอกจากนี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณฯ ยังจัดสร้างโรงพยาบาลไว้เป็นที่สงเคราะห์บรรเทาความเจ็บป่วยแก่ประชาชนทั่วไปและภิกษุสามเณรที่อาพาธ เช่น โรงพยาบาลวัดญาณสังวราราม อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี รวมทั้งโรงพยาบาลสมเด็จพระปิยมหาราชรมณียเขต ที่อยู่ในบริเวณเดียวกับโรงเรียน เป็นต้น อีกทั้งยังทรงดำริให้จัดสร้าง “ตึกสกลมหาสังฆปริณายก” เพิ่มเติมขึ้นในโรงพยาบาลตามภูมิภาคต่างๆ เพื่อถวายเป็นพระกุศลและเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีมาด้วยกันทั้งสิ้น ๑๙ พระองค์ โดยโปรดให้สร้างขึ้น ๑๙ แห่งกระจายไปทั่วประเทศในท้องถิ่นที่ยังขาดแคลนบริการด้านการศึกษา และในพื้นที่ที่บริการด้านสถานพยาบาลยังไม่เพียงพอ เพื่อช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง

จักรวรรดิ สติอคมันน์ : เรื่อง

สิ่งก่อสร้าง

สิ่งก่อสร้างที่พระองค์ทรงสร้างทั้งหมดนี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์สุขของประชาชนแล้วยังแสดงถึงพระกตัญญูตาธรรมของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณฯ ที่ทรงมีต่อพระอุปัชฌายาจารย์และบุคคลผู้มีพระคุณให้เป็นที่ปรากฏอยู่ตลอดไป อาทิ

-สร้างอาคารถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ผู้ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ประทานอุปสมบทแก่พระองค์จำนวน ๒ หลัง คือ ตึกวชิรญาณวงศ์เป็นตึก ๔ ชั้น ใช้เป็นอาคารเรียนโรงเรียนบวรนิเวศ ๑ หลัง และตึกวชิรญาณวงศ์ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เป็นอาคาร ๔ ชั้น ๑ หลัง

- ทรงสร้างตึกวชิรญาณสามัคคีพยาบาล เป็นอาคาร ๒ ชั้น
ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระ
พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระ
สังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

- ทรงสร้างโรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราชรมณียเขต
โรงพยาบาลสมเด็จพระปิยมหาราชรมณียเขตพร้อมทั้งพระบรม
ราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระปิยมหาราช ณ อำเภอไทรโยค จังหวัด
กาญจนบุรีถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์แด่สมเด็จพระปิยมหาราช
รัชกาลที่ ๕

- ทรงสร้างตึก ภปร ตึกผู้ป่วยนอก ๒๔ ชั้น ณ โรงพยาบาล
จุฬาลงกรณ์และโรงพยาบาลวัดญาณสังวราราม อำเภอบางละมุง
จังหวัดชลบุรี เป็นต้น

- ทรงมีพระดำริให้จัดสร้าง “ตึกสกลมหาสังฆปริณายก”
ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์
ทุกพระองค์ รวม ๑๙ พระองค์ ในถิ่นที่ขาดแคลนสถานพยาบาล
ในจังหวัดต่างๆ ทุกภาคของประเทศ พร้อมทั้งโปรดให้สร้าง
พระรูปของสมเด็จพระสังฆราชทั้ง ๑๙ พระองค์ประดิษฐานไว้
เป็นที่สักการบูชาประจำโรงพยาบาลที่สร้างถวายเป็นพระอนุสรณ์
แต่ละแห่งด้วย โรงพยาบาลสกลมหาสังฆปริณายกทั้ง ๑๙ แห่ง
ดังกล่าว ได้สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ดังนี้

๑. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑ ณ โรงพยาบาลสมเด็จพระ
ยุพราช กุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่
สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆังโฆสิตาราม

๒. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๒ ณ โรงพยาบาลละหานทราย
จังหวัดบุรีรัมย์ ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราช
(สุก) วัดมหาธาตุฯ

๓. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๓ ณ โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชจอมบึง จังหวัดราชบุรี ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่
สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดมหาธาตุฯ

๔. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๔ ณ โรงพยาบาลเพ็ญ
จังหวัดอุดรธานี ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราช
(สุก ญาณสังวร) วัดมหาธาตุฯ

๕. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๕ ณ โรงพยาบาลแม่จัน
จังหวัดเชียงราย ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราช
(ด่อน) วัดมหาธาตุฯ

๖. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๖ โรงเรียนพระปริยัติธรรม
วัดพระบาทมิ่งเมือง จังหวัดแพร่ ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่
สมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบูรณะฯ

๗. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๗ โรงเรียนพระปริยัติธรรม
วัดเจติยหลวงจังหวัดเชียงใหม่ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้ากรมพระปรมาธิบดีชินโรรส(พระองค์เจ้าवासูกกรี)
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

๘. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๘ ณ โรงพยาบาล
หนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
(พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวรนิเวศวิหาร

๙. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๙ ณ โรงพยาบาลชลบุรี
จังหวัดชลบุรี ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (สาปุสสเทโว) วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม

๑๐. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑๐ ณ โรงพยาบาล
นิคมคำสร้อยจังหวัดมุกดาหาร ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระ
พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พระองค์เจ้า
มุนษยนาคนานพ) วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๑. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑๑ ณ โรงพยาบาล
นางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระ
พระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธิบดี (หม่อมเจ้าภูงศ์)
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

๑๒. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑๒ ณ โรงพยาบาลขุนยวม
จังหวัดแม่ฮ่องสอน ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระอริย-
วงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีสถเทโว) วัดสุทัศน์
เทพวราราม

๑๓. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑๓ ณ โรงพยาบาลสมเด็จพระ
พระญาณสังวร อำเภอยะรัง จังหวัดเชียงราย ถวายเป็น
พระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์
(หม่อมราชวงศ์ชื่น นพวงศ์) วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๔. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑๔ ณ โรงพยาบาลอ่าวลึก
จังหวัดกระบี่ ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (ปลดกิตติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

๑๕. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑๕ ณ โรงพยาบาลตราด

จังหวัดตราดถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ภาโณทโย) วัดสระเกศฯ

๑๖. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑๖ ณ โรงพยาบาลภูกระดึง
จังหวัดเลยถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๗. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑๗ ณ โรงพยาบาล
ลานสะกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

๑๘. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑๘ ณ โรงพยาบาลไชยา
จังหวัดสุราษฎร์ธานีถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระอริย-
วงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (วาสน์วาสน์) วัดราชบพิธสถิต
มหาสีมาราม

๑๙. ตึกสกลมหาสังฆปริณายก ๑๙ ณ โรงพยาบาลท่าม่วง
จังหวัดกาญจนบุรี ถวายเป็นพระอนุสรณ์แด่สมเด็จพระญาณ-
สังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร

นอกจากนี้ยังมีงานสาธารณสงเคราะห์ของเจ้าพระคุณ
สมเด็จพระสังฆราช ในลักษณะอื่นๆ อีกมาก ที่ควรนำมากล่าวในที่นี้ คือ

- เป็นประธานกรรมการมูลนิธิเพื่อการกุศลต่างๆ หลายน
มูลนิธิ กล่าวคือ มูลนิธิสงเคราะห์คนเป็นโรคเรื้อน มูลนิธิสังฆ-
ประชานุเคราะห์มูลนิธิพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทยมูลนิธิ
แผ่นดินธรรม มูลนิธิสงเคราะห์และฟื้นฟูจิตใจผู้ติดยาเสพติด
 เป็นต้น

หนังสือประกอบการเขียน

คณะสงฆ์วัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก, พระศาสนกิจในต่างประเทศของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๓ ตุลาคม ๒๕๔๖.

ความมหัศจรรย์แห่งอุโบสถศีล สารธรรมจากพระไตรปิฎก.

จดหมายเหตุพระราชพิธีสถาปนา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ที่ระลึกการฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษา, ๓ ตุลาคม ๒๕๓๖.

ชมรมธรรมทานวัดพระพุทโธบาทสระบุรี. โครงการเผยแผ่พุทธธรรม. ชมรมธรรมทานวัดพระพุทโธบาทสระบุรี พิมพ์เผยแผ่เป็นธรรมทาน. พฤศจิกายน ๒๕๔๕.

ตระกูล ณ ตะกั่วทุ่ง และเครือญาติ.

ธรรมสภา. ตนอันเป็นที่รักยิ่งของตน, ชุด "พระนิพนธ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก" ธรรมสภา จัดพิมพ์เพื่อสำหรับการดำเนินชีวิต ตีพิมพ์ ค.ศ. ๒๐๐๐.

ธนาคารออมสิน. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, ธนาคารออมสินจัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในมหามงคลวโรกาส พระชนมายุ ๙๐ พรรษา, กรุงเทพฯ: วิกตอรีเฟอเวอร์พอยท์. ตุลาคม ๒๕๓๓.

บริษัทน้ำมันคาลเท็กซ์ (ไทย) จำกัด. ครอบรอบสถาปนาสมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถรเจริญคชวัตร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. กรุงเทพฯ: ๒๕๓๓.

ประกิต มหาเถร และคณะผู้จัดทำ. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (สุวฑฒนมหาเถร เจริญ คชวัตร) ในวโรกาสงานฉลองพระชนมายุ ๙๓ พรรษา วันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๘.

ประวัติวัดไชยชุมพลชนะสงคราม พระอารามหลวง.

พระประชาปสนุภมโน. เล่าไว้เมื่อสนธยาอัศจรรย์ประวัติของท่านพุทธทาส. สนพ. มูลนิธิโกมลคีมทอง, 551 น. 07/2535.

พระมงคลวิเสสเถร และพระธรรมเทศนา ในการพระราชกุศล ฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษา, ๓ ตุลาคม ๒๕๓๖.

พระราชทานนามวัดถาวราราม ฉลองสมโภช ๑๐๐ ปี. ๑๑-๑๕ กันยายน ๒๕๓๙.

พระราชมงคลโมลี (สนั่น ปญญาโร), อดีตเจ้าอาวาสวัดเทวสังฆาราม (วัดเหนือ) พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี.

พระศรีวิวัฒน์ สิริวัฒน วัดสันติคีรี จังหวัดเชียงราย. บทความ 'เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช กับการวางรากฐานพระพุทธศาสนาแก่ชนกลุ่มน้อยและชาวไทยภูเขา ณ ดอยแม่สลอง จ. เชียงราย'.

พุทธศาสนคติและรวมเรื่องเมืองกาญจนบุรี, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพมงคลรังษี (ดี พุทธิโชติเถร), เมษายน ๒๕๑๑.

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เนื่องในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ ๕๐ ปีวันสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ๒๕๑๔.

วัดป่าภูกิริห์ตตปฏิบัติปการา. หลวงปู่เจี๊ยะ จุนโท พระผู้เป็นดั่งผ้าขี้ริ้วห่อทอง. วัดป่าภูกิริห์ตตปฏิบัติปการา อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในการพระราชพิธีฉลองพระชนมายุสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีครบรอบ ๖ รอบ, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๑๕.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. พระธรรมเทศนาวันกาชาดโลก.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. พระพุทธเจ้าของเราที่ท่านเลิกล้ำ.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. ศาสนากับชีวิต.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาปริณายก. สุวัฑฒนธรรม: เครือเจริญโภคภัณฑ์ จัดพิมพ์ถวาย, ๒๕๔๐.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. แสงส่องใจ (ฉบับที่ ๒๑).

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาปริณายก. หลักพระพุทธศาสนาเทศนาสอนเด็กนักเรียน ณ หนังสือพิมพ์ศรีสัปดาห์, ๒๕๐๒-๒๕๐๔.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกองค์ที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระประวัติและพระนิพนธ์, ที่ระลึกการฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษา, ตุลาคม ๒๕๓๖

หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.ท. สมมติ ณ ตะกั่วทุ่ง. : โรงพิมพ์ไพศาลศิริ, มิถุนายน ๒๕๑๘.

อัครวัฒน์ โอสธานุเคราะห์. สอภรรมาธา. กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน. ๒๕๔๘.

อาจารย์ทศพล จังพานิชย์กุล. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คอมม่า, ๒๕๕๑.

๑๒๕ ปี คุณซีเทคน์ ณ ตะกั่วทุ่ง.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. แหม่มเข้าวัด หนังสือส่งเสริมการอ่าน. Jane Hamilton-Merritt และนายสมฤทธิ์ พันธุ์คุ้มเก่า เป็นผู้ตรวจ.

อนุโมทนาภา

ด้วยจิตคารวะในเมตตาไมตรีและอนุโมทนาบุญต่อผู้มีจิตอันเป็นกุศลที่ให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลเอื้อเพื่อภาพ
ตลอดจนอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ล่วงไปด้วยดี

วัดป่าบ้านตาด พระอาจารย์สมภพ พระเลขาของพระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน)
วัดบวรนิเวศวิหาร พระแครอลกนตีสีโล พระชาติชายชุตินาโต (จารุพันธ์) วัดเทวสังฆาราม พระครูอนุภูกถาว
จนกิจเจ้าอาวาสพระครูปลัดไพโรจน์ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม พระราชวิสุทธิเมธี (เจ้าคุณปัญญา) เจ้าอาวาส
วัดถาวราราม องสตุบถาวร (ดร.เดชาธร เกวีกขัน) เจ้าอาวาส วัดเสนหา พระราชวินัยภรณ์ (มานิต
ฐิตมโน) เจ้าอาวาส พระครูใบฎีกาคนธรรม์ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร พระธรรมโกศาจารย์ (ศ.ดร. ประยูร
ธมฺมจิตโต) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดไทยพุทธคยา อินเดีย พระเทพโพธิวิเทศ
(เจ้าอาวาส หัวหน้าพระธรรมทูตสายประเทศอินเดีย) พระมหาพิรุฬห์ พุทธิสีโล (พระธรรมทูตสายประเทศ
อินเดีย) พระศุภชัย ขวจากุโธ แม่ชีคำพันธ์ สมบัติ แม่ชีจันทิ โปธิ แม่ชีบัวทอง สมสวัสดิ์ แม่ชีจินดารัตน์
วาระคำนึ่ง แม่ชีจิราภรณ์ เชื้อพรวน วัดป่าพุทธคยา อินเดีย พระอาจารย์พนมศักดิ์พุทธญาณโณ (เจ้าอาวาส)
วัดไทยสิริราชคฤห์ อินเดีย พระครูปลัดสุวัฒนสุทธิคุณ (พระมหา ดร.วิเชียร วชิรวัณโณ ประธานสงฆ์)
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติคุณสุนีย์เพียรดี (เจ้าหน้าที่ส่วนงานในสมเด็จพระสังฆราช) โรงเรียนสมเด็จ
พระปิยะการชมณียเขต อาจารย์ไชโย มีเชื้อ (ผู้อำนวยการ) คุณนิรุช สีบอินทร์ (ศิษย์เก่า) คุณสถาพร แสน-
โคตร (ศิษย์เก่า) สมาคมอาคารวัฒนธรรมไทย-ภารต ศ.ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ (นายกสมาคมฯ) สุพัตรา จา-
ทอง (ผู้ประสานงาน) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คุณสุนันทา หามนตรี คุณสุรพล สุภาวัฒนกุล
คุณวีระชัย ชินวัฒน์ คุณณัฐิ กิจอำนวยพร คุณณัฐพจน์ พลสัมมงคล คุณนายชภัทล ใจน้อม คุณกิตติพันธ์
รอดสุพรรณ คุณชื่นจิตต์ เจริญจิตต์

ห้องสมุดหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ศูนย์ข้อมูลภาพดิชน หอสมุดแห่งชาติคุณธนวัลย์ วัชรพล และห้องสมุด
หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ คุณประภีร์วระประสิทธิ์ (บรรณธิการบริหาร เดอะแมกกาซีน) คุณสิริมนนนคร (บริษัท
นะเนา-บราเดอร์ จำกัด) นิตยสารสารคดี เขียวลักษณ์ นิตตามณีวงศ์

Photo Library, Pirate Studio, Daily Touch, Paap Niyom, Dr. Peter Skilling อาจารย์สุทธิ ชโยดม (มูลนิธิ
ส่งเสริมวิปัสสนากรรมฐานในพระสังฆราชูปถัมภ์) คุณณรงค์ เสริมสกุลวัฒน์ พ.อ.ประพันธ์ศักดิ์ พวงทวี
(เจ้าหน้าที่ด้วยความปลอดภัย) คุณจำเนียร ศษวัตร คุณบุญรัตน์บุรณะศิริ คุณสุภา ศษวัตร คุณมาลี นันทสุนันท์
คุณพุลทรัพย์ รุ่งสว่าง นายแพทย์สุริยะ นันทสุนันท์ คุณฐิติพัฒน์ ราบรวม คุณสุพรรณิ ราบรวม คุณสมหมาย
ช่วงประยูร นายดาบตำรวจฐานิสสร รุ่งสว่าง คุณบรรจงศรี ณ ตะกั่วทุ่ง คุณกอบกาญจน์ แสนมนตร์ คุณชูใจ
ณ ตะกั่วทุ่ง คุณเรณู สุทธิการ คุณศกษา สุทธิการ คุณวิโชค ศรีกุลสถานกุล คุณศกษายุทธ จริเจริญลักษณ์ คุณเห็นกร
รัตนกุลสมภ์ คุณสิทธิโชค ศรีสุนันท์ นายแพทย์นอมชัย คูทวีธรรม คุณสมเกียรติ ติงศรี (ผู้อำนวยการสำนักงาน
พระพุทธศาสนาจังหวัดกาญจนบุรี) อาจารย์ลาโย สิริเวชชะพันธ์ (อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนกาญจนาภิเษกเคราะห์)
นายแพทย์สุเพียรอัจฉิรณปัญญา (ผู้อำนวยการโรงพยาบาลพลพลพยุหเสนา) คุณเจริญเหลืองไพฑูย์คุณไสว
ศิลป์ปากีสันเท (กรรมการผู้จัดการ เตือนฉายีรสอร์ท) คุณกาญจนา กิรติวรินทร์ คุณพิทยา ริมดุสิต คุณสุวิญา
พงศ์วัฒนาวิจิตร คุณกมลเนตร สิมพัตถนพงศ์ คุณรชรา ราษฎร์ คุณปาริชาติ ปาณทะพณิน คุณสุริย์รัตน์ ชลันธร
คุณปรศรีพันธ์ กังคคีเทียม คุณสรพงษ์ สวะวิบูลย์ คุณพลอยพิงค์ ศิริภักดี คุณจารุณี ทองสา คุณสรชัย โกมข
คุณสมปราชญ์ อารีรักษ์ คุณกาญจน์ริมา สังขนิเวศน์ คุณธนวัชร ธนอมพงศ์สานต์ ดร.ดาราวรรณ เตนอุดม
คุณพงษ์สันต์ ชิงชู คุณอภิวิช สุนทรเวช ครอบครวั "ม่วงสนิท" คุณกัญญา แซ่เตียว คุณเกรียงไกร ปฐมเนติกุล
คุณฉวีวัชร พฤชบุรณโกศล คุณดาราวพร สถิตพิทยายุทธ์ คุณจินตนาและคุณอลิน เฉลิมชัยกิจ คุณจันทิรา
ตันติตองดา คุณจารุณี ทองสา ดร.สัมฤทธิ์ พันธุ์คุ้มเก่า ดร.ชัยสิทธิ์ ทองประสิทธิ์ ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง

คำสอนของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า
หากน้อมใจไปพิจารณาโดยแยบคายก็จะเกิดปัญญา
นำไปสู่ความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น
สามารถคลี่คลายปัญหาชีวิตของตนเอง
เป็นการยกระดับจิตใจให้สูงยิ่งขึ้น
จนเชื่อมโยงไปสู่การเข้าใจความหมายที่แท้จริงของชีวิต